

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Katedra bohemistiky

Průzkum překladové a překladatelské stránky první redakce staročeského
biblického překladu

DISERTAČNÍ PRÁCE

Markéta Pytlíková

školitel: doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D.

Olomouc 2011

Obsah práce

Úvod.....	7
1 První staročeský biblický překlad	8
1.1 Dosavadní práce týkající se překladatelů prvního staročeského biblického překladu.....	9
1.2 Prorocké knihy jako specifický druh textu.....	18
1.3 Knihy prorocké a česká středověká literatura	23
2 Autorství a atribuce literárního textu.....	25
2.1 Průzkum autorství a bible.....	26
2.2 Některé metody užívané u atribuce literárního díla	27
2.3 Metoda průzkumu atribuce překladového textu.....	31
3 Průzkum překladových ekvivalentů latinských plnovýznamových lexikálních jednotek.....	60
3.1 Plnovýznamová lexikální jednotka jako specifický druh POT	60
3.2 Plnovýznamové lexikální jednotky s vysokým počtem výskytů v textu	63
3.3 Plnovýznamové lexikální jednotky s nízkým počtem výskytů v textu	70
3.4 Plnovýznamové lexikální jednotky, jejichž překladové ekvivalenty by mohly odlišovat Pror od dalších překladatelských idiolektů.....	88
3.5 Překladatelské znaky vycházející z latinských plnovýznamových lexikálních jednotek a jejich význam pro atribuční průzkum	101
3.6 Překladatelské znaky se specifickými POT, které by mohly odlišovat Pror od dalších překladatelských idiolektů: navazovací výrazy časové a výklady.....	104
4 Průzkum překladových ekvivalentů latinských neplnovýznamových lexikálních jednotek.....	115
4.1 Neplnovýznamová lexikální jednotka jako specifický druh POT.....	115
4.2 Kritéria výběru neplnovýznamových latinských lexikálních jednotek pro atribuční průzkum.....	117
4.3 ecce.....	118
4.4 autem slučovací a navazovací	124
4.5 Překladatelské znaky vycházející z latinských neplnovýznamových lexikálních jednotek a jejich význam pro atribuční průzkum	130
5 Průzkum dubletních tvarů	131
5.1 Dubletní tvary jako předmět atribučního průzkumu	131
5.2 Dublety řka a a řka za latinské <i>dicens</i> uvozující přímou řeč.....	132
5.3 Dublety <i>tehda</i> a <i>tehdy</i> za různé latinské spojovací výrazy.....	136
5.4 Na okraj průzkumu dublet.....	139
5.5 Dublety jako překladatelské znaky a jejich význam pro atribuční průzkum	141
6 Porovnání více překladů téhož textu jako jedna z metod atribuce překladového textu	142
6.1 Různé překlady totožného textu jako předmět atribučního průzkumu	142
6.2 Průzkum překladu shodných latinských dvojic sloves z paralelních textů	146
6.3 Průzkum překladu shodných latinských dvojic navazovacích a spojovacích výrazů z paralelních textů	149
6.4 Zhodnocení metody.....	151
7 Závěr.....	153
7.1 Podněty k dalšímu průzkumu	155
Příloha 1: Tabulky s kompletním výčtem všech latinských POT překládaných jako NVČ se substantivem <i>doxa</i> a NVČ se substantivem <i>čas</i> (k 3.6.1.1)	157
Příloha 2: Kompletní databáze shodných latinských sloves a spojovacích výrazů a jejich překladových ekvivalentů (k 6. kapitole).....	160
Soupis specifických zkratk užívaných v této práci.....	175
Citovaná literatura	177

Sekundární literatura	180
Jazykové slovníky	181
Užívané rukopisy.....	181
Užívané programy	182
Užívané webové stránky	182
Resumé	183

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně a že jsem použila pouze uvedenou literaturu.

Vedoucímu této práce, docentu PhDr. Karlu Komárkovi, Ph.D., velmi děkuji za vedení této práce, za podnětné poznámky k celkovému vyznění i k detailům a za mnohá povbuzující slova.

PhDr. Jaroslavě Pečírkové, CSc., PhDr. Miladě Homolkové, Ph.D., a Mgr. Haně Kreisingerové jsem vděčná za společnou práci na pátém díle edice *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká*, během níž jsem mohla nasbírat inspiraci, informace i materiál pro tuto práci, ale zejména čerpat z vědomostí svých zkušenějších kolegyň.

Mgr. Janě Zdeňkové jsem vděčná za pečlivé pročtení teoretické části této práce a inspirativní připomínky.

Svému muži děkuji za všestrannou a láskyplnou podporu a pomoc.

Tato práce je věnována Vladimíru Kyasovi (1917–1990).

Bez jeho hluboké erudice, celoživotního vědeckého a editorského zápalu, s kterým se věnoval staročeskému biblickému překladu, a bez poznatků, které během své práce nasbíral a publikoval, by tato práce nemohla nikdy vzniknout.

Neb fík nebude kvieti a nebude plod v vinniciech. Selže dielo olivové a pole nepřinesú pokrmu. Vydřěno bude z chléva dobytčě a nebude skota v jesli. Ale já v hospodinu radovati se budu a veseliti se budu v bohu Ježíši v mém. Bóh hospodin síla má a položí nohy mé jako jelenové. A na výsosti na mé přivede mě, svítězitel v žalmiech zpievajícíeho.

Bible olomoucká, Abakuk 3,17–19

Úvod

Cílem této disertační práce je v rámci atribučního průzkumu přispět k poznání překladové a překladatelské stránky nejstaršího úplného staročeského biblického překladu, jedinečného skupinového překladatelského díla z poloviny čtrnáctého století. Hlavním předmětem našeho průzkumu budou texty staročeského překladu takzvaných prorockých knih – osmnácti biblických textů do Izaiáše do Malachiáše.

V návaznosti na badatelské dílo Vladimíra Kyase i na naše předchozí dílčí průzkumy budeme ověřovat hypotézu, zda jsou prorocké knihy dílem jedinečného překladatele, který v rámci nejstarší české bible přeložil jen tyto texty, nebo zda je jejich překladatelský styl nerozlišitelný od stylu překladu knih Tobiáš, Skutky apoštolské, Knihy královské a Knihy Makabejské, a tedy snad dílem jedinečné postavy českého středověkého písemnictví, tzv. Dominikána.

V teoretické části naší práce (kapitoly 1 a 2) se budeme zabývat historií průzkumu staročeského biblického textu, zejména jeho překladové stránky, a také specifiky metody atribuce literárního textu, vycházející zejména z prací Pavla Vašáka. Představíme zde jeho metodu také v námi modifikované verzi, určené pro atribuci překladového textu.

Praktická část naší práce sestává z atribučního průzkumu překladového textu prorockých knih založeného na průzkumu staročeských ekvivalentů latinských plnovýznamových lexikálních jednotek (kapitola 3), na průzkumu staročeských ekvivalentů latinských neplnovýznamových lexikálních jednotek (kapitola 4), na průzkumu dubletních tvarů (kapitola 5) a na průzkumu míry podobnosti překladu dvou shodných textových celků z latinské Vulgáty (kapitola 6).

1 První staročeský biblický překlad

První úplný staročeský biblický překlad vznikl pravděpodobně ještě před rokem 1357 (Kyas, 1971, s. 51). Navazoval přitom na bohatou tradici překladu dílčích biblických překladů předchozího století, jednalo se především o biblické texty hojně užívané v praxi klášterního života i v praxi bohoslužebné – žalmy (žaltáře) a vybraná čtení z Písma sloužící k bohoslužebnému čtení, lekcionáře, především pak čtení evangelií (evangeliáře).¹

Specifické textové složení prvního úplného biblického překladu (zejména výrazné rozdíly v překladových ekvivalentech jednotlivých částí) ukazuje na to, že dílo zcela jistě není prací jediného překladatele. Starší badatelé (viz 1.1) na základě této skutečnosti interpretovali nejstarší český biblický překlad jako svod textů, různých co do autorů i doby vzniku; domnívali se, že tyto texty byly na konci 14. století bez větších úprav jen mechanicky pospojovány. Interpretace Vladimíra Kyase předpokládá, že se jednalo o skupinový překladatelský projekt vzniklý v téže době, rozdělený zřejmě mezi dvě kulturní centra (viz 1.1.1.1) a podporovaný snad i samotným Karlem IV. či některou osobností z jeho okruhu, například arcibiskupem Arnoštem z Pardubic.² Dvě kulturní centra byla dle Kyase s největší pravděpodobností totožná s dvěma kláštery či řádovými komunitami. Jednu z nich Kyas spojuje s komunitou pražských dominikánů či pražských kazatelů obecně, druhou by podle něj mohl být klášter břevnovských benediktinů nebo některý klášter mimopražský (ibid., s. 49).³

Latinskou předlohou staročeského překladu byl text latinské Vulgáty, který obsahoval značný počet čtení tzv. pařížského exempláře. Tento typ Vulgáty byl užíván během 13. století na pařížské univerzitě, charakteristická pro něj byla značná kontaminace texty starších (předvulgátních) latinských biblí. Na tuto předlohu staročeského biblického překladu ukazují

¹ Dějiny biblického překladu do češtiny pojednává ve své práci *Česká bible v dějinách národního písemnictví* vyčerpávajícím způsobem Vladimír Kyas (Kyas, 1997). Proto se zde omezujeme jen na stručné shrnutí a pro detaily odkazujeme na Kyasovu monografii.

² Průzkum okolností vzniku prvního staročeského překladu bible komplikuje absence jakýchkoli historických dokumentů, které by se k tomuto velkému dílu vztahovaly. Možnou podporu Karla IV. vysuzuje Vladimír Kyas například z podpory slovanského písemnictví v emauzském klášteře (Kyas, 1971, s. 58).

³ Otázka identity těchto překladatelských center se stala zejména v historických kruzích poměrně diskutovanou zhruba od 80. let 20. století. Dalším předpokládaným centrem by podle některých badatelů mohl být například augustiniánský klášter v Roudnici nad Labem, který byl jedním z center hnutí *Devotio moderna* v Čechách. Vyjadřovat se k této problematice jakkoli závažněji přesahuje rámec této práce, neboť se v tomto ohledu doposud nelze opírat ani o textový rozbor samotného díla, ani o historické prameny, jde tedy víceméně o zajímavé hypotézy. Proto odkazujeme na tyto práce: Freitinger, 1982, 1983, 1987; Spunar, 1993, 1994; Spěváček, 1995. Polemiku shrnuje v poznámkovém aparátu Kyasovy *České bible* Jaroslava Pečírková (Kyas, 1997, s. 51, pozn. 5).

v první řadě překlady různě očištěné specifických právě pro pařížský exemplář (Kyas, 1997, s. 26, 51–52).

Objednavatelem překladu byl dle Kyase nejpravděpodobněji některý pražský ženský klášter.⁴ Ve své dřívější práci Kyas zvažoval také možnost určení překladu pro emauzský klášter (v němž pak vznikl v rámci druhé redakce přepis české bible v hlaholici), či pro potřeby kazatelské (Kyas, 1971, s. 58–59).

Nejstarší zápis prvního biblického překladu (jeho znění je označováno jako 1. biblická redakce staršího typu) je dochován v rukopisu Bible drážďanské (někdy také nazývané Leskovecká), který zřejmě vznikl v průběhu 60. let 14. století (ibid.). Do dnešní doby se tento text zachoval asi z jedné třetiny,⁵ první biblický překlad byl ale dále opisován, takže je dochován v mladších opisech z počátku 15. století, v Bibli olomoucké a v Bibli litoměřicko-třeboňské. Dílčí části textu první redakce, především části Starého zákona, jsou zachovány také v některých biblích se smíšeným textem, například ve Starém zákonu muzejním, v Bibli boskovické nebo Bibli wolfenbüttelské a také ve sborníku obsahujícím několik prorockých knih – tzv. Prorocích rožmberských.⁶

1.1 Dosavadní práce týkající se překladatelů prvního staročeského biblického překladu

Dosavadní odborná i popularizační literatura týkající se nejstaršího staročeského biblického překladu je podstatným způsobem shrnuta v pracích Vladimíra Kyase.⁷ Pro obecné informace odkazujeme tedy na jeho souhrn a zde se budeme věnovat pouze názorům jednotlivých badatelů na charakter překladatelské práce v prvním úplném staročeském biblickém překladu, zejména co se týče interpretace překladové různorodosti.

⁴ Na tuto skutečnost by mohlo ukazovat několik obecných rysů prostupujících celým překladem, jako snaha o co největší srozumitelnost (výklady a vysvětlivky v textu, viz 3.6.2) i eufemistický překlad choulostivých výrazů (Kyas, 1997, s. 50; viz zde pozn. 76).

⁵ Roku 1914 byl rukopis Bible drážďanské převezen do Lovaně v dnešní Belgii, aby tam byl ofotografován na skleněné desky v tamější univerzitní knihovně. Knihovník stačil ofotografovat od poloviny rukopisu (od Ps 41,5; f. 302r) do konce (tedy do Ap) všechna rektá rukopisu. Rukopis vzápětí shořel během ostřelování Lovaně německým vojskem při požáru univerzity (více in Kyas, 1971, s. 6–7; Kyas, 1997, s. 37–38).

⁶ Již na počátku 15. století došlo k částečné revizi biblického textu, zejména jeho novozákonní části, k tzv. 2. redakci, která především modernizovala již zastaralé lexikum. Kolem roku 1413 byla provedena redakce třetí, zřejmě v prostředí pražské univerzity, v rámci této redakce byly některé především starozákonní knihy přeloženy zcela znovu, jiné jen zrevidovány. Čtvrtá redakce, podmíněná pravděpodobně přípravou biblického textu pro první tisk, proběhla v 80. letech 15. století.

⁷ Kyas, 1971, s. 4–6 a 75; Kyas, 1997, s. 284–292

Josef Dobrovský se ve své práci o Bibli drážďanské (Dobrovský, 1798) specifickým překladatelské práce příliš nevěnuje. Překlad obecně charakterizuje jako volný a dokládá to na několika příkladech (ibid., s. 258). Pozoruhodný je slovníček 46 latinských biblických výrazů (především substantiv, adjektiv a sloves rázu biblických termínů) a jejich staročeských ekvivalentů, který otiskl v závěru své stati (ibid., s. 260–261). Slovníček však nepodává reprezentativní soupis ekvivalentů v rámci celého rukopisu, je pouze výběrovou ukázkou.

První, kdo si povšiml specifické mnohotvárnosti staročeského biblického překladu, byl **Josef Jireček** (Jireček 1864, 1872), který se na materiálu Starého zákona Bible olomoucké pokusil o jeho hlubší rozbor zejména po stránce lexikální, částečně i hláskoslovné. Nejvýznamnějším zjištěním jeho průzkumu bylo rozpoznání dvou skupin textů Starého zákona, které se od sebe lišily důsledným překladem latinského výrazu *sacerdos* – jedna skupina překládala *pop*, druhá *kněz*. Dalším rozbohem jednotlivých biblických knih dospěl Jireček na základě lexikálních odlišností k názoru, že první úplný staročeský biblický překlad je pouhým svodem jednotlivých textů, které byly nejrůznějšími překladateli přeloženy v průběhu několika staletí (nejstarší překlady klade ještě před počátek 13. století).⁸ Překladatelů napočítal jen v rámci SZ sedmáct a stáří vzniku jednotlivých částí textu stanovil právě podle toho, zda v nich bylo užito za *sacerdos* ekvivalentu *pop* (dle Jirečka starší skupina textů), či *kněz* (mladší skupina) (ibid., s. 378-379).

Tato Jirečkova interpretace různorodosti prvního biblického překladu byla v podstatě přejímána, byť s výhradami, téměř celé následující století, jak o tom svědčí zmínky v pracích **J. Vraštila** (Vraštil, 1926, s. 335), **J. Merella** (Merell, 1956, s. 12) i **J. Vašici** (Vašica, 2002, s. 133), který ovšem vyčkával s jakýmkoli zásadnějším soudem na kritické vydání textu Bible olomoucké.⁹

Italský bohemista **Sante Graciotti** (Graciotti, 1964), obeznámen s texty Dobrovského i Jirečka, se ještě před vydáním stěžejní Kysovy studie (Kyas, 1971) pokusil na textu Starého zákona Bible milánské (bible 2. redakce) ověřit rozlišení jednotlivých textových částí staročeské bible na základě překladových ekvivalentů 79 specifických latinských lexémů, převážně substantiv a adjektiv (výjimkou je sloveso *nubere* a participiální vazba *mingens ad parientem*). Většinou se jedná o biblické termíny, tedy o lexémy, jejichž denotáty nejsou ve středověkých Čechách obvyklé a u nichž lze předpokládat, že překladový ekvivalent není

⁸ „Pokusivše se o rozbor českého písma svatého obojího zákona, k tomu jsme přišli výsledku, že jednotlivé části jeho jednak velmi rozdílnými časy povstaly, a tudíž ovšem i rozdílné původce mají, jednak zase, že ti, kdož poprvé veškeren soubor biblických knih v jedno snesli, učinili to téměř jen mechanicky“ (Jireček, 1864, s. 146).

⁹ „...určit přesněji, která kniha byla zčeštěna dříve a která později..., na to bude lze pomýšlet až po kritickém vydání úplného textu staročeské bible“ (Vašica, 2002, s. 133).

ustálený.¹⁰ Výsledky průzkumu dle Graciottiho dělí text staročeské bible na dva rozpoznatelné textové celky, které se dále rozpadají na několik „podskupin“.

Rozvržení jednotlivých biblických knih do dvou skupin je odlišné od dělení Kyasova, které si představíme v 1.1.1.1, a v zásadě i od dělení Jirečkova: do první skupiny Graciotti vřazuje podskupiny Oktateuch, 1Rg¹¹ a 2Rg, 3Rg a 4Rg, 1Par a 2Par; do druhé skupiny knihy prorocké, Knihy Makabejské a celý Nový zákon.¹² Zbytek textů pojímá jako nepřiraditelný na základě nedostatečného výskytu jím vybraných latinských lexémů. Dvě skupiny stanovené Graciottim se tedy nekryjí se skupinami podle překladu *kněz* a *pop*, ale jdou jimi napříč.¹³

1.1.1 Vladimír Kyas a problematika autorství staročeského překladu bible

Vladimír Kyas (1917 – 1990), bohemista a slavista, se věnoval problematice prvního úplného staročeského biblického překladu v průběhu několika desetiletí na základě rozsáhlého průzkumu textového materiálu. Jeho soustředěný výzkum jej dovedl až k přípravě textu prvotního překladu pro pozdější kritické vydání v edici Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká. Díky této práci, při které zpracovával dochované zbytky Bible drážďanské a rukopisy dalších památek první redakce, totiž Bible olomoucké a Bible litoměřicko-třeboňské, pronikl skutečně do hloubky staročeského biblického překladu a jako první podal opravdu komplexní pohled na toto velkolepé dílo.

V článku *Staročeská povídka o Tobiášovi* (Kyas, 1968) poprvé upozornil na souvislost mezi překladatelským idiolektem prvních rozsáhlejších staročeských prozaických děl *Pasionálu* a *Života Krista Pána* a knihy *Tobiáš*, která byla součástí prvního biblického překladu, ale také se objevovala v samostatných opisech. Vytyčil v textech několik jazykových a stylistických jevů překladu, které určil jako charakteristické pro jediného překladatele. Touto prací navázal na studii Jana Vilikovského, který první určil překladatele (a zpracovatele) dvou staročeských děl *Život Krista Pána* a *Pasionál* jako jedinou osobnost, tzv. Dominikána (sr. Vilikovský, 1948).¹⁴

Základní prací o překladu staročeské bible je Kyasova monografie *První český překlad bible* (Kyas, 1971). Právě v tomto díle, za nímž stojí Kyasova příprava textů pro

¹⁰ Např. *agon*, *ariolus*, *armiger*, *centurio*, *coenaculum*, *decurio*, *gazophilacium*, *hypocrita*, *magus*, *proselytus* etc.

¹¹ Zkratky biblických knih citujeme podle úzu Staročeského slovníku (s výjimkou Knih Makabejských, které pro úsporu místa v tabulkách a grafech citujeme jako 1Ma, 2Ma); v úplnosti jsou uvedeny na konci této práce (s. 170).

¹² „Ricapitolando il detto sulle parti della bibbia boema, crediamo di aver dato con il Rg, materiale lessicale raccolto, elementi sicuri per la distinzione delle prime quattro parti della bibbia: l'Ottateuco, I e II dei Re, III e IV dei Re, Paralipomeni ed indicazioni utili per la identificazione o la conferma di ulteriori parti nei Profeti, Maccabei, il Nuovo Testamento” (Graciotti, 1964, s. 91).

¹³ Ke Graciottiho průzkumu sr. též poznámku 70.

¹⁴ K osobnosti tzv. Dominikána sr. 1.1.1.2 a pozn. 17.

kritické ediční zpracování, nabízí autor poprvé rozsáhlou charakteristiku prvního úplného staročeského biblického překladu a na základě stylistického a jazykového rozboru jednotlivých částí tohoto textu formuluje několik hypotéz o autorství překladu. Tyto hypotézy pak víceméně přejímá do svého nejrozsáhlejšího díla o českém biblickém překladu *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (1997), přestože některé své názory v něm mírně modifikuje. Zde zmíníme čtyři Kyasovy hypotézy, které jsou podkladem pro průzkum prezentovaný v této práci.

1.1.1.1 Kyasova hypotéza dvou překladatelských skupin

Zřetelnou různorodost překladu, která Jirečka (Jireček 1864) vedla k teorii o svodu jednotlivých biblických překladů z různých časových období a k vymezení nepravděpodobně vysokého počtu sedmnácti překladatelů jen ve starozákonní části, Kyas racionálně interpretuje jako skupinový překladatelský projekt. Výrazné rozdíly ve výběru určitých překladových ekvivalentů za latinské lexémy, které Jireček ilustruje především dvojím překladem za latinské *sacerdos*, totiž *pop* a *kněz*, pak Kyas vysvětluje jako práci dvou překladatelských skupin, mezi něž byl tento rozsáhlý projekt rozvržen a které pracovaly v tomtéž časovém období (zhruba v půli 14. století).

Vladimír Kyas rozeznává v rámci těchto dvou překladatelských skupin deset až jedenáct překladatelských osobností. Jak uvádí, k první skupině „patřil překladatel Genese, jiný přeložil ostatní knihy Oktateuchu, knihy Paralipomenon, Ezdrášovy, Judit a Ester, jiný Joba a ostatní knihy sapienční, další pak evangelia. Do druhé skupiny patří především autor osobité předmluvy ke Genesi, který přeložil Tobiáše, Skutky apoštolské a snad i knihy Královské (nepocházejí-li od jeho žáka); byl to vynikající výrazově i slohově obratný spisovatel, autor Života Krista Pána a Pasionálu, zakladatel české prózy, člen kazatelského řádu dominikánů. Z téže skupiny pocházel také překladatel Proroků, dále tlumočnick knih Makabejských, dva překladatelé epištol a konečně překladatel Apokalypsy. Žaltář byl převzat z poněkud upraveného překladu verze žaltáře Wittenberského“ (Kyas, 1997, s. 43).

Znázorněním teze o jedenácti (?) překladatelích ve dvou skupinách získáme následující schéma, které doplňujeme o výčet jednotlivých biblických knih:

I. překladatelská skupina (*sacerdos* – *pop*)

1. překladatel: Genesis
2. překladatel: zbylé knihy Oktateuchu (Ex, Lv, Nu, Dt, Jos, Jdc, Ru), Par (1Par, 2Par), Ezd (1Ezd, Neh, 2Ezd), Jud, Est
3. překladatel: Job a sapienční knihy (Pr, Eccl, Ct, Sap, Sir)
4. překladatel: Evangelia (Mt, Mc, L, J)

II. překladatelská skupina (*sacerdos* – *kněz*)

5. překladatel (*Dominikán*): prolog ke Genesi, Tob, Act
6. překladatel – snad totožný s pátým překladatelem (?): Knihy královské (1Rg, 2Rg, 3Rg, 4Rg)
7. překladatel: Prorocké knihy (Is, Jr, Lam, Bar, Ez, Dn, Os, Jl, Am, Abd, Jon, Mi, Na, Hab, So, Agg, Zch, Mal)
8. překladatel: Ma (1Ma, 2Ma)
9. překladatel: Epištoly I (R, 1C, 2C, G, E, Ph)
10. překladatel: Epištoly II (C, 1Th, 2Th, 1T, 2T, Tt, Phm, Hb, Ja, 1P, 2P, 1J, 2J, 3J, Jud)
11. překladatel: Ap

Vladimír Kyas tedy do skupiny první (*sacerdos* – *pop*, dále **skupina P**) řadí čtyři překladatelské individuality a této skupině připisuje překlad 24 biblických knih. Do skupiny druhé (*sacerdos* – *kněz*, dále **skupina K**) řadí překladatelů šest až sedm a připisuje jim překlad 48 knih.¹⁵ Zároveň představuje šest latinských lexémů, jejichž překladové ekvivalenty by měly od sebe tyto dvě skupiny odlišovat: *sacerdos*, *benedicere*, *benedictus*, *adorare*, *blasphemare* a *blasphemia* (Kyas, 1971, s. 56; Kyas, 1997, s. 43).¹⁶

1.1.1.2 Kyasova hypotéza užší skupiny překladů tzv. Dominikána

Jak jsme uvedli výše, Vladimír Kyas ztotožnil na základě určitých jazykových a stylistických jevů překladatele knihy Tobiáš s tzv. Dominikánem, autorem převodu prvních rozsáhlejších prozaických děl české literatury, totiž Života Krista Pána (ŽKP) a Pasionálu

¹⁵ Rozdělení podle počtu biblických knih mezi dvě překladatelské skupiny se zdá být značně nepoměrné, tento dojem je však způsoben nestejným rozsahem biblických knih. Ve skupině P je sice méně biblických knih, za to jde povětšinou o texty značně rozsáhlé, ve skupině K je naopak značná část textů relativně krátkých (zejména některé epištoly a prorocké knihy). Ve skutečnosti je rozsah biblického textu překládaný každou z překladatelských skupin téměř totožný, jen o málo rozsáhlejší text má skupina P.

¹⁶ „Jazykový a stylistický rozbor prvního českého biblického překladu ukazuje, že se ho účastnilo asi deset pracovníků, které je možno rozdělit na dvě skupiny podle jejich názvosloví: jedni užívají termínů *sacerdos* – *pop* (*popový*, *popovství* apod.), *benedictus* – *blahoslavený*, *benedicere* – *blahati*, *blasphemare* – *porúhati sě*, *blasphemia* – *porúhanie*; druzí překládají *sacerdos* – *kněz* (*kněžský*, *kněžství* apod.), *benedictus* – *požehnaný*, *benedicere* – *(po)žehnati*, *adorare* – *modlití sě*, výrazy *blasphemare* a *blasphemia* vyjadřují rozmanitě, většinou je opisují. K první skupině patří překladatelé knih Gn–Ru, Par–Est (mimo Tob), Job–Sir a evangelií, k druhé skupině [překladatelé MP] Rg, Tob, Proroků, Mach, epištol, Act, Ap. I když první skupina užívá starších výrazů *pop* a *blahati*, není ji možno s Jirečkem pokládat za starší, protože v druhé polovině 14. století byly tyto výrazy ještě běžné“ (Kyas, 1971, s. 56).

(Pas).¹⁷ Tomuto obratnému překladateli pak připisuje ještě další dva biblické texty – Skutky apoštolské¹⁸ a čtyři Knihy královské¹⁹ – částečně na základě jevů shodných s ŽKP a s Pas, částečně na základě shod nově objevených pouze v rámci biblických textů.

Zatímco o shodném překladateli Tob a Act hovoří Kyas s naprostou jistotou, uvádí možné shodné autorství s Rg slovem *pravděpodobně* (viz pozn. 18). Jako hlavní příčinu zdrženlivějšího postoje uvádí, že „u Královských knih nemůžeme však k podepření autorství tohoto překladatele použít nejstaršího zápisu v Leskovecké bibli“ a dodává: „...jistotu o tom [tj. o shodném překladateli Act, Tob a Rg MP] však bude možno získat teprve důkladným rozbořem na základě kritického vydání textu.“ Některá další zkoumání pak tuto nejistotu zřejmě ještě prohloubila, neboť ve své poslední práci *Česká bible v dějinách národního písemnictví* uvádí, že „...není možno bezpečně určit, zda jsou [Knihy královské MP] dílem autora Pasionálu, či spíše jeho žáka“ (Kyas, 1997, s. 45).

Z Kyasova rozdělení jednotlivých textů staročeského biblického překladu mezi dvě překladatelské skupiny je zřejmé, že skupina „Dominikánových textů“ je chápána jako podskupina překladatelské skupiny K, tedy té, která za *sacerdos* klade *kněz*. Ve výše uvedeném výčtu překladatelů má Dominikán pořadová čísla pět a zřejmě i šest.

1.1.1.3 Kyasova hypotéza samostatného překladatele Makabejských knih

Makabejské knihy připisoval Vladimír Kyas překladateli, který patřil do skupiny K, ale byl samostatnou překladatelskou osobností, která přeložila jen a pouze Knihy Makabejské. Ve výše uvedeném výčtu překladatelů má překladatel Makabejských knih číslo osm.

Kyas však zároveň upozorňuje, že se „knihy Machabejské velmi podobají Prorokům, oba překladatelé patřili zřejmě do stejného okruhu“ a vyjmenovává řadu shodných překladových ekvivalentů. Vzápětí však dodává: „Mimo tyto shody vyskytují se v překladě rozdíly, které

¹⁷ Jako Dominikána pojmenoval tohoto autora ve své studii poprvé Jan Vilikovský (1948) podle toho, že se v předmluvě k ŽKP označil jako „predikátorového zákona nedůstojný duchovní“. V rámci naší práce zcela rezignujeme na pokus ztotožnit překladatele Dominikána s jakoukoli reálnou osobností druhé poloviny 14. století. Veškeré dosavadní pokusy, které byly v tomto ohledu podniknuty, zůstaly doposud na úrovni nepodložených hypotéz a nedospívají k jednotným výsledkům. Vyčerpávajícím způsobem shrnují dosavadní příspěvky k bližší identifikaci Dominikána Martin Stluka (Stluka, 2000, s. 5, pozn. 8), Jan Malura (Malura, 2006, s. XV–XVI) a Vendula Zajíčková (Zajíčková, 2010, s. 45–46) na něž tímto odkazujeme.

¹⁸ „Osobitý sloh a způsob překladu zřetelně ukazují, že Skutky apoštolů přeložil neznámý dominikán, autor stč. Pasionálu, Životu Krista Pána, předmluvy ke Genezi a překladatel knihy Tobiášovy i pravděpodobně knih Královských“ (Kyas, 1971, s. 48).

¹⁹ „Osobitý sloh i způsob prvního překladu nasvědčuje tomu, že jejich [Královských knih MP] překladatelem je autor staročeského Pasionálu a Života Krista Pána, dominikán, který se účastnil práce na staročeské bibli také překladem Tobiáše a Skutků apoštolských a napsal k bibli předmluvu ke Genesi“ (ibid., s. 27).

ukazují na překladatele Machabejských knih jako na osobitou individualitu.“ (Kyas, 1971, s. 38)²⁰

Tyto tři hypotézy – hypotéza o dvou překladatelských skupinách, hypotéza o biblických knihách, jejichž překlad je připisován jednomu překladateli – Dominikánovi, a hypotéza o samostatném překladateli Makabejských knih byly tezemi, které ověřoval náš průzkum z roku 2002 (viz 1.1.2).

1.1.1.4 Kyasova hypotéza samostatného překladatele Prorockých knih

Prorocké knihy připisoval Vladimír Kyas překladateli, který patřil do skupiny K, ale byl samostatnou překladatelskou osobností, která přeložila jen a pouze knihy prorocké, tedy osmnáct knih od Izaiáše do Malachiáše. Ve výše uvedeném výčtu překladatelů má překladatel prorockých knih číslo sedm.

Zajímavé ovšem je, že Kyas zároveň poukazuje na Jirečkovo upozornění „na podobnost překladové techniky Proroků s knihami Královskými“ a sám jej potvrzuje řadou shodných překladatelských řešení v Pror a v Rg (Kyas, 1971, s. 36, více v 3.4.1). Vzápětí však uvádí: „Překladatel proroků však nebyl totožný s překladatelem knih Královských, lišil se od jeho výrazného způsobu tlumočení, např. spojení *v ta doba*, velmi hojně v Rg, vyskytuje se v Prorocích jenom na několika místech, a také výklady uprostřed textu, velmi hojně v Rg, jsou v Prorocích jen v menší míře.“ (ibid.)²¹ Otázka autorské atribuce překladu prorockých knih je základní otázkou řešenou v této disertační práci (viz 1.1.2.1).

Všechny tyto Kyasovy hypotézy ukazují zároveň na jednu hypotézu postulovanou implicitně: *je možné podle určitých textových jevů poznat překladatelský idiolekt jediné překladatelské osobnosti* a vydělit jej nejen z obecného překladatelského dobového úzu (všichni překladatelé staročeské bible), ale dokonce i z užší skupiny „překladatelské školy“ (překladatelské skupiny K).

1.1.2 Průzkum překladu biblických knih připisovaných tzv. Dominikánovi (2002)

Velmi zajímavá problematika skupinového autorství překladu nejstarší české bible a výše uvedené Kyasovy hypotézy nás přivedly k průzkumu v rámci naší diplomové práce

²⁰ Podobně popisuje blízkost překladu Pror a Ma i ve studii z roku 1997 (s. 46).

²¹ Ve studii z roku 1997 Kyas charakterizuje překladatele prorockých knih jako „blízkého tlumočníku knih Královských, vysvětlivky v textu jsou tam však jen v menší míře“. O spojení *v ta doba* se již nezmiňuje, pouze předkládá některé ekvivalenty typické pro Pror (Kyas, 1997, s. 46).

Staročeské překlady tzv. Dominikána (Příspěvek k atribuci překladového textu) (Pytlíková, 2002), kde jsme dané otázky hlouběji zkoumali.

Na vzorku textů uvedeném v Tabulce 1 jsme ověřovali dvě Kyasovy hypotézy: hypotézu o existenci dvou překladatelských skupin a hypotézu o stylové blízkosti Knih královských (Rg) knihám Tobíáš (Tob) a Skutky apoštolské (Act) – tedy hypotézu o jejich potenciálním shodném překladateli. Tyto dvě hypotézy jsme se snažili ověřit na základě jistých měřitelných kritérií, tzv. překladatelských znaků (viz 2.3.2.4), což byly ve své většině jednoslovné či víceslovné překladatelské ekvivalenty konkrétních latinských lexémů, které v některé ze svých studií označil Vladimír Kyas jako typické, charakteristické buď pro některou z překladatelských skupin, nebo právě pro shodu stylu Tobíáše a Skutků apoštolských a shodu textů Knih královských. K nim jsme přiřadili průzkum několika námi vytipovaných lexikálních jednotek.

Aby byl průzkum skutečně relevantní, byly Knihy královské porovnány nejen s texty, kterým měly být podobné, ale také s kontrolním vzorkem textů, kterým být podobné *neměly*. Jednalo se o dvě Knihy Makabejské (Ma), které dle Kyase spadaly do skupiny K, ale jejich autorem měl být odlišný překladatel, a o čtyři knihy ze skupiny P, jejichž styl by měl být výrazně odlišný: dvě Knihy Paralipomenon (Par) a dvě evangelia, Matoušovo (Mt) a Lukášovo (L) (viz Tabulka 1, šedé pozadí ukazuje na knihy skupiny K, světlé na knihy skupiny P).

Tabulka 1

skupina K						skupina P					
„blízké“ texty		texty určené k atribuci				srovnávací texty		srovnávací texty:			
Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	1Par	2Par	Mt	L

Tyto průzkumy přinesly několik zajímavých zjištění. Za prvé byla v rámci našeho vzorku v zásadě potvrzena Kyasova hypotéza o dvou překladatelských skupinách. Ukázalo se ovšem, že některé jím zmiňované překladatelské znaky odlišující dvě skupiny mají příliš nízký počet výskytů v textech, než aby z nich šlo vyvozovat jednoznačné závěry, mnohé z nich se také v některých biblických knihách vůbec nevyskytovaly – existují dokonce biblické knihy (především některé knihy Malých proroků a některé epištoly), které neobsahují ani jeden z těchto rozlišujících znaků. Jako překladatelský znak s největší průkazností pro odlišení dvou skupin se, nikterak překvapivě, ukázal překlad latinského *sacerdos* jako *pop* nebo *kněz*.

Za druhé se ukázalo, že ne všechny Kyasem zmiňované překladatelské znaky – ať už rozlišující dvě překladatelské skupiny, nebo ukazující na blízkost Rg, Act a Tob – jsou pro atribuční průzkum stejně průkazné. Čtyřem kritériím, která jsme stanovili jako základní pro atribuční relevanci konkrétních překladatelských znaků (možnost abstrahovat v latinském textu předlohu daného překladatelského znaku, existence této předlohy ve většině srovnávaných textů, existence této předlohy v dostatečně vysokém počtu výskytů ve většině srovnávaných textů, průkazná odlišnost překladové realizace odlišující jednotlivé zkoumané texty – sr. 2.3.3.5), vyhověla jen menšina z nich. Z 25 překladatelských znaků pokládaných V. Kyasem za „typické, charakteristické“ atd. se ukázalo jako atribučně relevantních šest. Z dalších tří překladatelských znaků, které jsme vybrali pro průzkum mezi lexémy s oslabenou sémantickou složkou, se jako atribučně relevantní prokázal jeden. Některé ze zbylých překladatelských znaků byly vyhodnoceny jako markantní, sice jednoznačně neprokazující atribuci jednotlivých textů, ale v souvislosti s dalšími důkazy potvrzující dané tendence.

Druhým zajímavým zjištěním bylo, že všechny atribučně relevantní překladatelské znaky přiřazovaly zkoumané Knihy královské nejen ke knihám Tobiáš a Skutky apoštolské, ale také ke Knihám Makabejským, které byly původně vybrány jen jako srovnávací texty patřící sice do skupiny K, ale Vladimírem Kyasem pokládané za dílo jiného překladatele této skupiny. Pouze jediný z překladatelských znaků (*v ta doba*, viz 3.6.1) přiřazoval Knihy královské ke Skutkům apoštolským o něco blíže než ke Knihám Makabejským a knize Tobiáš. Minimálně na našem vzorku se tedy ukázalo, že zkoumané texty ze skupiny K jsou co do svého překladového stylu mnohem kompaktnějším celkem, než se předpokládalo, a že z nich nelze s určitostí vydělit žádnou další překladatelskou individualitu. Jedním z možných vysvětlení těchto výsledků by mohlo být, že skupina K (alespoň v rámci zkoumaných textů) má jednotný překladatelský idiolekt, a že se tedy možná jedná o jediného překladatele.

1.1.2.1 Překladatel prorockých knih?

Na výsledky průzkumu z roku 2002 navazuje naše disertační práce. Vychází z hypotézy Vladimíra Kyase o samostatném překladateli prorockých knih, jehož styl je však blízký jak Knihám královským (1.1.1.4), tak Knihám Makabejským (1.1.1.3).

Jak výsledky našeho dřívějšího průzkumu, které prokázaly blízkost překladatelského stylu Makabejských knih Knihám královským, tak skutečnost, že si Vladimír Kyas povšiml shodných rysů stylu knih prorockých a stylu Knih královských a Knih Makabejských, otevírají otázku, zda je skutečně možné vydělit překladatele knih prorockých jako samostatnou

překladatelskou individualitu. Cílem naší práce je zjistit, zda lze na základě konkrétních jazykových jevů objektivně vydělit idiolekt autora prorockých knih z idiolektu ostatních knih skupiny K (tedy Knih královských, Knih Makabejských, Skutků apoštolských a Tobiáše), anebo zda je jeho idiolekt od těchto textů nerozlišitelný, a mohl by tedy ukazovat na shodného překladatele všech těchto textů.

1.2 Prorocké knihy jako specifický druh textu

Soubor textů, kterým se v této práci zabýváme, zjednodušeně nazýváme prorockými knihami a míníme tím osmnáct knih od Izaiáše do Malachiáše, které zabírají zhruba druhou polovinu Starého zákona.²² Vycházíme tak z obecně přijímaného řazení křesťanského kánonu, které se v zásadě opírá o původní hebrejský kánon, ale v některých ohledech se od něj liší. Oproti hebrejskému kánonu zahrnuje křesťanský kánon do „proroků“ menší počet knih, zároveň do nich ale řadí dvě knihy, které v hebrejském kánonu jako prorocké řazení nejsou – Pláč Jeremiášův a Daniela.²³

Textový celek prorockých knih zahrnuje čtyři takzvané velké proroky, Izaiáše, Jeremiáše, Ezechiela a Daniela, dále knihy Pláč a Baruch a tzv. Dvanáct malých proroků, kam patří Ozeáš, Joel, Amos, Abdiáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofoniáš, Ageus, Zachariáš a Malachiáš.

Přestože by prorocké knihy mohly být na první pohled vnímány jako žánrově celkem soudržný celek, není jejich souhrnná definice zdaleka tak jednoduchá – o tom koneckonců svědčí i rozdíly mezi křesťanským a židovským kánonem. Jednotlivé knihy se liší okolnostmi a dobou vzniku, důrazy i specifickým stylem svého autora či autorů. Liší se také v míře své žánrové pestrosti, především v užití narativních, vyprávěcích částí (sr. 2.3.5.2). Jako celek prorocké knihy asi nejlépe shrnuje Petersenova široká definice, že se jedná o literaturu, která aktivitu izraelských proroků buď popisuje, nebo z ní přímo vychází.²⁴

Biblický prorok není primárně osoba, která předpovídá budoucnost; jeho hlavní úlohou bylo zprostředkovávat izraelskému národu Boží vůli a pokyny. Institut proroka, často

²² V rozšířené verzi křesťanského kánonu následují za prorockými knihami ještě Knihy Makabejské.

²³ Židovský kánon rozděluje tzv. Hebrejskou bibli, tedy Starý zákon, na tři části – Tóru, Proroky a Spisy. Na rozdíl od kánonu křesťanského nezahrnuje Daniela a Pláč Jeremiášův mezi Proroky, ale mezi Spisy; na druhou stranu do tzv. Proroků předních řadí některé texty, které křesťanský kánon chápe jako knihy dějepisné, tedy knihy Jozue, Soudců a Knihy královské. Odlišné je i řazení knih, Proroci, přední i zadní, jsou jako celek řazení mezi Tóru a Spisy, za Malachiášem tedy následuje kniha Job (sr. Petersen, 2002, s. 174).

²⁴ „Prophetic literature is literature that attest to or grows out of (i.e. is generated by) activity of Israel's prophets“ (Petersen, 2002, s. 4).

propojený s institutem kněze (Petersen, 2002, s. 7), byl vázán především na období izraelského a později izraelského a judského království, tedy zhruba na 500 let mezi desátým až pátým stoletím př. Kr. (ibid. 2002, s. 10). Většina prorockých knih pak zprostředkovává činy a výroky vážící se k období 8.–5. století př. Kr., se zvláštním důrazem na období zásadních dějinných zvrátů, totiž zánik izraelského království v roce 722 př. Kr. a dobytí judského království a odsunutí většiny jeho obyvatel do babylonského zajetí v roce 587 př. Kr.

Datace událostí a výroků zachycených v prorockých knihách se nekryje přesně s datací vzniku samotných textů. Přestože základ těchto textů má obvykle kořeny v době, o které píší, jejich konečná podoba je pravděpodobně pozdější, často spjatá s babylonským exilem (sr. Rendtorff, 1996, s. 240).

Prorocké knihy mají oproti ostatním knihám bible svá stylová specifika, jedním z nich je, že (zejména v případě Velkých proroků) obsahují žánrově různorodé texty. Petersen například v rámci prozaických textů v prorockých knihách rozpoznává sedm specifických podtypů: zprávu o symbolickém činu, zprávu o povolání, zprávu o vidění, legendu, prorockou historiografii, biografii a věštecké podání (Petersen, 2002, s. 19–33). Do poetické části prorockého díla zahrnuje i tzv. „prorockou promluvu“, v rámci které zmiňuje kupříkladu slovo o soudu, slovo o bédách, obvinění, lamentaci, hymnus, píseň, alegorii a akrostich.

Jiní autoři, například Claus Westerman, vydělují prorockou promluvu (typickou svými zprostředkujícími formulemi typu „toto praví Hospodin“) jako samostatný stylistický útvar typický právě pro prorocké knihy a hledají jeho kořeny ve staré orální formuli přítomné při vysílání posla (Westerman, 1991, s. 100–101, sr. též Pytlíková, 2009).

Všechny tyto stylistické útvary se v různých prorockých knihách objevují v různém množství a různé míře, čímž je samozřejmě ovlivněno i lexikální složení prorockých textů (sr. 2.3.5.2). V následující stručné základní charakteristice jednotlivých prorockých knih se pokusíme alespoň základně ilustrovat jejich shodné i rozdílné rysy a upozornit na některá jejich specifika, ke kterým bude vhodné přihlížet při následném průzkumu.

1.2.1 Izaiáš

Text Izaiášova proroctví je jednou z nejrozsáhlejších knih bible (66 kapitol, 24572 slov ve vulgátním textu) a je psán původně hebrejsky. Pravděpodobně se nejedná o dílo jediného autora, ale o sbírku proroctví z několika časových období vzniklou mezi 8. a 6. stoletím př. Kr (sr. například Rendtorff, 1996, s. 242–250). Hlavním adresátem výroků

obsažených v Izaiášovi je judský národ, některé z výroků však vyjevují Hospodinovu vůli i okolním pohanským národům. Hlavním obsahem těchto výroků je zvěstování božích trestů za nevěrnost, ale i popis boží milosti, která bude po trestech následovat. Styl knihy je značně obrazný se specifickým typem prorocké promluvy, zprostředkovávající obvykle slova samotného Hospodina. Do Izaiášova proctví je však vloženo i jedno krátké historické vyprávění, pojednávající o asyrském obléhání Jeruzaléma a ohoření krále Ezechiáše (kapitoly 36–39), které má svou paralelu ve 4. Knize královské (kapitoly 18–20).

Pro náš průzkum hraje roli jednak rozsah této knihy, jednak nízký počet narativních kapitol (viz 2.3.5.2), který ovlivňuje výskyt některých lexikálních jednotek, ale také vysoký počet prorockých promluv, který na sebe naopak specifické lexikum váže. Zvláštní roli bude v našem průzkumu hrát zmíněný text vyprávění z kapitol 36–39, který bude využit v průzkumu shody překladových ekvivalentů v kapitole 6.

1.2.2 Jeremiáš

Biblická kniha Jeremiáš zachycuje výroky proroka Jeremiáše a jeho osudy, které prožívá během bouřlivých let kolem zániku judského království roku 587 př. Kr. Jedna z nejrozsáhlejších knih bible a nejrozsáhlejší kniha prorockých knih i námi zkoumaného vzorku textů vůbec (52 kapitol, 29585 slov ve vulgárním textu) je obsahově relativně pestrá, zachycuje prorocké výroky proti Judsku (kapitoly 1–25) a proti okolním národům (kapitoly 46–51) i obšírné vyprávění popisující Jeremiášovy pohnuté osudy, kdy je jako kněz a prorok božího soudu vystaven pronásledování od svého vlastního lidu (kapitoly 26–45). Text je původně sepsán hebrejsky, za jeho nejstarší jádro, vzniklé na přelomu 6. a 7. století př. Kr., jsou pokládány výroky z kapitol 1–25.

Pro náš průzkum je důležitý jednak velký rozsah této knihy, jednak relativně vysoký počet narativních kapitol, který ovlivňuje výskyt některých lexikálních jednotek.

1.2.3 Pláč

Pláč je krátký poetický text shrnující pět žalozpěvů nad zkázou Jeruzaléma roku 587 př. Kr. Tradičně je jeho autorství přisuzováno proroku Jeremiášovi, proto je v rámci křesťanského kánonu řazen za knihu Jeremiáš; v rámci židovského kánonu je tento text řazen mezi Spisy, jako jeden z tzv. pěti svátečních svitků. Vznik Pláče se pro autentičnost popisů zkázy klade do těsné blízkosti roku dobytí Jeruzaléma. Jedná se o velmi krátký text (5 kapitol, 2430 slov) specifického poetického slohu. Krátkost tohoto textu v porovnání s ostatními

zkoumanými knihami je určitým problémem pro náš průzkum a jeho kvantitativní hodnocení, proto tento text hodnotíme společně s knihou Jeremiáš (viz 2.3.5.1).

1.2.4 Baruch

Kniha Baruch je specifickým textem, který se z prorockých knih poněkud vymyká. Jedná se o knihu deuterokanonickou, která byla snad sepsána hebrejsky, ale dochovala se nám jen v řeckém překladu. Její autorství je připisováno Jeremiášovu druhovi a písaři Baruchovi, žijícímu v 6. stol. př. Kr., ale sepsána byla zřejmě až v 2. stol. př. Kr. Jedná se o relativně drobný spis (6 kapitol, 3618 slov ve vulgátním textu), přesto žánrově dosti různorodý. Obsahuje krátké vyprávění, poetické texty žalozpěvu a poučné básně, útěšnou prorockou řeč a tzv. Jeremiášův dopis, varující před modloslužbou. Podobně jako u Pláče je i zde problémem pro hodnocení v našem průzkumu malý rozsah textu, proto je kniha Baruch hodnocena společně se souborem Dvanácti proroků (viz 2.3.5.1).

1.2.5 Ezechiel

Kniha Ezechiel byla sepsána pravděpodobně v 6. století př. Kr. Jeremiášovým současníkem, který pobýval v babylonském vyhnanství. Jedná se o druhý nejrozsáhlejší text prorockých knih i všech knih námi zkoumaného vzorku (48 kapitol, 26801 slov ve vulgátním textu). Na rozdíl od Izaiáše a Jeremiáše neobsahuje Ezechiel souvislejší narativní části; skládá se ze tří provázaných prorockých vizí – soudem nad Izraelem, soudem nad národy a zaslíbení Izraeli. Prorocké vize jsou jedinečné ve své obraznosti a značně náročné na překlad. Jsou prokládány zprávami o symbolických prorockých činech a podobenstvím. Kniha obsahuje také poetické skladby, které jsou podle Petersena v rámci všech prorockých knih ojedinělé, typickým příkladem je kapitola 19 (Petersen, 2002, s. 152).

Pro náš průzkum je důležité, že kniha Ezechiel je v podstatě bez historicko-narativních pasáží (nepočítáme-li zprávy o symbolických činech), přestože jistý druh vyprávění a dialogů je skryt i v prorockých vizích a podobenstvích. Nedostatek narace určitým způsobem ovlivňuje lexikum tohoto textu.

1.2.6 Daniel

Biblická kniha Daniel popisuje příhody zbožného Žida Daniela a jeho přátel v babylonském zajetí na přelomu 6. a 5. století před Kristem. Text se soustředí především na

osudy hlavních hrdinů, kteří se rozhodnou zachovat si v pohanském prostředí svou víru i za cenu konfliktů a pronásledování a zakoušejí přitom boží věrnost a zázračná vysvobození.

Jedná se o nejkratší text mezi Velkými proroky (13 kapitol, 10812 slov ve vulgátním textu), je to však kniha obsahově relativně pestrá. Převažuje v ní vyprávění, zahrnuje však také prorocké vidění o budoucích osudech babylonské a perské říše, které zabírá několik prostředních kapitol knihy, a chvalozpěv. V židovském kánonu je kniha řazena mezi Spisy. Text je sepsán částečně hebrejsky a částečně aramejsky a v podobě, jak ho známe dnes, byl zřejmě sestaven v druhém století před Kristem. Závěr třetí kapitoly a kapitoly 13 a 14 se zachovaly pouze v řeckém překladu a jsou chápány jako deuterokanonické.

Specifikem této knihy je značný rozsah narativních částí, který se odráží v jejím lexiku.

1.2.7 Dvanáct proroků

Soubor dvanácti drobnějších prorockých spisů, který uzavírá oddíl prorockých knih, obsahuje knihy Ozeáš, Joel, Amos, Abdiáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofoniáš, Ageus, Zachariáš a Malachiáš. Jedná se o texty co do doby vzniku různorodé; pokrývají zhruba čtyřsetleté období od otřesů v izraelském a judském království (nejstarším textem je zřejmě Amos vzniklý v 8. stol. př. Kr.), přes zkázu chrámu a judské zajetí až po obnovení chrámu a období vlády perské říše, které popisuje kniha Zachariáš, vzniklá zřejmě kolem 4 stol. př. Kr. Texty jsou rozdílné i rozsahem; polovina textů sice spadá svým rozsahem zhruba mezi jeden až dva tisíce slov ve vulgátním textu, najdeme zde však i nejkratší jednokapitolovou knihu bible (Abdiáš, 425 slov ve vulgátním textu) i relativně rozsáhlé texty Zachariáše (14 kapitol, 4366 slov) a Ozeáše (14 kapitol, 3497 slov). Zároveň je však soubor těchto knih vnímán už v předkřesťanském období jako kompaktní a provázaná sbírka, která zřejmě postupně narůstala a byla nějakým způsobem redigována; jde tedy o jakýsi výbor z prorocké literatury.²⁵

Jednotlivé knihy Dvanácti proroků se odlišují i tematicky, v závislosti na tom, v jaké době vznikly, nicméně žánrově jsou si značně podobné – využívají především styl typický pro prorocké knihy, promluvy, výroky, popisy vidění. Je zde minimum narativních částí, v zásadě se v tomto ohledu ze souboru vymyká jediná kniha – Jonášovo proroctví.

²⁵ Podle Petersena ukazuje na jednotné vnímání Dvanácti proroků jak zmínka o dvanácti prorocích v Sir 49,10, tak židovská písarská praxe, která ustanovovala zapisovat dvanáct proroků vždy na jeden svitek. Vnímá ale i tematickou provázanost těchto textů, především v odkazech na „den Hospodinův“, které se zde objevují hojněji než v ostatních prorockých knihách (Petersen, 2002, s. 169–170).

Vzhledem ke krátkosti většiny textů, která by značně problematizovala textový průzkum, rozhodli jsme se pro jeho účely pojímat Dvanáct proroků, v souladu s jejich tradičním chápáním, jako jeden textový celek (viz 2.3.5.1). Náš průzkum bude do jisté míry ovlivněn nízkou mírou narativity v tomto souboru knih, který ovlivní výskyt některých lexikálních jednotek.

1.3 Knihy prorocké a česká středověká literatura

Knihy prorocké patřily v českém středověkém prostředí v době před prvním úplným překladem bible pravděpodobně spíše k méně užívané a méně známé části biblického kánonu. Tím se lišily například od evangelií nebo Knihy žalmů, jejichž části byly součástí bohoslužebného ritu i soukromé zbožnosti. Předpoklad, že podobná situace nebyla asi jen českým specifikem, můžeme vysuzovat například ze skutečnosti, že narozdíl od dalších knih Starého zákona byly prorocké knihy zařazené do oblíbené latinské sbírky převyprávěných biblických příběhů *Comestor* jen v omezené míře.²⁶ Jedním z důvodů zřejmě bylo, že tyto texty byly silně vázány historický kontext doby svého vzniku, obsahovaly jen málo vyprávěcích a historických pasáží a mnohé z jejich výroků mohly připadat nepoučeným současníkům nesrozumitelné nebo temné. Jisté úryvky z prorockých knih však byly užívány relativně hojně, jednalo se především o mesiášská proroctví, vztahovaná křesťanskou církví na Krista, a o některé apokalyptické vize. Z doby před vznikem úplného biblického překladu najdeme v českém písemnictví právě tyto části přeložené jako součást perikop tzv. Evangeliáře olomouckého (1. pol. 14. stol.), kde tvoří ojedinělé svědectví o prvních pokusech překládání prorockých textů.

První biblický překlad do národního jazyka v půli čtrnáctého století toto kulturní paradigma proměňuje. Do centra pozornosti se, zřejmě pod vlivem obrodného duchovního hnutí *Devotio moderna* (sr. Spěváček, 1995) dostává bible jako celek, včetně knih méně srozumitelných nebo méně užívaných; na řadu tedy přichází i překlad prorockých knih, který

²⁶ Ve staročeském překladu *Comestora* (*ComestC*, 2. pol. 14. stol.), který je co do rozsahu věrnou adaptací své latinské předlohy, najdeme stručně převyprávěné historické pasáže z Jeremiáše (2 folia; 216a–218a), historický úvod o působení proroka Ezechiele a popis několika jeho vidění (4 folia; 218a–221b), popis několika příběhů z Daniela a výklad jeho deseti vidění, k nimž je připojená historie o návratu Židů z babylonského zajetí (29 folií, 221b–240b). Do oddílu o Danielovi je připojen také krátký popis vidění proroka Abakuka, jednoho z Dvanácti malých proroků (f. 237a–237b). Zbylí proroci (Izaiáš a zbytek Dvanácti malých proroků) nebyli do *Comestora* zahrnuti. Typické se zdá, že prostor, který se v *Comestorovi* jednotlivým prorokům věnuje, nijak nesouvisí s rozsahem samotných prorockých textů; Jeremiáš je z nich nejrozsáhlejší, Daniel nejméně rozsáhlý (nepočítáme-li Abakuka). Porovnáme-li pak počet folií věnovaný prorockým textům obecně – 35 f. – s některým dalším celkem biblického textu obdobného rozsahu, vynikne omezený prostor jim věnovaný ještě trochu výrazněji. Pentateuchu je věnováno 116 f., všem čtyřem Knihám královským 74 f.

kladl na staročeské překladaře značné nároky po stránce obsahové i formální. Vladimír Kyas poznamenává, že autor překladu prorockých knih v nejstarší české bibli se této práci zhostil „vcelku se zdarem“ (Kyas, 1971, s. 38), což je možná chvála až příliš opatrná.

O tom, že zájem o biblický text včetně prorockých knih rostl a neustával, svědčí nejen plejáda biblických překladů a opisů vzniklých v průběhu 15. století v souvislosti s husitskou reformací, ale také specializovaný „sborník“ prorockých knih z konce 14. století, jediný sborník starozákonních knih (vyjma žaltářů), který se nám z českého středověku zachoval. Jedná se o rukopis tzv. Proroků rožmberských, který obsahuje nejstarší znění překladu Izaiáše, Jeremiáše, Pláče a Daniela, téměř doslovně shodné se zněním Bible drážďanské (Kyas, 1997, s. 42). Jak naznačuje přípisek na konci tohoto rukopisu, měl k němu přibýt ještě překlad Dvanácti malých proroků, k tomu ale již z nějakého důvodu nedošlo. Na to, že se asi nejednalo o jeden z dílů kompletní (a jinak ztracené) bible, ale právě o specializovaný rukopis s překladem pouze a jen prorockých knih, ukazuje téměř totožný a jen trochu mladší opis tzv. Proroků těšínských a také skutečnost, že do svazku nebyl zahrnut překlad Ezechiela, který by správně patřil mezi Pláč a Daniela. Proč se tak stalo, se můžeme jen dohadovat. Důvodem mohlo být pouhé nedodání předlohového textu (jako u Dvanácti proroků), ale možné také je, že Ezechiel, příslovečný svými nesrozumitelnými prorockými obrazy a obsahující jen minimum mesiášských proroctví (narozdíl od Izaiáše)²⁷ či napínavých narativních částí (narozdíl od Jeremiáše a Daniela), nebyl pro zadavatele dostatečně zajímavý.

²⁷ Dalším důvodem mohlo být nepříliš hojné užívání textů z Ezechiele v církevní bohoslužebné praxi, jak o tom svědčí nízký počet perikop v Evangeliáři olomouckém. Zatímco z Izaiáše je v tomto lekcionáři perikop dvacet šest, z Ezechiele pouze šest.

2 Autorství a atribuce literárního textu

První pokusy o cílenou atribuci literárních textů najdeme už v antice, jejíž učence zajímalo, které Homérovy skladby či Plautovy a Plutarchovy hry lze pokládat za autentické (Love, 2002, s. 14). V zásadě už v této době můžeme předpokládat, že atribuce byla vnímána podobně jako dnes, šlo o „přiřazení díla (textu) k určitému předem vymezenému souboru na základě podobnosti, paralelnosti a shody informací“ (Vašák, 1980, s. 14), přestože se proměňovaly metody, kterými byla prováděna. I základní otázky kladené v průběhu atribučních průzkumů se shodují s těmi, které si klademe dnes: *Je dílo, které je nějakému autorovi připisováno, skutečně jeho dílem? a Můžeme u anonymního díla odhalit jeho autora – a jak?* Atribuce je však zároveň pevně spjata s vnímáním autora; jak se v průběhu dějin pohled na autora proměňuje, proměňují se okolnosti atribuce a těžiště průzkumů se postupně přesouvá z otázky první na otázku druhou. Zatímco antika a středověk se svým pojetím autora jako autority, která zaštiťuje důvěryhodnost textu (sr. Bennet, 2005, s. 39), řešily v první řadě problém, zda jsou texty připisované slavným jménům skutečně jejich dílem, u textů novodobých, které pojem autorství obohacují o rys původnosti a duševního vlastnictví, se častěji hledá autor skrytý za anonymním dílem či pseudonymem.²⁸ Kamsi na pomezí této problematiky pak patří problém sdíleného autorství, kdy se u děl, jež mají několik autorů (nebo u nichž se několik autorů předpokládá) zjišťuje, jaký je podíl každého z nich.

Tak, jak se proměňuje typ textů, kterými se atribuční průzkumy zabývají, proměňují se i metody jejich zkoumání. Urazily dlouhou cestu od intuitivních metod antiky přes Jeronýmova kritéria atribuce (sr. pozn. 31), humanistický vhléd v pracích Erasma Rotterdamského, mravenčí práci osvícenských a racionalistických vzdělanců, první aplikace statistických metod na začátku 20. století, zapojení počítačové lingvistiky v 60. letech až po rozmach, který přišel v 90. letech s nástupem korpusové lingvistiky a výkonných počítačů, umožňujících zpracovávat a porovnávat velká kvanta textového materiálu.²⁹

²⁸ I v současnosti se samozřejmě objevuje velké množství atribučních studií, které ověřují, zda jsou některá díla svým autorům připsána náležitě či nikoli. Tyto studie se však ve valné většině věnují autorům „starým“, předromantickým, typickým příkladem je velké množství průzkumů věnovaných autorství Shakespearových děl, využívajících nejmodernějších metod počítačové a korpusové lingvistiky. Trochu jiná je situace v průzkumu atribuce neliterárních textů, zejména u metod a programů zabývajících se průzkumem plagiátů či forenzní atribucí textů.

²⁹ Pro základní informace o historii atribuce textů odkazujeme v první řadě na publikace *Attributing Authorship* od Harolda Lovea (Love, 2000) a na *Metody určování atribuce* od Pavla Vašáka (Vašák, 1980), který se zabývá i atribučními snahami v českém prostředí (kupříkladu problematikou RKZ).

2.1 Průzkum autorství a bible

Zvláštní místo má v historii atribuce textů bible, a to již od doby formování židovského a křesťanského kánonu Písma v prvním století. Právě ustalování kánonu s sebou přineslo své vlastní otázky o autorství, autoritě a původu jednotlivých biblických knih, jejichž různé řešení se promítlo do odlišného přístupu ke kanonicitě starozákonních knih v židovské a v křesťanské komunitě.³⁰ Ustalování novozákonního kánonu pak otevřelo otázky autorství některých Pavlových listů nebo pozdních pseudoevangelií, připisovaných nejrůznějším apoštolům, jejichž „deatribuce“ vedla k vyloučení těchto textů z okruhu kanonických knih. Potřeba odlišovat texty autentické od jejich napodobenin vedla například znalce a překladatele Písma Jeronýma k formulaci konkrétních metod určujících, zda lze dílo autorovi – autoritě připsat, či nikoli.³¹ V tomto výčtu nacházíme dávno před moderním zkoumáním atribuce textu základní metody, kterými lze k textu přistupovat (sr. 2.2).

Otázky spojené s autorstvím různých biblických textů nepřestaly fascinovat badatele ani později a mnohé z nich se vracely v různých formách znovu a znovu a vybízely k novým hypotézám a průzkumům. Jedním z příkladů je otázka autorství Mojžíšových knih, u nichž se již od pozdní antiky připouštělo, že minimálně jejich část zřejmě nebude napsána přímo Mojžíšem z toho prostého důvodu, že se v nich popisuje také jeho smrt a jeho hrob (sr. Love, 2002, s. 16).³²

³⁰ Židovský sněm v Jamnii v roce 90 nezahrnul do nejužšího kánonu hebrejské bible ty knihy, u nichž se nedochovaly jejich hebrejské předlohy a které byly známé pouze z řeckých překladů, v první řadě ze Septuaginty. Křesťanský kánon zahrnul i tyto tzv. deuterokanonické knihy. Je ovšem třeba poznamenat, že i v křesťanském prostředí byl vnímán rozdíl mezi deuterokanonickými a ostatními knihami bible, obvykle jim byla přisuzována menší autorita a některými církevními otci, v první řadě Jeronýmem, byly přímo popírány jejich věroučné závěry (sr. Love, 2002, s. 16). Vnímání tohoto rozdílu je dobře patrné i v českém středověkém prostředí, v staročeských biblických rukopisech se projevuje vkládáním poznámek rozlišujících kanonické části dochované v hebrejštině od částí apokryfních, známých pouze v řeckém znění. Například v Bibli litoměřicko-třeboňské (1417) je na začátku 13. kapitoly knihy Daniel (f. 177a) in margine připsáno: „Až dotudto jsme Daniele v židovských knihách četli, ale jiné potomnie řeči až do konce kněh z Teodocionového položení přeloženy jsú.“ S nástupem reformace pak došlo u protestantské části křesťanstva přímo k vyřazení deuteronomických knih z kánonu Písma.

³¹ Foucault shrnuje Jeronýmova kritéria, na jejichž základě je třeba dílo odmítnout jako nepatřící k danému autorovi: 1) jestliže je daný text ve srovnání s ostatními autorovými texty výrazně podprůměrný, 2) jestliže text odporuje učení, které autor postuluje ve svých ostatních textech, 3) jestliže se jedná o dílo odlišného stylu, obsahující slova a výrazy, které v ostatním autorově díle nenacházíme, 4) jestliže zmiňuje citáty nebo události, ke kterým došlo až po autorově smrti (Foucault, 1979, podle Love, 2002, s. 17).

³² Tento argument se pak s mnoha jinými objevuje v Spinozově díle *Tractatus theologico-politicus* (1670), který jako předzvěst racionalistické kritiky Písma postuluje teorii o fragmentárnosti jednotlivých textů Starého zákona, které jsou zpracovány pozdním kompilátorem. Dezintegrační přístup k Mojžíšovým knihám vyvrcholil ve Wellhausenově dokumentární teorii z konce 19. století, která rozpoznávala především v Knihách Mojžíšových hned několik pramenů, svedených dohromady pozdějším redaktorem, a která byla přijímána a rozpracována po značnou část dvacátého století. S nástupem počítačích metod v lingvistice byla otázka autorství a pramenů v Mojžíšových knihách znovu otvírána a zkoumána novými metodami. Závěry některých z těchto prací v současnosti spíše ukazují na větší celistvost Mojžíšových knih, než jim připisovala dokumentární teorie (sr. například Y. T. Radday, H. Shore: *Genesis: An Authorship Study in Computer-Assisted Statistical Linguistic*, Řím, 1985).

2.2 Některé metody užívané u atribuce literárního díla

Základní metody k určení atribuce literárního díla rozřazuje Pavel Vašák ve stěžejní české studii o atribuci *Metody určování autorství* do tří skupin (Vašák, 1980, s. 27):

- 1) dokumentární a faktické důkazy,
- 2) ideově-tematická analýza díla,
- 3) jazykový a stylistický rozbor.

V tomto ohledu se fakticky shoduje s základním rozřazením Loveovým, který rozlišuje jednotlivé prostředky užitečné při atribuci literárního díla na externí, interní a stylistické. Jako jakýsi podtyp prostředků stylistických uvádí v kapitole „Craft and Science“ prostředky stylometrické, které jsou vhodné pro (v současnosti často poloautomatický) průzkum velkých kvant textu a které jsou hodnotitelné rozličnými statistickými metodami (Love, 2000). Protože v našem průzkumu budeme pracovat bez výjimky pouze s třetím typem průzkumu, totiž jazykovým a stylistickým rozbořem, budeme se stručně věnovat pouze metodám z této oblasti. Dokumentárních a faktických důkazů o prvním překladu bible existuje jen minimum (viz pozn. 2) a týkají se spíše vzniku celého biblického díla, případně vzniku jeho rukopisných opisů než vkladu jeho překladatelů.³³ Ideově tematická analýza díla zde nemá význam – jedná se o překlad, a to o překlad textu kanonického, jehož idea je zřejmá a neměnná. Relativní datace díla, bližší poznatky o charakteru jeho překladu a snad i osobnosti jednoho z jeho překladatelů, tzv. Dominikána, jsou nám známy v první řadě díky Kyasovu lingvoliterárnímu výzkumu. Proto pro informace o prvních dvou metodách průzkumu odkazujeme na monografie Vašákovu a Loveovu (viz pozn. 29).

Následuje základní výčet jevů, které jsou v rámci atribuce zkoumány na rovině stylistické a jazykové, jde však pouze o informativní a nekomentovaný výčet těch nejužívanějších. Love (2000, s. 98–118) uvádí ve své práci následující stylistické oblasti průzkumu:

- 1) synonyma a dublety,
- 2) výjimečná a málo častá slova,

³³ Z mimolingvistických průzkumů zmiňme průzkum výzdoby rukopisu Bible drážďanské, který zařadil její sepsání zhruba k roku 1360, i fakt, že byla sepsána gotickou minuskulí, která přestává být v českých rukopisech užívána v polovině 80. let 14. století (Kyas, 1997, s. 40–41, sr. též Stejskal, 1993). Studie Anežky Vidmanové (1985) o staročeském Pasionálu, která řadí jeho vznik do let 1356 až 1357, je pak pro pravděpodobnou provázanost autora pasionálového překladu a jednoho z autorů staročeského překladu bible – tzv. Dominikána – důležitým příspěvkem k relativní dataci biblického textu.

- 3) syntaktické a gramatické prostředky,
- 4) prozódie a metrum,
- 5) způsob zápisu slov, zejména zkrácených forem.

K těmto tradičním formám stylometrických prostředků přibyly během posledních desetiletí prostředky, které počítají s poloautomatickým či plně automatickým rozpoznáváním a následným statistickým zpracováním. Jde zároveň jevy, o kterých se předpokládá, že je autor užívá do jisté míry nevědomě a mimovolně. Jejich příklady citujeme podle práce Jana Rygla (2011, s. 4–9) a doplňujeme údaje z Lovea (2000):

- 6) délka slov,
- 7) délka vět,
- 8) frekvence znaků,
- 9) bohatost slovní zásoby (type/token ratio),
- 10) užití funkčních slov,
- 11) pozice slov ve větě,
- 12) n-gramy (posloupnosti n-znaků/slov).

Náš průzkum, specifický tím, že jde o atribuční průzkum překladového textu, neumožňuje využití celé škály těchto metod. Některé z nich však bude možné v modifikovaných verzích využít – v naší práci budeme kupříkladu pracovat se synonymy (kapitoly 3 a 4) a dubletami (kapitola 5) a s průzkumem funkčních (neplnovýznamových) slov (kapitola 4).

2.2.1 Atribuce překladu

Zatímco průzkumy atribuce autorských děl³⁴ jsou jedním z pilířů textologie, problematika autorství překladu je oblastí probádanou minimálně; zkoumání stylu jednotlivých překladatelů, překladatelských skupin či překladových textů určitého historického období byl dosud věnován jen „minimální či spíše vůbec žádný zájem“ (Baker, 2000, s. 244). Důvodů, proč tomu tak je, může být několik. Základní problém tkví pravděpodobně v tom, že překlad je minimálně v literární vědě vnímán jako do jisté míry „služebná“ oblast autorské umělecké literatury, proto je i osobnost překladatele upozaděna a

³⁴ K definici *atribuce* viz 2.3.1. *Autorským dílem* (textem) zde označujeme dílo (text) originální, nikoli překlad, jako autorskou atribuci budeme označovat určení autorství originálního díla.

stejně tak je potlačena otázka autorství překladu.³⁵ Atribuce překladu pravděpodobně také není obecně reflektována, protože překladatel není v soudobé literatuře z literárně historického hlediska příliš zajímavý – je zastíněn dostatkem autorských osobností a specifickou širokou problematikou spjatou s autorskou tvorbou.

Důležitou příčinou také pravděpodobně je, že průzkum atribuce překladového textu s sebou nese specifické a nelehké otázky vyplývající ze vztahu dvou znakových rovin originálního a cílového jazyka a ze vztahu stylu autora textu a překladatele textu. Složitost této problematiky je zřejmě důvodem pro to, že donedávna neexistovaly prakticky žádné modelové průzkumy či metodologie, které by se daly využít pro analýzu stylu překladatele.³⁶ V současnosti už máme k dispozici několik takových pokusů, stále však spíše jde o snahy ojedinělé. Pro naši práci jsou podnětné zejména průkopnická studie Mony Bakerové *Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator* (2000) a práce Dominika Vajna *Two-Dimensional Theory of Style of Literary Translations* (2009), ke kterým budeme průběžně odkazovat a s nimiž budeme v některých případech konfrontovat naši pracovní metodologii.³⁷

2.2.2 Atribuce překladu a starší česká literatura

Přestože je průzkum autorství překladu pro současnou literaturu obecně opomíjen, pro výzkum v oblasti počátků českého písemnictví může být systematické bádání o autorství překladu velmi přínosné. V tomto období českých literárních dějin totiž literatura překladová a adaptační počtem výrazně převyšuje literaturu, kterou bychom mohli nazvat autorskou. Dva nám známí staročestí překladatelé druhé poloviny 14. století – totiž Dominikán a Tomáš ze Štítného³⁸ – nám ukazují, že tehdejší překladatel je zároveň umělecky výjimečnou osobností,

³⁵ Podobně vnímá tento problém i Mona Bakerová: „So far there has been little or no interest in studying the style of translator ... This is clearly because translation has been viewed as a derivative rather than a creative activity“ (Baker, 2000, s. 244).

³⁶ „As things stand at the moment we have no model to draw on for conducting stylistic analyses of translators or translated text specifically. We do not, for instance, have a methodology for isolating stylistic features which can reasonably be attributed to the translator from those which are simply a reflection of the stylistic features of the original.“ (ibid., s. 246)

³⁷ Je příznačné, že obě tyto studie se do jisté míry vyhýbají tomu, aby do svého průzkumu zahrnuly složitost vztahů originálního a překladového textu. Bakerová porovnává soubory překladových textů dvou překladatelů, aniž by (zcela záměrně a s plným vědomím problematičnosti takového přístupu) přihlížela k originálnímu znění jejich předloh, Vajn zkoumá přítomnost překladatelského idiolektu při porovnání dvou různých překladů téhož textu (sr. 6.1).

³⁸ Tomáši ze Štítného jsou připisovány překlady děl *Zjevení svaté Brigity* (Hanuš, 1886), *Knížky o hře šachové* (Menčík, 1879) a duchovního románu *Barlaam a Josafat* (Šimek, 1946; Šimek, LF, 1946). Tyto spisy, které neobsahovaly žádný údaj o svém překladateli, byly Štítnému připsány částečně na základě shod lexikálních, především však díky hojným textovým shodám s autorskými díly Štítného.

kteřá vyvíjí i samostatnou literární činnost, a že tedy průzkum atribuce překladových textů českého středověku může přinést velmi závažná zjištění o charakteru tehdejšího literárního prostředí vůbec.

V této souvislosti je důležité zdůraznit, že studie týkající se práce těchto dvou překladatelů – Menčíkova (1879), Hanušova (1886) a Šimkova (1946) o Štítném a Vilikovského (1948) o Dominikánovi – představují v českém prostředí ojedinělý zájem o autorství překladového textu. Metodologicky však příliš přínosné nejsou, protože všechny zkoumají (celkem po právu) své překladové texty jako překlady volné, adaptační. Překladové texty zkoumaných autorů tedy ve skutečnosti pojmají jako originální autorské texty a jejich atribuční průzkumy, založené jednak na srovnávání lexika, jednak na srovnávání celých shodných částí textů, s textem latinského originálu a jeho případným vlivem na styl textu překladu v zásadě nepočítají.

Pokusem o atribuci překladového textu můžeme nazývat dva Jirečkovy články o nejstarším českém biblickém překladu (Jireček 1864, 1872), které se snaží alespoň do jisté míry sledovat latinskou předlohu ve vztahu k jejímu překladu. Skutečnými atribučními průzkumy překladového textu v českém prostředí jsou však, alespoň pokud je nám známo, především práce Vladimíra Kyase vztahující se k překladu nejstarší české bible nebo jejích částí (Kyas, 1968, 1971, 1997).³⁹ Je nutno zdůraznit, že Kyas jedinečnost svého průzkumného počínu nijak nezdůrazňoval a možná ani nevnímal jeho průkopnický ráz. Průzkum překladatelské techniky v rámci staročeské bible pro něj byl jedním z dílčích průzkumů, sloužících ke komplexnímu popisu této památky v rámci jeho studií. I z toho důvodu pravděpodobně nijak nepopisoval svou metodologii a závěry formuloval jen velmi obecně. Je ale téměř jisté, že řada jeho zjištění je založena na podrobných, i když zřejmě ne vždy zcela systematických průzkumech staročeského textu bible i jeho latinské předlohy.⁴⁰ Řada z jeho závěrů je proto ve svém jádru platná dodnes, nebo alespoň ukazuje směrem, kterým by se měl ubírat podrobnější průzkum.

³⁹ Jako jednu z novějších prací, jejíž součástí je atribuční průzkum překladového textu, jmenujme práci Milady Homolkové *Staročeský překlad Matoušova evangelia s výkladem Mikuláše z Lyry* (2007). Autorka zde mimo jiné zkoumá překladové ekvivalenty některých biblických termínů a porovnává je s překladovými ekvivalenty prvních tří českých biblických redakcí, aby zjistila, kam lze v kontextu staročeského biblického překladu zařadit styl anonymního překladatele tohoto díla.

⁴⁰ Sr. kupříkladu Kyasův výčet ekvivalentů za *eunuchus* užitých v prorockých knihách (Kyas, 1971, s. 36), u něhož uvádí i údaje, kdy byl některý z ekvivalentů užit jen ojedinele.

2.2.3 Specifika překladového textu vzhledem k jeho atribuci

Vzhledem k málo rozvinuté metodologii průzkumu překladového textu, jsme se ve své práci z roku 2002 pokusili nastínit jistou metodu pro průzkum překladových idiolektů přítomných ve staročeském překladu bible. Protože se v zásadě osvědčila, užíváme ji v mírně rozpracované formě i zde. Uvědomujeme si přitom, že se jedná o metodologii pracovní, která je přímo vázána na zkoumaný materiál a není beze zbytku přenosná na průzkumy autorství jiných překladových textů.

V rámci této metody se snažíme důsledně zohledňovat specifika překladového textu jako předmětu atribuce oproti textu autorskému. Navazujeme tak na inspirativní přístup Kyasův s tím, že se snažíme formulovat určitá kritéria, v rámci kterých budeme při průzkumu překladového textu postupovat.

2.3 Metoda průzkumu atribuce překladového textu

Naše metoda je ve své podstatě se základní statistickou srovnávací metodou: jde o zjištění existence nebo neexistence nějakého znaku v určitém souboru (Swoboda, 1977, s. 24). Tento postup pro účel atribuce literárního díla zpracoval v základní české práci o atribuci *Metody určování autorství* Pavel Vašák (1980). Ačkoli je jeho metoda primárně určena pro atribuci díla autorského, je ve své podstatě využitelná i pro náš účel, neboť „uvedené metody, postupy a logické schéma atribuce jsou s patřičnou modifikací obecně použitelné pro atribuci každého díla“ (Vašák, 1980, s. 6).⁴¹

2.3.1 Charakteristika atribuce

Atribuci charakterizuje Vašák jako „přiřazení díla (textu) k určitému předem vymezenému souboru na základě **podobnosti, paralelnosti a shody informací**“ (Vašák, 1980, s. 14). Takováto atribuce může být buď *autorská* – vzhledem k určitému souboru osob (jmen) přicházejících v úvahu jako možní autoři, nebo *neautorská* – vzhledem k jakémukoliv předem vymezenému souboru jevů, podmínek, hledisek, vlastností apod. (ibid., s. 9).

⁴¹ Ve zkrácené verzi byly základní teze této studie Vašákem publikovány také v práci *Textologie – teorie a ediční praxe* (Vašák, 1993) v kapitole Atribuce textu (s. 53–67).

Tato obecná definice se týká atribuce jakéhokoli díla, a bezesbytku tedy platí i pro atribuci díla překladového. Specifické rysy oné podobnosti jsou již pochopitelně modifikovány charakterem samotného díla.

2.3.1.1 Překladový text jako vztah dvou znakových rovin

Abychom mohli uchopit specifika překladu – textu vzhledem k jeho atribuci, je nutné si uvědomit specifika překládání jako procesu. Z hlediska teorie informace je překlad – proces relativně složitou formou komunikační situace. Fakticky se jedná o „*dekódování a překódování informace, jejímž nositelem je jazyk jako přirozený systém*“ (Překládání a čeština, 1994, s. 8). Podle Antona Popoviče vyhlíží základní schéma překladu jako komunikačního procesu takto (Popovič, 1975, s. 49):

Autor \rightarrow Text_{o(riginální)} \rightarrow Příjemce

Překladatel (Autor_{p(řekladu)}) \rightarrow Text_{p(řekladu)} \rightarrow Příjemce_{p(řekladu)}⁴²

Pro náš atribuční průzkum je zásadní rovina vztahů mezi textem výchozím – tj. originálním – a textem překladu. Je nezbytné mít na zřeteli, že na rozdíl od práce s textem autorským pracujeme v případě atribuce překladu neustále s dvěma znakovými rovinami – skrytou rovinou jazyka originálu a zjevnou rovinou jazyka překladu, který je skrytou znakovou rovinou determinován a přitom ji přetváří v nový znakový systém.

2.3.1.2 Problém ekvivalence

Jedním ze základních problémů, který vyplývá z procesu překódování informace z jednoho systému jazyka do druhého, je problém ekvivalence. S tímto problémem, tedy s možností „převedení veškeré informace textu výchozího jazyka do textu cílového jazyka při různosti gramatických systémů obou jazyků“ (Knittlová, 2000, s. 5) se překladatelé museli vypořádávat – a často se úspěšně vypořádali – už od nejstarších známých překladů.⁴³ Někteří

⁴² Popovič v komentáři objasňuje: „V tejto komunikačnej schéme vystupuje prekladateľ dvojako: raz ako znovurealizátor prvotnej literárnej komunikácie (závislosť prekladateľa od pôvodného autora), po druhý raz ako realizátor nového komunikačného aktu. Prekladateľ teda prijíma autorské inštrukcie od pôvodcu, realizované v texte originálu... Prekladateľ sám, otvárajúc novú komunikačnú reťaz, pri tvorbe texta ráta s virtuálnym príjemcom, ktorému preklad adresoval“ (Popovič, 1975, s. 49).

⁴³ Specifickým príkladom, ktorý ukazuje na promýšlení prekladové ekvivalence a hľadání nevhodnejšieho řešení, jsou například tzv. dvojí překlady, které se vyskytují – tu ve větší, tu v menší míře – v mnoha staročeských biblických rukopisech. Překladatel v nich čtenáři nabízí dvojí možnost překladu konkrétního latinského lexému, obvykle dvojicí slov umístěných buď přímo vedle sebe, nebo oddělených latinským slůvkem *vel* (nebo), a upozorňuje ho tak na ne zcela identickou jazykovou situaci v originálním jazyku a jazyku překladu.

z nich tento problém reflektovali i teoreticky; připomeňme zde kupříkladu Jeronýmův poznatek o překladu „smyslu za smysl“ z dopisu Pamachiovi (Nida, 1970, s. 54). Teoreticky a soustavně však začaly být aspekty ekvivalence zkoumány až v druhé polovině 20. století s lingvistickým průzkumem překladu jako procesu.

Zásadní otázkou je především ekvivalence mezi nejmenšími významovými jednotkami textu, tedy lexémy. František Čermák charakterizuje ekvivalentní vztah na této úrovni jako „vztah mezi lexémem v určitém významu výchozího jazyka a formou cílového jazyka, založený na jejich (téměř) identickém, respektive vysoce podobném významu a funkci“ (Manuál lexikografie, 1995, s. 238), a zdůrazňuje, že tento vztah „obvykle není symetrický a ekvivalentem nemusí být nutně lexém, ale jiná forma“ (ibid.). Jednoznačných ekvivalentních lexémových dvojic se tedy podle Čermáka mezi dvěma jazyky vyskytuje jen malé množství, týkají se jednoznačných, jasně definovaných konkrétních pojmenování.⁴⁴

Mnohem častější je tzv. částečná ekvivalence, *anizomorfismus*, kdy se zcela nepřekrývají sémantická pole významově blízkých lexikálních dvojic (či synonymních skupin lexémů) dvou různých jazyků; tento specifický ekvivalentní vztah František Čermák označuje jako *polyekvivalenci* (ibid.).

V našem průzkumu, který je primárně založen na předpokladu existence ekvivalence, se budeme setkávat s nejrůznějšími řešeními při pokusech o ekvivalentní převod informace z jedné znakové soustavy do druhé. Především v této části překladového procesu budeme hledat specifika přístupu jednotlivých překladatelů.

2.3.2 Základní postuláty pro atribuci autorského textu a jejich modifikace pro atribuci textu překladového

2.3.2.1 Individuální styl

Vašák zdůrazňuje, že jádrem atribuce založené na jazykovém a stylovém rozboru je pojem *individuálního stylu*, který specifikuje jako „charakteristický a jednotný princip organizace výstavby jazykových projevů z hlediska ideového, tematického a jazykového“ (Vašák, 1980, s. 39).

⁴⁴ František Čermák dokonce pokládá za jednoznačně ekvivalentní pouze přesně a mezinárodně definované termíny, neboť „ani tak běžné pojmy jako stůl (např. v japonštině) a chléb (např. v arabštině) nemusejí mít ekvivalenty jednoznačné“ (Manuál lexikografie, 1995, s. 238).

2.3.2.2 Překladatelský idiolekt

Abychom vůbec mohli uvažovat o jakémkoli atribučním průzkumu překladových textů, musíme předpokládat, že také v případě překladatelského procesu můžeme nalézt jakýsi protějšek *autorského individuálního stylu*, tedy že na rovině překódování textu originálu v text překladu se projevuje individuální postup každého překladatele a že je tento postup alespoň do určité míry objektivně prokazatelný.

S existencí takového individuálního překladatelského principu počítá ve svých pracích Anton Popovič. Nazývá ho „výrazový idiolekt překladatele“ a vymezuje ho jako stylistiku „překladatele, soubor ustálených stylistických návyků a schopností překladatele, jejich realizace v textu překladu“ (Popovič, 1983, s. 167). Bakerová označuje rozpoznatelný vklad překladatele jako „styl překladatele“ (style of translator) a popisuje jej jako jakýsi nezaměnitelný otisk v textu překladu, vyjadřovaný řadou lingvistických i mimolingvistických prostředků.⁴⁵ V naší práci budeme s tímto jevem pracovat v duchu těchto definic. Přebíráme pro něj Popovičův termín ve zkrácené verzi a nazýváme jej *překladatelský idiolekt*.

2.3.2.3 Invariant

Ačkoliv Vašák s termínem invariant a invariance ve své studii neustále pracuje, neuvádí nikde jeho zcela přesnou definici. Invariant v obecné lingvistické definici označuje jazykovou jednotku nebo její složku, která zůstává ve svých realizacích stálá; jde o strukturní jednotku jazyka bez zřetele k jejím konkrétním realizacím. V jazykovědně a sémioticky orientované teorii literatury se *invariant* užívá pro neproměnné složky vzájemně spjatých proměnlivých jevů na různých úrovních jazykové a tematické výstavby literárního díla (Slovník literární teorie, 1984, s. 158).⁴⁶

Z Vašákova textu lze vysoudit, že termínem *invariant* rozumí „něco konstantního, typického“ pro jednotlivého autora (v jeho životě, pracovních zvyklostech, textech). Je to „kvalitativně nebo kvantitativně vyjádřený jev, který je v rámci uvedených *n* textů [všech autorových textů určitého časového období *MP*] invariantní, resp. rozumně konstantní“ (Vašák, 1980, s. 47).

Teprve po nalezení takového jevu „má smysl položit si atribuční otázku, zda anonymní (sporné) dílo *X* charakterem (kvantitativním či kvalitativním) sledovaného jevu patří k nalezenému invariantu předpokládaného autora. Proto teprve po nalezení takového

⁴⁵ „I understand style as a kind of thumb-print that is expressed in a range of linguistic as well as non-linguistic features.“ (Baker, 2000, s. 245)

⁴⁶ Sr. též charakteristiku *invariantu* v Encyklopedickém slovníku češtiny: „Společný význam všech užití určité jazykové formy, resp. souhrn konstantních vlastností jazykového jevu, který lze ve fonologii, morfologii i lexikologii popsat distinktivními rysy“ (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 187).

invariantu má smysl provádět srovnání at' s jedním autorem či textem, tak s autory či texty ve větším počtu“ (ibid., s. 46). Vašák tedy chápe *invariant* jako stálý jev pouze v rámci určité množiny autorských děl a prakticky nijak ho nespojuje s termínem užívaným v lingvistice. Jeho charakter přitom může být podle Vašáka buď kvalitativní – tj. existence × neexistence jazykového a stylového jevu, nebo kvantitativní – tj. počet dokladů nalezeného kvalitativního jevu (ibid., s. 42).

2.3.2.3.1 Úskalí invariantu

Vašák upozorňuje na určité úskalí v rámci výběru invariantu, a to na možné omezení v rozlišení obecného a specifického. Může totiž dojít k chybné záměně některého z rysů obecného dobového stylu, který je zároveň invariantní ve všech autorových dílech, za jedinečný rys autora (ibid., s. 48). Je zřejmé, že nebezpečí takovéto dezinterpretace se skrývá také v průzkumu překladových textů. Základní metoda, která může vznik tohoto omylu omezit, je totožná pro průzkum textů autorských i překladových. Vašák ukazuje, že je vhodné mít možnost srovnání invariantu atribuovaného textu s kontrolním souborem dobových textů, které mají prokazatelně jiného autora (ibid., s. 46). Tímto způsobem se objasní, zdali je onen invariant specifickou autorskou záležitostí, či obecným dobovým územ.

Z těchto skutečností jasně vyplývá Vašákem nikde explicitně neformulovaný postulát, že texty vybrané do srovnávacího souboru by měly být právy onomu invariantu, jehož možnou specifičnost na nich zkoumáme. Mělo by se tedy jednat o texty, ve kterých by z hlediska objektivních podmínek takový invariant mohl být použit – které takové použití potenciálně umožňují. Toto pravidlo se týká jednak hlediska časového (texty musí pocházet ze stejné doby jako text, který je předmětem atribuce), jednak hlediska základní charakteristiky textu (například žánrové), která by měla být ideálně podobná atribuovanému textu.

Tyto zásady, které se zdají v rámci zkoumání invariantu autorské atribuce zcela samozřejmé, jsou nepominutelné i při zkoumání atribuce textu překladového, proto jsme považovali za nezbytné zmínit se o nich již zde.

2.3.2.3.2 Doporučení pro výběr invariantu

Vašák doporučuje hledat invarianty autorského stylu především „ve vlastních plánech jazykové výstavby“, tedy v plánu zvukovém, grafickém, morfémovém, morfologickém, lexikálním, výpovědním a sémantickém. Neodsouvá do pozadí ani plán kompoziční, naopak doporučuje k němu přihlížet (ibid., s. 50).

Požadavek na odlišení obecného a specifického je jedním z důvodů, které Vašáka vedou k formulaci zásady soustředit se při výběru invariantu na nevědomé rysy autorova způsobu psaní, které při psaní autor vědomě nevybírání a neovlivňuje, ale naopak souvisejí s podstatou individuálních stylových činitelů (ibid., s. 42).⁴⁷

Vašák tento požadavek zdůvodňuje takto: „Považujeme potenciální nevědomost za základ jazykových a stylových jevů vhodných pro atribuci – a tím odlišení individuálního od obecného (autor – epocha), neboť mj. je nutno vždy počítat s možností existence imitátora, který napodobuje vědomou formu autorova způsobu vyjadřování, ovlivněnou objektivním zaměřením projevu“ (Vašák, 1993, s. 63). Zde Vašák postihuje obecnou tendenci atribučních a stylometrických průzkumů posledních desetiletí.⁴⁸

Jako příklad konfrontace takového nevědomého rysy uvádí Vašák svůj průzkum průměrného počtu slov ve větě v Nerudových a Barákových textech z období almanachu Máj. Tento průzkum mu sloužil jako vodítko k atribuci almanachové povídky *Kříž pod Petřínem*, pod kterou byl podepsán Barák a která byla Nerudovi připisována (ibid., s. 61–97).

2.3.2.3.3 Invariant a atribuce překladového textu

V rámci Vašákovy metody je užití termínu *invariant* nepochybně praktické, pro naši práci by však zřejmě mohlo přinést nežádoucí konotace, zejména proto, že budeme pracovat s dvěma druhy textů, z nichž jeden – překlad – je z lingvistického hlediska variantem druhého, invariantního – originálního textu (Překládání a čeština, 1994, s. 10). Atribuční invariant se tedy vzhledem k charakteristice zkoumaného materiálu fakticky rozpadá na dvě části podle dvou znakových rovin – na invariant (shodný jev) v rámci originálního textu (tzv. „podmínky originálního textu“, sr. 2.3.3.3) a na realizaci tohoto invariantu v konkrétním přeloženém textu – „překladatelský znak“.

⁴⁷ K individuálním (nebo také subjektivním) stylovým činitelům Vašák řadí intelektuální vyspělost, temperament a povahu, momentální duševní rozpoložení etc. (Vašák, 1993, s. 62) a odkazuje na Mistríka, který je charakterizuje jako ty, které „sú jednotné v tom, že vplývajú na štylistickú povahu prejavu spontánne, bez toho, že by si ich silu a dosah sám autor dostatočne uvedomoval. Súvisia s jeho prirodzenými fyziologicko-psychickými vlastnosťami a za ich prejavmi akoby autor vedome nestál“ (Mistrík, J., Štylistika slovenského jazyka, Bratislava 1970, citováno dle Vašák, 1993, s. 63).

⁴⁸ Tento přístup je spojen kupříkladu se jménem stylometristy Andrewa Mortona, který statisticky významnou shodu či rozdíl ve výskytu nevědomého rysy v textech pokládal za důvěryhodný indikátor individuálního stylu v různých textech. Objevily se však i kritické hlasy tvrdící, že ani nevědomý stylistický rys není zárukou jednoznačné atribuce. Jednak ne všechny nevědomé rysy mají stejnou rozlišovací platnost, jednak se i takový rys může vyvíjet a měnit spolu s vývojem autorova stylu (Love, 2002, s. 140–141), sr. též 2.3.5.3.2.

2.3.2.4 Překladatelský znak

Již v našem průzkumu v roce 2002 jsme se rozhodli neužívat termín *invariant* a užívat pro naši práci termín *překladatelský znak* (dále také Pz), kterým označujeme *jakýkoli textový jev na rovině jazykové či stylistické, který byl označen či hypoteticky vybrán jako možný relevantní znak překladatelského idiolektu, a tedy také jako možný relevantní znak atribuce překladového textu* (k atribuční relevanci překladatelského znaku sr. 2.3.3.5).

Jako překladatelské znaky zkoumáme v rámci této práce následující textové jevy:

1) Textové jevy, které Vladimír Kyas v některé ze svých prací zmínil jako *charakteristické, typické, příznačné* etc. buď pro tu skupinu textů prvního staročeského překladu, kterou se zabýváme v našem průzkumu (tedy prorocké knihy), nebo pro kterýkoliv text či skupinu textů ze srovnávaného vzorku textů. Přestože nezveřejnil metodologii, na základě které tyto jevy vybíral, předpokládáme, že řada jeho tvrzení je alespoň do jisté míry podložena hlubším průzkumem. V některých případech se ovšem může jednat i o kvalifikovaný intuitivní odhad, založený na důkladném čtení staročeského textu bible a jeho přípravě ke kritické edici (sr. 2.2.2). Tyto textové jevy pojmáme jako překladatelské znaky a prozkoumáváme jejich relevanci pro atribuci konkrétního překladového textu ke skupině, pro kterou má být tento překladatelský znak charakteristický (viz kapitola 3).

2) Textové jevy, které jsme sami vybrali jako vhodné pro atribuční průzkum a u kterých se v rámci průzkumu v roce 2002 projevila jistá atribuční relevance. V našem průzkumu zjišťujeme, nakolik jsou tyto jevy relevantní pro atribuci prorockých textů (viz kapitoly 4 a 5).

Všechny překladatelské znaky mohou být charakterizovány jak kvalitativně (výskytem v textu vůbec), tak kvantitativně (charakteristickou mírou výskytu v textu), případně kombinací obojího.

2.3.2.5 Nevědomé rysy autorova stylu a atribuce překladu

Vašák zdůrazňuje, že při hledání jevu – invariantu, na jehož základě probíhá atribuce nějakého autorského textu, je zásadní soustředit se na nevědomé rysy autorského stylu, které vycházejí ze subjektivních stylovtvorných činitelů (viz zde 2.3.2.3.2). Otázkou ovšem je, zdali můžeme tento postulát uplatňovat na zkoumání autorství textů překladových. Možnost nalézt „nevědomý překladatelský znak“ podle nás zpochybňují dva faktory:

A) Základním určujícím faktorem textu překladového je text originálu. Proto nelze užít například metodu užitou ve Vašákově příkladu atribuce povídky *Kříž pod Petřínem*.

Počet slov ve větě překladu je třeba vždy nejprve porovnávat s počtem slov ve větě originálu, a teprve když by byl dokonale prozkoumán vztah těchto dvou veličin a v tomto ohledu zjištěna míra závislosti či nezávislosti překladu na originálu, bylo by snad hypoteticky možné zkoumat „počet slov“ jako překladatelské specifikum. Podobně je nutné u všech textových jevů, které se dají v autorském textu charakterizovat jako nevědomé rysy autorského stylu, zjišťovat v překladovém textu v první řadě jejich vztah k předloze.⁴⁹

B) Proces překládání je volným procesem, procesem vědomého přetransformování jedné znakové roviny v druhou, který se zakládá na překladatelově porozumění textu a z něho vycházející interpretaci (sr. Překládání a čeština, 1994, s. 12–18). Na úrovni transformace základních jednotek překladu – lexémů (sr. 2.3.3.1) lze tedy jen stěží hovořit o zcela nevědomých rysech překladu. I ty nejmenší či nejméně sémanticky zatížené segmenty originálního textu musejí být buď vědomě přeměněny, nebo vědomě eliminovány.⁵⁰

Přesto však můžeme snad i v případě překladu hovořit o různé míře volního výběru jazykových prostředků. Průzkumem na úrovni rozsáhlejších celků překladového textu je v některých případech možné získat kvantitativní charakteristiky, které se shodují v rámci několika textů totožného překladatele, a které lze jen obtížně vysvětlovat vědomým záměrem překladatele. Jedná se především o překlady takových výrazů originálního textu, které jsou neplnovýznamové, v originálním textu hojně frekventované, a které je možno překládat několika synonymními či přímo dubletními ekvivalenty (sr. kapitoly 4, zejména 4.1.4, kapitola 5 a kapitola 6).

2.3.3 Specifikace metody užitá pro určení atribuce překladu staročeských biblických textů

Tuto základní metodu, vycházející z Vašákových premis, je nutno ještě doplnit několika dalšími specifiky, jejichž definice je nezbytná z hlediska vlastního průzkumu.

2.3.3.1 Základní jednotka překladu

Vašák doporučuje hledat invarianty autorského stylu především „ve vlastních plánech jazykové výstavby“ (Vašák, 1980, s. 50). Vede jej k tomu přesvědčení, že autorský

⁴⁹ Kompenzací tohoto omezení je ale fakt, že problém reálného epigonství či imitátorství je, na rozdíl od autorského uměleckého textu, v oblasti překladu spíše hypotetický (něco jiného je plagiát cizího překladu, který není výjimečným případem), a odpadá tedy základní důvod, pro který Vašák tuto zásadu prosazoval.

⁵⁰ Jinou otázkou je, zdali přeměna či eliminace vychází ze správné interpretace originálního textu, a zda tedy překlad není chybný.

individuální styl se projevuje na všech rovinách jazykové výstavby textu. Nabízí se tedy otázka, na jakých rovinách jazykové výstavby překladového textu se projevuje překladatelský idiolekt a kde v tomto ohledu hledat překladatelský znak, který by mohl být určující pro atribuci překladu.

Domníváme se, že u každého překladu je nutno vycházet z rozpoznání **nejmenší** překladové jednotky. Ján Vilikovský uvádí, že jednotka překladu (tedy základní jednotka originálního textu, kterou překladatel transformuje do jiného znakového systému) se během historie měnila. Ve středověku jí bylo slovo, později fráze a věta. Nejnovější pojetí chápe jako vlastní jednotku překladu celé dílo (Vilikovský, Ján, 2002, s. 35). Jak ovšem Vilikovský dodává, „ekvivalenci nejednou musíme hledat v několika [jazykových *MP*] rovinách najednou“ (ibid.).

Vzhledem k tomu, že v našem průzkumu budeme pracovat se středověkým překladovým textem, a to textem kanonickým, jehož základní jednotkou překladu je, alespoň v rovině ideálního postulátu, slovo, resp. lexém, bude pro nás lexikální rovina základní rovinou atribučního průzkumu.⁵¹

2.3.3.2 Porovnatelnost překladatelského znaku

Chceme-li na základě kvalitativního či kvantitativního charakteru určitého překladatelského znaku porovnat různé překladové texty, musí se jednat o takový znak, který je v každém z těchto textů (ať už jsou to texty, které jsou předmětem atribuce, či texty, které nám slouží jako srovnávací vzorek) potenciálně realizovatelný. Když jsme tuto tezi zdůrazňovali u textů autorských, uváděli jsme, že by měly být srovnávány texty, které mají společnou dobu vzniku a ideálně také společný žánr (viz 2.3.2.3.1).

Specifikum realizace překladatelského znaku vyplývá ze samotného specifika informační situace překladu jako vztahu dvou znakových rovin. Jestliže byl překladatelský znak definován jako *jakýkoli textový jev na rovině jazykové či stylistické, který byl označen či hypoteticky vybrán jako možný relevantní znak překladatelského idiolektu* (viz 2.3.2.4), vyplývá z toho, že se na možné realizaci Pz podílejí dva faktory: faktor originálního textu a faktor překladatelského idiolektu, z nichž ani jeden nemůže být vyloučen.

⁵¹ Nevylučujeme přitom, že specifický překladatelský idiolekt lze vysledovat i na dalších úrovních jazykového plánu, kupříkladu v preferenci užívání některého z variantních řešení při překladu gramatických či morfologických jevů. Zde upozorňujeme na práci Jany Zdeňkové *Užití aoristu, imperfekta a perfekta v český psané próze poloviny 14. století*, která zkoumala způsob překládání latinských minulých časů v několika překladových staročeských prozaických dílech 14. století (včetně některých částí z prvního staročeského překladu bible). Přestože její průzkum nebyl míněn jako atribuční, jednalo se v zásadě o popis obecného přístupu k překladu této gramatické kategorie v daném časovém období, mohla by být metoda její práce inspirativní pro případný atribuční průzkum v rámci prvního staročeského biblického překladu i dalších staročeských překladových textů.

Faktor originálního textu podmiňuje realizaci Pz svým tematickým, stylistickým a jazykovým charakterem. Aby mohl být Pz realizován, musí existovat v originálním textu podmínky pro jeho realizaci.

Faktor překladatelského idiolektu pak tyto podmínky v originálním textu může přetvořit v Pz.

Z výše uvedeného vyplývá, že pro hodnocení relevance překladatelského znaku je nutné zjistit, zdali se v originální předloze textu překladu, který budeme zkoumat za účelem atribuce či za účelem srovnání, vyskytují podmínky pro realizaci tohoto překladatelského znaku. Jestliže tomu tak není, musíme tento překladatelský znak zhodnotit jako nerelevantní pro atribuční či srovnávací průzkum.

2.3.3.3 Podmínky originálního textu

Pro náš průzkum, který bude průzkumem srovnávacím, je důležité zjistit a definovat rovinu objektivních podmínek, na jejímž základě je možné srovnávání jednotlivých překladových idiolektů, a také zhodnocení relevance jednotlivých překladatelských znaků.

Touto rovinou pro nás budou již výše zmíněné podmínky pro realizaci překladatelského znaku, které souhrnně nazýváme **pomínkami originálního textu (POT)**. Charakterizujeme je jako abstrahovaný souhrn vlastností originálního textu, který umožňuje realizaci překladatelského znaku v textu překladovém. Výskyt POT v originále zkoumaného překladového textu je základní podmínkou pro průzkum výskytu Pz.

2.3.3.3.1 Realizace podmínek originálního textu

Realizací podmínek originálního textu chápeme uplatnění překladatelského idiolektu při převodu POT do znakového systému cílového jazyka. Různé realizace shodných POT se mohou stát předmětem atribučního průzkumu překladového textu. Jestliže realizace POT ve zkoumaném textu je totožná s překladatelským znakem, může se jednat o signál pro atribuci textu určitému překladateli. Jestliže je realizace POT odlišná od překladatelského znaku, je na místě uvažovat o tom, že text možná není dílem toho překladatele, pro kterého je Pz typický.

2.3.3.3.2 Realizace podmínek originálních textu a ekvivalence

Nelze pominout otázku, jaký je formální rozdíl mezi pojmy realizace podmínek originálního textu v překladu a překladový ekvivalent, a zda bychom při tomto průzkumu nevystačili s druhým uvedeným pojmem. Pojem realizace POT je pro nás však pojmem nadřazeným pojmu ekvivalent, neboť se vztahuje i k takovým mezitextovým situacím mezi

originálním a překladovým textem, které fakticky ekvivalentní nejsou; může jít například o lexém v cílovém textu, který překládá celou množinu lexémů textu originálního (sr. NVČ 3.6.1 a dublety *tehda/tehdy* 5.3), nebo o výrazy dodané nad rámec originálního textu, které přispívají k větší explicitnosti textu překladového, jako jsou kupříkladu překladatelské výkladové poznámky (3.6.2). Tento pojem zdůrazňuje také moment transformování informace z jedné znakové roviny v druhou, možnost volby ekvivalentu, a tedy *překlad jako proces*.

Pojem překladový ekvivalent budeme užívat pouze pro určitý typ realizací POT, a to když bude v originálním textu možno jasně a jednoznačně definovat POT, které jsou realizovány v textu překladovém, tedy jestliže proti sobě bude stát jediný latinský lexém a jeho realizace ve formě ekvivalentních lexémů českých.

2.3.3.4 Zkoumané překladatelské znaky

Náš atribuční průzkum je specifický tím, že máme již dříve určitou množinu překladatelských znaků, které jsou předem charakterizovány jako specifické pro jistou skupinu překladových textů; na základě těchto znaků jsou jednotlivé texty této skupiny přiřazeny k sobě. Některé překladatelské znaky jsou dle Kyase charakteristické pro texty celé skupiny překladatelů, jiné pro texty překladatele jediného.

Ve výčtu Pz charakteristických pro některou z překladatelských skupin jsou tyto znaky Kyasem pouze vyjmenovány, nejsou charakterizovány ani z hlediska četnosti, ani z hlediska míry své relevance pro rozlišení dvou skupin.

V případě výčtu Pz charakteristických pro jediného překladatele jsou pak překladatelské znaky konstatovány pouze u souboru textů, které jsou atribuovány tomuto překladateli, až na výjimky není ale provedeno srovnání s možným výskytem těchto znaků v jiných (srovnávacích) textech, není ani konstatován jejich nevýskyt v jiných textech.

2.3.3.5 Zásady pro posuzování překladatelského znaku

Zde shrneme zásady, podle kterých budeme posuzovat jednotlivé překladatelské znaky jako relevantní (nerelevantní) pro přiřazení konkrétního textu k určité skupině textů či pro překladatelskou atribuci.

I. Zásady pro určení překladatelského znaku jako atribučně relevantního

a) možnost abstrakce POT, které umožňují realizaci tohoto překladatelského znaku, z originálního textu,

b) výskyt těchto POT ve všech zkoumaných textech – jak v těch, jež jsou přímo určeny k atribuci, tak v textech srovnávacích (umožnění srovnání realizací POT a tím odlišení specifického od obecného),

c) výskyt těchto POT ve většině textů zkoumaného vzorku v počtu 5 a více; nebo v případě porovnávání v rámci skupin textů tzv. předpokládaných překladatelů (viz 2.3.5.1.1) v počtu 10 a více (možnost kvantitativního srovnání).⁵²

II Zásady pro určení překladatelského znaku jako atribučně nerelevantního

a) Není možno abstrahovat POT tohoto překladatelského znaku z originálních předloh zkoumaných textů (schází prostor pro srovnání).

b) POT tohoto překladatelského znaku se ve většině zkoumaných textů buď vůbec nevyskytují, nebo je počet jejich výskytů ve většině textů nižší než 5, případně 10 ve skupinách textů tzv. předpokládaných překladatelů.

c) Realizace POT je shodná ve všech textech, včetně textů s prokazatelně jiným překladatelem, její užití je obecné a nemá žádnou rozlišovací hodnotu.

IIa Podskupina atribučně nerelevantního Pz – markantní překladatelský znak

V rámci atribučně nerelevantního znaku vymezujeme jednu specifickou podskupinu, kterou nazýváme **markantní překladatelské znaky**. Markantními překladatelskými znaky rozumíme ty, které splňují všechna kritéria relevantního atribučního znaku, ale výskyt jejich POT v předlohách zkoumaných textů je nižší než 5, případně 10. Nemohou být tedy hodnoceny jako znaky relevantní, na druhou stranu jejich ostatní vlastnosti mohou ukazovat na jistá specifika zkoumaného překladu. Výskyt markantních překladatelských znaků můžeme tedy chápat jako pomocný údaj, který může podpořit, či zpochybnit výsledky získané průzkumem relevantních atribučních překladatelských znaků.

Jako znak nerelevantní pro atribuci, ale přesto markantní pro jistou skupinu textů určíme také takový překladatelský znak, jehož výskyt v textech je nápadně vysoký, ale u

⁵² Obecně se ve statistické praxi pokládají za matematicky hodnotitelné soubory a výběry ze souborů o počtu zkoumaných jednotek 30 a více (např. Swoboda, 1977, s. 154). Tuto situaci lze pokládat za optimální, ovšem vzhledem k charakteru našeho zkoumání ne vždy uskutečnitelnou – v rámci tohoto postulátu by fakticky nebylo možné část výsledků statisticky hodnotit. Abychom mohli uskutečnit alespoň elementární kvantitativní srovnání, musíme v mnoha případech pracovat s výrazně nižšími počty výskytů. Z tohoto důvodu zavádíme jako hranici pro určení konkrétního překladatelského znaku jako relevantního pro atribuci pět a více výskytů konkrétních POT v rámci latinské předlohy zkoumaných biblických knih. Domníváme se totiž, že již tento počet může relevantně naznačit charakter realizace POT v textu a ukázat na jisté tendence překladového idiolektu. Výsledky průzkumu realizací takových POT také vyjadřujeme v procentech, pochopitelně stále s vědomím toho, že se v případě nízkých výskytů jedná o orientační srovnávací údaj.

něhož nelze přesně určit *podmínky originálního textu*, které jeho výskyt podmiňují, a je tedy znemožněno relevantní porovnání tohoto Pz se srovnávacími texty. Takovýto markantní znak se v našem průzkumu objevuje pouze jednou (jde o výklady dodané do biblického textu, viz 3.6.2.1).

2.3.4 Praktická realizace průzkumu: Zkoumané texty

Zkoumanými knihami určenými k atribuci jsou prorocké knihy (Pror), tedy:

- Velcí proroci (Is, Jr, Ez, Dn),
- kniha Pláč (Lam), zkoumaná společně s knihou Jr,
- Dvanáct malých proroků, zkoumaných jako jeden text spolu s knihou Baruch (XIIB),⁵³
- kniha Daniel.

Do vzorku srovnávacích textů jsme vybrali těchto dvanáct biblických knih:

ze skupiny K

- čtyři Knihy královské (1Rg, 2Rg, 3Rg, 4Rg),
- knihu Tobáš (Tob),
- Skutky apoštolské (Act),
- dvě Knihy Makabejské (1Ma, 2Ma);

ze skupiny P

- dvě Knihy Paralipomenon (1Par, 2Par);
- Matoušovo evangelium (Mt);
- Lukášovo evangelium (L).

Pro účely průzkumu specifického překladatelského idiolektu překladatele prorockých knih a jeho blízkosti k ostatním textům skupiny K je vzorek rozdělen na texty, které chceme atribuovat (Pror), a dvě skupiny textů, s kterými budeme tyto texty srovnávat (sr. Tabulka 2). První skupina, zbylé texty patřící do skupiny K, je skupinou, se kterou budeme texty Pror porovnávat v první řadě. Budeme zjišťovat, nakolik se texty Pror textům skupiny K podobají a zda z této skupiny svým překladatelským idiolektem nějak vybočují. Texty ze skupiny P

⁵³ Viz 2.3.5.1.

jsou srovnávacími texty kontrolními, které by nám měly pomoci odlišit překladatelské znaky typické pro jednu skupinu (či překladatele) od širšího dobového překladatelského úzu.

Tabulka 2

skupina K												skupina P				
srovnávací texty 1								atribuované texty (Pror)				srovnávací texty 2 - kontrolní				
Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L

2.3.4.1 Charakteristika vzorku zkoumaných textů podle překladového stylu – shrnutí dosavadních poznatků

Prorocké knihy – překladatelská skupina K; dle Kyase dílo osobitého překladatele z této skupiny; překlad je charakterizován jako blízký jak Kniham královským (Kyas, 1997, s. 46), tak Kniham Makabejským (Kyas, 1971, s. 38). K bližší charakteristice jednotlivých biblických knih sr. 1.2.

Tobiáš a Skutky apoštolské – překladatelská skupina K; překlad obou textů dle Kyase nezpochybnitelně dílem autora Pas, ŽKP a knihy Skutků apoštolských – tzv. Dominikána (viz Kyas, 1968; Kyas, 1971, s. 31; Kyas 1997, s. 45).

Knihy královské – překladatelská skupina K; snad Dominikánův překlad (viz pozn. 19), možná dílo jeho žáka (Kyas, 1997, s. 45), v pozdějším průzkumu (Pytlíková, 2002) se prokázalo, že překladatelský styl Knih královských je v zásadě nerozlišitelný od překladatelského stylu Tobiáše, Skutků apoštolských a Knih Makabejských.

Knihy Makabejské – překladatelská skupina K; překlad je charakterizován V. kyasem jako blízký prorockým knihám (Kyas, 1971, s. 38). Vladimír Kyas na základě několika překladatelských znaků připisuje Knihy Makabejské osobitému překladateli, jehož byly knihy Makabejské jediným překladovým dílem v prvním staročeském biblickém překladu. Průzkum z roku 2002 (Pytlíková, 2002) však tuto hypotézu nepotvrdil. Z jeho výsledků vyplývá, že Knihy Makabejské svým překladatelským stylem nijak nevyčnívají z ostatních zkoumaných knih skupiny K.

Knihy Paralipomenon – překladatelská skupina P; Kyas jejich překlad zařazuje do skupiny podobných starozákonních překladů: Ex–Ru, Par–3Ezd, Jud, Est. Tyto překlady pokládá buď za dílo jediného překladatele, či skupiny s podobným stylem překladu (Kyas, 1997, s. 45).

Matoušovo a Lukášovo evangelium – překladatelská skupina P; Mt a L jsou dle Kyase dílem překladatele všech čtyř evangelií, který je „osobnost v naší literatuře velmi významná“ a jehož překlad Kyas oceňuje po stylistické i jazykové stránce (Kyas, 1971, s. 39).

Podle Kyasovy charakteristiky jsou tedy v našem srovnávacím vzorku přítomny překlady **šesti překladatelských osobností** (jestliže budeme překladatele knih Rg chápat jako samostatnou překladatelskou entitu) (sr. též 1.1.1.1).

2.3.4.2 Dochování jednotlivých textů v biblických rukopisech

První redakce staročeského biblického překladu je ve své nejstarší verzi – v textu Bible drážďanské (BiblDrážd')⁵⁴ – dochována zhruba z jedné třetiny, a to díky fotokopiím části rukopisu, pořízeným roku 1914 (viz pozn. 5), a díky paleografickému opisu Tobiáše, žaltáře a evangelií, který pořídil téhož roku Josef Vraštil. Část prorockých knih (Is, Jr, Lam, Dn) je pak v nejstarší verzi, fakticky totožné⁵⁵ se zněním Bible drážďanské, dochována v rukopise Proroků rožmberských (ProrR), sepsaného zřejmě kol. 1490.

Zbytek textů je zachován až v mladších rukopisech první redakce z počátku 15. století, v úplnosti v Bibli olomoucké (BiblOl) a Bibli litoměřicko-třeboňské (BiblLitTřeb). Z tohoto důvodu jsou i texty našeho vzorku brány z různých pramenů, podle toho, kde se dochovala jejich nejstarší verze. Jednotlivé texty našeho vzorku jsou dochovány v takovéto podobě:

Izaiáš, Jeremiáš, Pláč, Daniel – zachována lícová fólia z Bible drážďanské, zbytek dodáváme z rukopisu Proroků rožmberských.

Baruch, Ezechiel, Dvanáct malých proroků – zachována lícová fólia z Bible drážďanské, zbytek dodáváme z Bible olomoucké.

Tobiáš – díky Vraštilovu opisu je dochován celý v nejstarší podobě z Bible drážďanské, chybí pouze část první kapitoly (verše 1 až 20; titulní list knihy Tobiáš byl z rukopisu vyříznut), kterou doplňujeme z Bible olomoucké.

Skutky apoštolské – text z Bible drážďanské je dochován asi z jedné poloviny (fotokopie lícových stran rukopisu, tři folia jsou zachována také díky Vraštilovu opisu Act 26,32–28,29), zbytek dodáváme z Bible litoměřicko-třeboňské (v Bibli olomoucké jsou Act zapsány již ve verzi druhé redakce).

Knihy královské – text je dochován pouze v mladší verzi první redakce, bereme jej tedy z Bible olomoucké. Ze starší verze 1. redakce je zachováno pouhých čtrnáct veršů z druhé

⁵⁴ Zkratky rukopisů citujeme podle úzu Staročeského slovníku (1968), shrnujeme je také na konci této práce. Výjimkou je rukopis Proroků rožmberských, jehož slovníková zkratka Pror by se kryla se zkratkou pro souhrnné označení prorockých knih. Proto jej označujeme jako ProrR.

⁵⁵ „Text Rožmberských proroků se téměř shoduje s Drážďanskou biblí a vhodně doplňuje její nezachované stránky...“ (Kyas, 1997, s. 42). Sr. též Pytlíková – Sobalíková, 2005.

kapitoly 1Rg (Canticum Annae; 1Rg 2,1–14), které byly zapsány mezi kantiky za Žalmy Bible drážďanské a díky tomu také ofotografovány v roce 1914.

Knihy Makabejské – text z Bible drážďanské je dochován zhruba z jedné poloviny (fotokopie lícových stran rukopisu), zbytek dodáváme z Bible olomoucké.

Knihy Paralipomenon – jejich text je dochován pouze v mladší verzi první redakce, bereme jej tedy celý z Bible olomoucké.

Matoušovo a Lukášovo evangelium – jejich text je díky Vraštilovu opisu dochován celý v nejstarší podobě z Bible drážďanské. Lícová folia evangelií z Bible drážďanské jsou zachována i ve fotokopiích.

Všechny tyto texty jsou v současnosti přístupné díky edici *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*, jejíž první čtyři díly vyšly v osmdesátých letech péčí Vladimíra Kyase, přípravě pátého dílu (obsahujícího knihy prorocké a Knihy Makabejské a vydaného roku 2009) se po jeho smrti ujal tým z oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR pod vedením PhDr. Jaroslavy Pečířkové. Tato edice byla jak ve své knižní, tak elektronické (2.3.6.1) podobě základním textem našeho průzkumu.

Je nutné vyjádřit se k otázce, zda je možné chápat texty dochované v starší (Bible drážďanská a Proroci rožmberští) a mladší (Bible olomoucká a Bible litoměřicko-třeboňská) verzi první redakce biblického překladu jako identické a bez problémů srovnatelné a zda chybná interpretace případných změn nemůže znehodnotit výsledky průzkumu. Vzhledem k tomu, že náš průzkum probíhá především na rovině lexikální, jsou pro nás zásadní především možné změny v této oblasti. Vladimír Kyas dokládá, že (nedochovaná) předloha, ze které byly oba mladší rukopisy opsány, prošla jistou revizí, jejíž výsledky označuje jako „drobné textové úpravy“ (Kyas, 1971, s. 21). Z Kyasova zběžného porovnání těch textů, které zůstaly dochovány i v Bibli drážďanské, vyplývá, že změny se týkají především hláskosloví (provedení některých hláskových změn) a tvarosloví, kde jsou nahrazeny archaické deklinační a konjugační podoby mladšími. Tyto změny se týkají i proprií, především osobních jmen, která získávají v mladší verzi počestěnou formu. Někdy je s přihlédnutím k latinskému textu opraven chybný překlad, je-li dodána nová překladová varianta, je často zapsána vedle staré, vznikají tak dubletní ekvivalenty.

Výběrový průzkum, který jsme provedli v roce 2002 na materiálu Knih Makabejských právě s ohledem na zjištění případných změn v textech námi zkoumaných biblických knih, Kyasova zjištění v podstatě potvrdil (sr. Pytlíková, 2002, s. 24–25), proto pokládáme tyto texty na lexikální rovině za porovnatelné.

2.3.5 Možná úskalí a omezení průzkumu lexikálních jednotek v překladovém textu daná charakterem zkoumaného materiálu

2.3.5.1 Rozdílná délka textů

V našem průzkumu budeme pracovat s biblickými knihami se značně odlišným rozsahem; tato skutečnost může samozřejmě ovlivňovat výskyt zkoumaných POT v textu a tedy i výsledky průzkumu. Následující dvě tabulky ukazují rozsah jednotlivých biblických knih vzhledem k počtu slov. Jako slovo chápeme slovní tvar v jeho grafické podobě (skupina znaků mezi dvěma mezerami) v latinské předloze, vyloučeny byly veškeré metatextové údaje (čísla veršů, čísla kapitol). Pro jednodušší srovnání jsme výsledky převedli na poměrné údaje v procentech, vztažené k nejrozsáhlejšímu textu (Jr), který pro nás představuje hodnotu 100 %; tyto údaje shrnujeme ve dvou tabulkách.⁵⁶

V Tabulce 3 jsou uvedeny texty mezi zhruba 5000 (Tob) a 29000 (Jr) slovy; v Tabulce 4 texty s nižším počtem slov než 5000. Procentuelní poměr rozsahu jednotlivých textů shrnujeme podle velikosti také v Grafu 1.

Tabulka 3

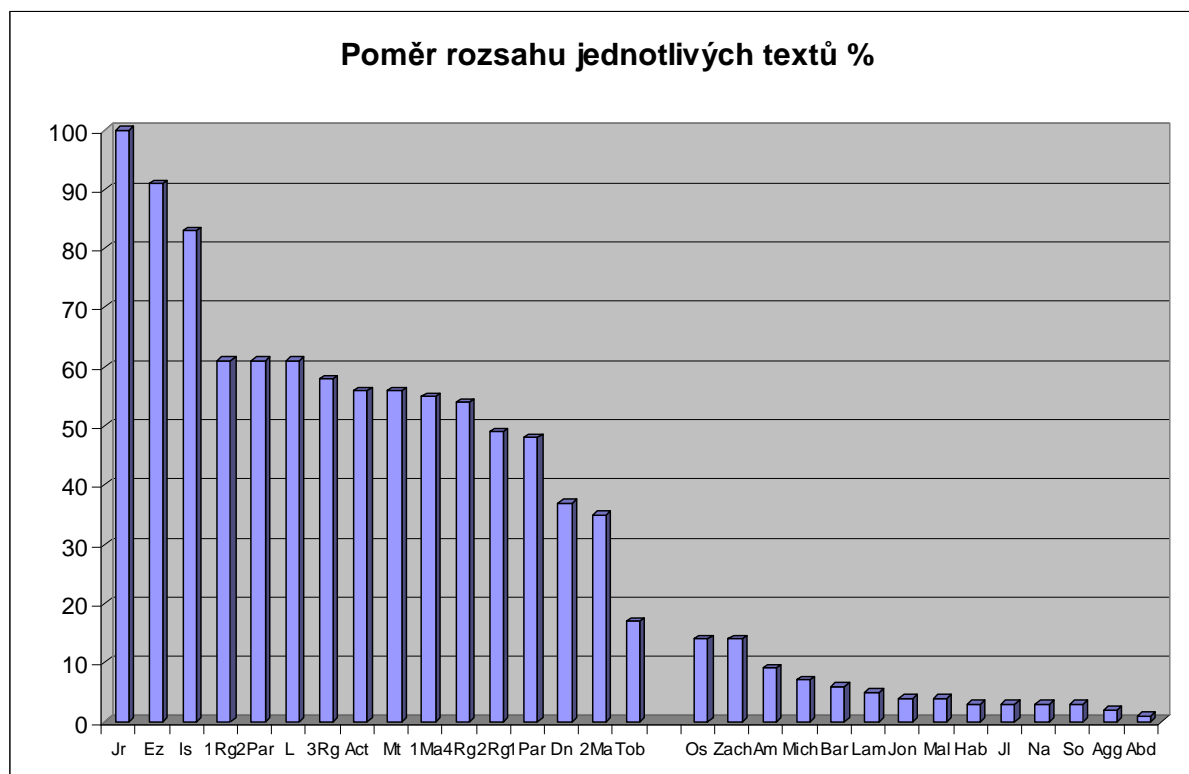
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	1Par	2Par	Mt	L
počet slov	4964	16571	18099	14514	17222	15966	16337	10365	24572	29585	26801	10812	14345	17941	16435	18006
%	17	56	61	49	58	54	55	35	83	100	91	37	48	61	56	61

Tabulka 4

	Os	Jl	Am	Abd	Jon	Mich	Na	Hab	So	Agg	Zach	Mal	Bar	Lam
počet slov	3497	1357	2794	425	962	2069	849	1008	1064	793	4366	1220	3618	2430
%	12	5	9	1,5	3	7	3	3,5	4	3	15	4	12	8

⁵⁶ Šedá barva indikuje příslušnost ke skupině K, bílá barva příslušnost ke skupině P, tučné písmo označuje prorocké knihy.

Graf 1

Už pouhý pohled na tabulky i graf ukazuje, že co se týče rozsahu, máme v našem vzorku velmi rozdílné biblické knihy, které lze zhruba rozdělit na dvě skupiny u hodnoty 5000 slov (přesněji 4964 slov, které obsahuje kniha Tobiáš). Do kategorie „drobných textů“ spadají při tomto rozdělení všechny knihy Dvanácti malých proroků, kniha Pláč a kniha Baruch.

Protože by bylo velmi obtížné rozsáhlé a drobné texty vzájemně porovnávat, rozhodli jsme se všechny texty pod 5000 slov sloučit do větších textových celků.⁵⁷ Z toho důvodu pojmáme všechny knihy ze souboru Dvanácti malých proroků jako jeden textový celek, toto řešení opravňuje i jejich kanonické vnímání a historický vývoj (sr. 1.2.7). Přidáváme k nim i knihu Baruch, která je jim podobná rozsahem a do jisté míry i žánrově. Celý tento textový celek označujeme jako XIIB (Dvanáct malých proroků a Baruch). Knihu Pláč pak připojujeme ke knize Jeremiáš, hlavním vodítkem zde především je, že se jedná o knihu z podobného časového období a že je Jeremiášovi (i když zřejmě neprávem) připisována. Zde

⁵⁷ Uvědomujeme si, že hranice 5000 slov je svým způsobem libovolná a že z hlediska rozložení textů by bylo pravděpodobně lepší ji stanovit výše (například u deseti tisíc slov, kde by pak byla hraniční knihou 2Ma) a do „drobných textů“ zahrnout ještě Tobiáše. Nečiníme tak ze dvou důvodů: jednak je Tobiáš v rámci našeho vzorku natolik osobitým textem žánrově i svým překladovým stylem, že by bylo obtížné jej sloučit s kteroukoli jinou knihou, jednak jsme jej ve všech předchozích průzkumech hodnotili jako samostatný text. Tuto situaci jistým způsobem řeší hodnocení podle předpokládaných překladatelů, které představujeme níže (2.3.5.1.1).

tento celek označujeme jako JrLam, v tabulkách a grafech ponecháváme z úsporných důvodů pouze zkratku Jr.

Jednotlivé překladatelské znaky tedy hodnotíme v rámci biblických knih podle rozložení shrnutého v Tabulce 5.

Tabulka 5

	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	JrLam	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
počet slov	4964	16571	18099	14514	17222	15966	16337	10365	24572	32015	26801	10812	24022	14345	17941	16435	18006

2.3.5.1.1 Hodnocení výsledků v rámci textových skupin tzv. „předpokládaných překladatelů“

V našich průzkumech hodnotíme výsledky ještě v rámci dalšího rozložení, a to podle tzv. **předpokládaných překladatelů**. Jedná se o rozložení podle šesti překladatelských idiolektů, které V. Kyas v rámci našeho vzorku rozeznává (sr. 1.1.1.1, 2.3.4.1). Toto hodnocení nám pomůže jednak jasněji vidět shody a rozdíly mezi těmito soubory textů, jednak hodnotit některé překladatelské znaky, které by byly v rámci jednotlivých knih pro svůj nízký výskyt obtížně hodnotitelné. Následující tabulka ukazuje soubory předpokládaných překladatelů i s celkovými počty slov, jednotlivé překladatele nazýváme zkratkami podle vyšších textových celků, jichž by měli být autory.⁵⁸

Tabulka 6

skupina K				skupina P	
TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
21535	65801	26702	118222	21286	34441

Přestože se i v rámci tabulky předpokládaných překladatelů objevují rozdíly v rozsahu textů – především Pror vysoce převažují na všem ostatním, jsou zde vyloučeny extrémní texty s příliš malým rozsahem.

⁵⁸ Přestože se na základě výsledků našeho průzkumu z roku 2002 kloníme spíše k hypotéze, že Rg přeložil tentýž překladatel jako Tob a Act, zachováváme Rg v rámci tohoto průzkumu jako samostatnou textovou skupinu připisovanou individuálnímu „předpokládanému překladateli“. Domníváme se totiž, že samostatné vydělení Rg nám umožní pozorovat výskyt a užívání některých lexikálních jednotek v rámci specifické skupiny textů Královských knih, a může tak kupříkladu ukázat na některé rysy ve vývoji překladatelského idiolektu nebo na shodná řešení v rámci Rg v porovnání s ostatními texty.

2.3.5.2 Rozdílná žánrová charakteristika textů

Dalším závažným problémem našeho průzkumu je odlišná žánrová charakteristika textů, které budeme zkoumat. Zatímco při průzkumu v roce 2002 jsme porovnávali texty žánrově a formálně dosti podobné, šlo víceméně o historická vyprávění, kde se přímé řeči střídaly s řečí vypravěče, je situace v současném průzkumu značně odlišná. Prorocké texty jsou vedle sapienčních knih formálně jedním z nejspecifičtějších souborů biblických textů. Přestože některé z prorockých knih obsahují narativní části podobné vyprávěním ve srovnávacích textech, většina jejich obsahu je vyplněna specifickými útvary prorockých promluv, výroků, případně popisů vidění apod. Postrádají tak typické rysy srovnávacích textů, přímé řeči a vyprávěcí pasáže, případně je obsahují jen v menší míře.

Nakolik se žánrově liší knihy prorocké a srovnávací texty si ukážeme v grafu, v němž jsme celkový počet kapitol v jednotlivých biblických knihách porovnali s počtem tzv. narativních kapitol, tedy takových kapitol, kde se vyskytuje jak přímá řeč, tak řeč vypravěče.⁵⁹ Jednotlivé knihy jsou řazeny sestupně podle počtu narativních kapitol.

⁵⁹ Pro tento základní informační průzkum jsme stanovili velmi nízká vstupní kritéria – jako narativní kapitolu jsme chápali takovou kapitolu, kde se vyskytuje alespoň jedna řeč vypravěče a jedna přímá řeč. Výsledky jsou tedy v tomto ohledu jen velmi orientační, nerozlišují například míru narativity jednotlivých kapitol. Věříme však, že pro základní popis rozdílů celkem postačují. Uvědomujeme si zároveň, že pojem „narativita“ má především v kontextu literární teorie mnohem širší významové pole; v našem průzkumu jej užíváme především proto, že se nám nepodařilo najít vhodnější termín popisující skutečnosti, které sledujeme.

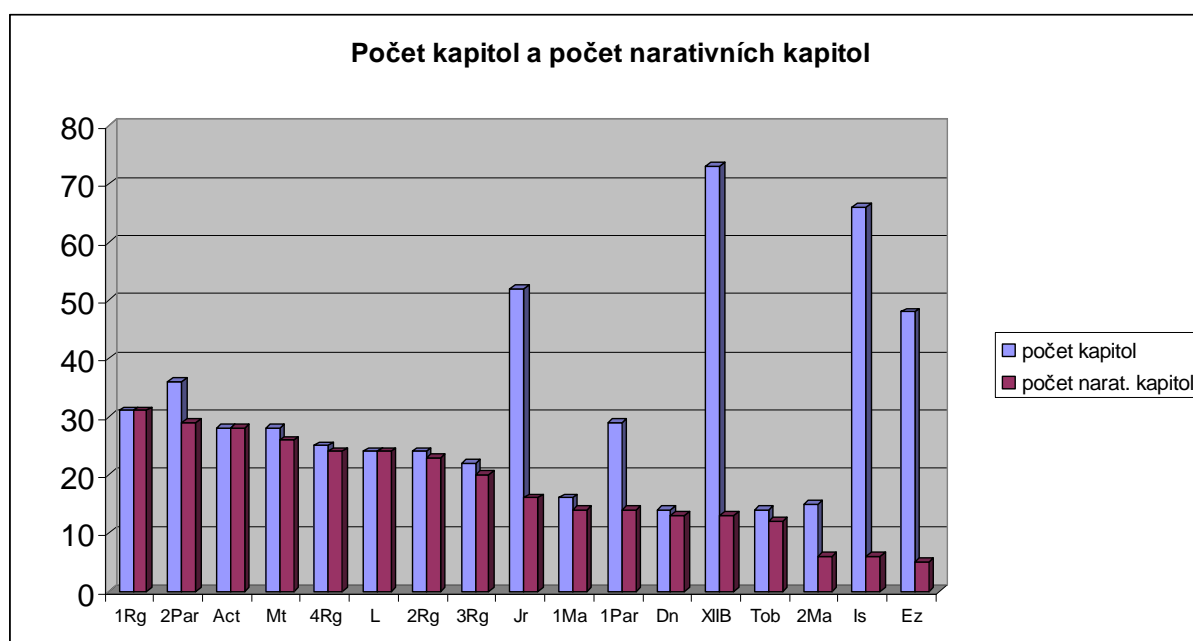
Uvádíme zde, které kapitoly v jednotlivých knihách pokládáme za narativní a které nikoli.

V Act, 1Rg a L pokládáme za narativní všechny kapitoly.

V těchto biblických knihách pokládáme za narativní všechny kapitoly kromě těch uvedených v závorkách: 2Rg (8), 3Rg (4, 7), 4Rg (15), 1Ma (1, 15), 1Par (16, 18, 20, 24, 25, 26, 27), 2Par (3–5, 17, 21, 22, 27), Dn (11) a Mt (1, 5).

V těchto biblických knihách pokládáme za narativní pouze kapitoly uvedené v závorkách: Is (6, 7, 36–39), Jr (1, 21, 24, 26, 28, 32–43, 51), Ez (4, 9–11, 37), XIIIB (Am 7, Agg 2, Zch 1–7, Zch 11, Jon 1, Jon 3, Jon 4), 2Ma (6, 7, 9, 11, 14, 15).

Graf 2

Graf názorně ukazuje, že co do počtu narativních kapitol a jejich poměru k celkovému počtu kapitol se náš vzorek textů rozpadá na dvě části. Zatímco v naprosté většině srovnávacích textů se počet narativních kapitol a počet kapitol víceméně shoduje (jistou výjimkou jsou 1Par a 2Ma), a lze je tedy pokládat za texty s vysokou mírou narativity, prorocké knihy se jeví značně odlišně. Rozdíl počtu kapitol vůbec a počtu kapitol narativních je v nich značný a zřetelně se tak ukazuje, že se v tomto ohledu od srovnávacího vzorku značně liší. Výjimkou je kniha Daniel, která i jinak vybočuje z celku prorockých knih (jedná se o nejkratší text z Velkých proroků, o knihu, v níž převažuje vyprávění, její část je zachována jen řecky, v hebrejském kánonu není k prorockým knihám řazena atd.).

Ke skutečnosti, že zkoumané texty a srovnávací texty se s ohledem na žánrové zařazení značně liší, je nutno v našem průzkumu přihlížet. Předpokládáme totiž, že odlišná žánrová podoba Pror může ovlivnit výskyt, počty a někdy i překladatelské realizace POT v textech. Domníváme se také, že by to mohly být právě tyto rozdíly, a nikoli odlišný překladatelský idiolekt, co zapříčiňuje některé rozdíly mezi texty Pror a dalšími texty skupiny K našeho vzorku, kterých si V. Kvas všíhá. Proto budeme v hodnocení jednotlivých překladatelských znaků i k tomuto specifiku (tedy k žánrovým rozdílům) přihlížet a vzhledem k němu je vyhodnocovat.

2.3.5.3 Specifika překladatelského idiolektu

Dalším úskalím průzkumu lexikálních jednotek v textu jsou možná specifika překladatelského idiolektu, která se dotýkají slovní zásoby. Upozorňujeme na dvě.

2.3.5.3.1 Záměrné užívání synonym za tentýž latinský výraz jako stylistický prostředek

Již Vladimír Kvas si povšimnul, že v některých textech skupiny K jsou některá totožná latinská slova překládána několika různými staročeskými ekvivalenty. Tento způsob překladu hodnotil různě – někdy jako výraz bezradnosti překladatele při převodu obtížného termínu,⁶⁰ jinde se spíše přiklání k tomu, že se překladatelův styl postupně zpřesňoval a vyvíjel a s ním i překlad konkrétní lexikální jednotky.⁶¹ Přestože souhlasíme s tím, že oba důvody pro užívání různorodých překladových ekvivalentů za jediný latinský lexém jsou možné,⁶² domníváme se, že existuje minimálně ještě jedna příčina užití synonym, a tou je stylistická preference překladatele.

Na několika místech zkoumaných textů skupiny K jsme si totiž povšimli, že překladatel překládá rozdílnými ekvivalenty totožné latinské lexémy v totožném významu, a to i v případě, kdy se tato slova vyskytují v těsné blízkosti (v jediném verši nebo ve dvou verších vedle sebe), a někdy dokonce označují i tentýž denotát. Uvedme dva příklady i s latinskou předlohou. Prvním příkladem bude překlad latinského *puer* (chlapec, mladý služebník) z pasáže 1Rg 20,36–40 (BiblOI).

^{20,35} *A když nazajtršie usvetlo jest, šel Jonatha na pole podlé smluvenie Davidova a pacholík malý s ním.* ³⁶ *Tehda vecě Jonatha k svému robátku:* „Běhaj, přinosiž mi střěly, jěžto já vystřělím.“ *A když ten robenec běžal, vystřelil druhú střělu Jonatha za robencem.* ³⁷ *A když přiběže robenec na to miesto, ješto byl střělil Jonatha, v tu dobu zvola Jonatha za pacholíkem a řka:* „Aj, nenie tu střěly, ale <dále> před tebu jest.“ ³⁸ *A opět zavolal Jonatha za pacholíkem a řka:* „Pospěš brzo a nestój.“ *V tu dobu robenec sebrav střěly i přinesl pánu svému.* ³⁹ *A co jest činil Jonatha, tomu nic nerozuměl robenec, jediné Jonatha a David mezi sebu rozumiešta.* ⁴⁰ *Tehda Jonatha dav své oděnie tomu robenci, k němu vecě:* „Jdi, dones do města.“

^{20,35} *Cumque inluxisset mane venit Ionathan in agrum iuxta placitum David et puer parvulus cum eo.* ^{36 E} *t ait ad puerum suum: Vade et adfer mihi sagittas quas ego iacio. Cumque puer cucurrisset iecit aliam sagittam trans puerum.* ³⁷ *Venit itaque puer ad locum iaculi quod miserat Ionathan et clamavit Ionathan post tergum pueri et ait: Ecce ibi est sagitta porro*

⁶⁰ „Některá latinská slova překládal s velkými potížemi a české ekvivalenty stále měnil, např. blasphemare“ (Kvas, 1997, s. 46).

⁶¹ „...ani překladatel Proroků se nedržel jednoho způsobu tlumočení určitých latinských výrazů, nýbrž měnil jej podle situací a rozvíjel...“ (Kvas, 1971, s. 37).

⁶² Svou roli tu samozřejmě může hrát i skutečnost, že překladateli nemuselo na jednotném překladu některých latinských lexému nijak zvlášť záležet. V takovém případě zvolil ekvivalent, který mu přišel v dané chvíli nejvhodnější, aniž by se ohlížel nebo upamatoval na své překladatelské řešení v dříve přeložených částech.

ultra te. ³⁸ *Clamavitque Ionathan post tergum **pueri**: Festina velociter ne steteris. Collegit autem **puer** Ionathae sagittas et adtulit ad dominum suum.* ³⁹ *Et quid ageretur penitus ignorabat tantummodo enim Ionathan et David rem noverant.* ⁴⁰ *Dedit igitur Ionathan arma sua **puero** et dixit ei vade defer in civitatem.*

Puer v této pasáži je stále tatáž osoba, jde o malého chlapce, který má principi Jonatovi⁶³ nosit zpět vystřelené šípy. V šesti verších latinské předlohy se objevuje tato lexikální jednotka celkem devětkrát. V českém překladu se jeho tvůrce rozhodl překládat slovo *puer*, které chlapce označuje, třemi různými ekvivalenty a to vzápětí za sebou: *pacholík*, *robátko* a *robenec*.⁶⁴ Vzhledem k tomu, že se jedná o zcela běžnou a jednoduše přeložitelnou latinskou lexikální jednotku, můžeme zde jen stěží uvažovat o tom, že jde o projev bezradnosti nebo postupného zpřesňování. Naším jediným vysvětlením je, že jde o stylistický záměr překladatele, který chtěl barvitost příběhu podtrhnout barvitostí a různorodostí užívaných lexikálních prostředků, včetně deminutiv.

Podobný případ nalezneme v pasáži z Izaiáše 37,23–24 (ProrR), kde se ve dvou verších za sebou objevuje sloveso *exprobrare*.

^{37,23} *Koho si **haněl** a koho si potupně zpravoval? A na koho si povýšil hlas a povzdvih výsost svú očí? Na svatého izrahelského.* ²⁴ *Skržě sluhy své **mluvil** <si> **proti** hospodinu ...*

^{37,23} *Cui **exprobrasti** et quem blasphemasti? Et super quem exaltasti vocem et levasti altitudinem oculorum tuorum? Ad Sanctum Israel.* ²⁴ *In manu servorum tuorum **exprobrasti** Domino ...*

Porovnejme nyní tutěž pasáž s téměř shodnou pasáží a jejím překladem zachyceným v 19. kapitole 4Rg (BiblOl).

^{19,22} *Koho si **hadil** a z koho si klam činil? Proti komus povzvedl hlasu svého a povzdvihls očí svú vzhóru? Proti svatému izrahelskému.* ²³ *Skrze sluhy tvé **pošpileval si** hospodinem ...*

^{19,22} *Cui **exprobrasti** et quem blasphemasti? Contra quem exaltasti vocem et elevasti in excelsum oculos tuos? Contra Sanctum Israhel.* ²³ *Per manum servorum tuorum **exprobrasti** Domino ...*

V obou pasážích se překladatelé (či překladatele) záměrně rozhodli užít synonymního překladu, opět zjevně ze stylistických důvodů. Zároveň je zajímavé si povšimnout, že v každé paralelní pasáži je užito jiných ekvivalentů, za *exprobrare* tu máme celkem čtyři ekvivalenty. To samozřejmě může svědčit o dvou různých překladatelských idiolektech. Zároveň však v

⁶³ Jména biblických postav a biblická místní jména citujeme podle úzu Bible kralické.

⁶⁴ Tuto textovou situaci dobře dokresluje skutečnost, že se ve verši 39 se překladatel rozhodl přeložit i nevyjádřený podmět jako *robenec*.

rámci právě předvedené překladatelské záliby v synonymních řešeních můžeme také uvažovat o jediném překladateli se skutečně bohatou – a záměrně využívanou – slovní zásobou. Zda lze v některých ohledech o blízkosti překladu těchto dvou paralelních textů přece jen uvažovat, zjistíme v průzkumu v 6. kapitole. Do té doby budeme mít při průzkumu překladových řešení různých POT na paměti, že svou roli mohou hrát i stylistické preference překladatele a jeho tendence k užívání pestrého množství lexikálních prostředků.

2.3.5.3.2 Vývoj překladatelského idiolektu

Na postupný vývoj autorského stylu a jeho možná úskalí při atribuci literárního textu se běžně upozorňuje jako na skutečnost, kterou je třeba při průzkumech zohlednit. Proto kupříkladu Vašák upozorňuje, že porovnávané texty by měly vzhledem k vývoji autorského stylu pocházet z úzkého časového intervalu z hlediska autorova života a tvorby (Vašák, 1980, s. 46). Teorii, že se autorský styl během života proměňuje, zastává i Nancy Laanová. Dokládá, že z výsledku chronologických studií vyplývá, že během času se postupně mění dokonce i některé nevědomé rysy autorského stylu.⁶⁵

V souvislosti s těmito poznatky předpokládáme, že podobné kritérium platí i pro vývoj překladatelského idiolektu – ba že pro něj možná platí ještě intenzivněji, neboť překladatel přistupuje k užívání jazykových a stylistických prostředků ještě o něco „vědoměji“ než autor originálního textu; během každé další překladatelské práce sbírá zkušenosti, zvažuje užívané prostředky, porovnává je s těmi užitými předtím a hledá nejvhodnější řešení. Proto můžeme předpokládat, že každý další přeložený text, ba každá další přeložená kapitola formuje překladatelův styl a může mít vliv na prostředky, jichž užívá – některé z nich se mohou postupně proměňovat, jiné naopak ustalovat a sjednocovat.

O této skutečnosti pravděpodobně uvažuje i Vladimír Kyas, když některé neustálené a měnící se překladové prostředky připisuje rozvíjejícímu se překladatelskému stylu (sr. pozn. 61), sem snad můžeme zařadit i jeho úvahy o překladateli Rg buď jako o tzv. Dominikánovi, nebo Dominikánovu žáku (sr. 1.1.1.2), které svědčí o tom, že vnímá jisté jemné posuny v textech Rg oproti Act a Tob, ale váhá je připsat přímo samostatnému překladatelskému idiolektu. Tyto jemné posuny mohou být právě posuny v rámci vývoje jednoho překladatelského idiolektu.

⁶⁵ „Chronological studies however claim that the unconscious stylistic features change in the course of an author's life and that they develop rectilinearly. That is, the decrease or increase in these features is gradual and thus provides a criterion for dating an author's works, at least relatively“ (Laan, 1995, citována podle Love, 2002, s. 141).

Naší premisou zůstává, že v překladech jednoho překladatele lze dohledat jisté konstantní jazykové a stylistické znaky, jež ukazují na jednotný překladatelský idiolekt – to koneckonců podmiňuje náš průzkum. Zároveň jsme si však vědomi, že některé jazykové a stylistické prostředky mohou podléhat postupnému vývoji a změně. Klíčovým slovem je zde právě slovo „postupný“ – dá se předpokládat, že i v rámci proměňujícího se překladatelského znaku můžeme vysledovat jisté sjednocující tendence, které jeho změnu provázejí a ukazují stále na shodný překladatelský idiolekt v pozadí (sr. 3.5.1).

V souvislosti s tímto problémem se nabízí otázka, v jakém pořadí byly jednotlivé biblické knihy prvního staročeského biblického překladu překládány. Kdybychom totiž znali časovou posloupnost překládání jednotlivých textů například v rámci jedné překladatelské skupiny, mohli bychom porovnáním této informace s užíváním jednotlivých překladatelských znaků vysoudit, zda takové texty přeložil spíše jeden vyvíjející se překladatelský idiolekt, nebo zda jde o idiolektů více. K této otázce nemáme žádné jasné odpovědi, jen jisté indicie. Vzhledem k tomu, že se jednalo o skupinový překladatelský projekt, nemůžeme automaticky předpokládat, že jednotlivé knihy byly striktně překládány v tom pořadí, jak jdou za sebou v bibli – to naznačuje například skutečnost, že knize Tobíáš, přeložené překladatelem skupiny K, předchází a následují ji biblické knihy, které byly přeloženy překladatelem skupiny P (3. Ezdráš a Judit), podobná situace je u Knih královských (předchozí kniha Rut i následující Knihy Paralipomenon byly rovněž přeloženy překladatelem skupiny P). Jistou teorií o pořadí překladů knihy připisovaných Dominikánovi předestírá ve svých pracích Vladimír Kyas. Ve své studii o knize Tobíáš (Kyas, 1968) předpokládá, že tato kniha byla přeložena snad ještě před vznikem úplného biblického překladu jako samostatná povídka a její znění bylo posléze bez velkých zásahů zahrnuto do celkového biblického překladu.⁶⁶ Podobně u Skutků apoštolských Kyas upozorňuje, že pasáž z této knihy se objevuje i v Pasionálu (jde o příběh o obrácení svatého Pavla) (Kyas, 1971, s. 51). Tato skutečnost by podle nás snad mohla naznačovat, že se rovněž jedná o text, který byl přeložen osamostatně, možná i před dalšími biblickými knihami. Ukazovala by na to také relativní volnost jeho překladové techniky a stylová blízkost s Tob. Na druhou stranu lze namítnout, že pasáže ze Skutků mohly být

⁶⁶ „...prvotní překlad Tobíáše, jak svědčí již jeho začátek, byl přeložen jako samostatná povídka, která byla pojata do biblického souboru tzv. 1. redakce...“ (Kyas, 1968, s. 68). „Můžeme, proto právem předpokládat, že ani povídku o Tobíášovi nepřeložil vynikající autor českého Pasionálu izolovaně, nýbrž že překlad jedné z knih ze Starého zákona byl součástí dalšího velkého oficiálního plánu, totiž překladu celé bible do češtiny a do němčiny. A byl to zřejmě první pokus, průzkum, jak by asi mělo vypadat celé dílo anebo také příklad pro několik překladatelů, jimž bylo svěřeno provedení tohoto úkolu“ (ibid. s. 72).

převzaty do Pasionálu z již hotového překladu kompletní staročeské bible.⁶⁷ K pořadí překladu dalších biblických knih skupiny K (Rg, Pror, Ma) neexistují žádné další indicie. Hypoteticky můžeme předpokládat, že jsou-li dílem téhož překladatele, nelze vyloučit, že byly překládány podle svého biblického pořadí – týká se to v první řadě Pror a Ma, které následují bezprostředně za sebou. K této otázce sr. též 3.6.1.3

2.3.6 Poznámky k formální stránce průzkumu

2.3.6.1 Elektronická podoba zkoumaných textů: Staročeské texty

Všechny zkoumané texty jsme měli k dispozici v elektronické podobě. Využili jsme přitom textů z edice *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*, autorem jejíchž prvních čtyř dílů byl Vladimír Kyas, pátý, závěrečný díl byl ve dvou svazcích zpracován PhDr. Jaroslavou Pečirkovou a kolektivem pracovníků oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český. Texty byly do elektronické podoby částečně převedeny autorkou práce v rámci průzkumu v roce 2002, částečně bylo užito textů laskavě poskytnutých diachronním korpusem při Českém národním korpusu. Elektronické texty knih prorockých a Knih Makabejských vznikly při přípravě těchto knih pro závěrečný pátý díle edice, na jehož přípravě se autorka práce podílela.

2.3.6.2 Elektronická podoba zkoumaných textů: Latinské texty

Latinské texty vybraných biblických knih jsme měli kompletně k dispozici v elektronické podobě. K jejich získání jsme využili program VulSearch i jeho internetovou online verzi (adresa je uvedena v seznamu literatury). Tyto texty jsou standardním zněním klementinské Vulgáty podle vydání z r. 1592. Brali jsme v potaz, že staročeský biblický překlad vychází ze specifického znění vulgátního textu, tzv. pařížského exempáře, a že se tedy na některých místech může znění překladu od standardního textu Vulgáty odchylovat. V těchto případech jsme se řídili podrobnými edičními poznámkami v edici *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká*, které na všechny takové odchylky upozorňují.⁶⁸ Elektronickou

⁶⁷ Nelze ani vyloučit, že v rámci skupinového překladu úplné staročeské bible se překládal Nový zákon jako první, ještě před Starým zákonem, zejména proto, že se jednalo o text překladově jednodušší, jeho části již existovaly v starších překladech, a také obecně užívanější. Na tuto skutečnost by ukazovala i častá praxe dalších úplných biblických překladů, které často také začínaly právě Novým zákonem (například Bible kralická, ale i některé moderní české překlady).

⁶⁸ Přihlíželi jsme také k rozsáhlému kritickému aparátu edice *Biblia Sacra iuxta latinam vulgatam versionem* (1926–1995), která byla také podkladem pro sledování latinských růzností v rámci pátého dílu edice.

podobu všech textů jsme využili zejména pro vyhledávání shodných jevů v latině i staré češtině pomocí konkordančních programů. Měli jsme tedy možnost absolutní excerpe takových jevů a relevantního průzkumu jejich frekvence.

2.3.6.3 Zpracování výsledků

Většina výsledků našeho průzkumu je hodnocena jednak v rámci jednotlivých biblických knih, jednak v rámci vyšších textových celků připisovaných tzv. předpokládaným překladatelům. Pro větší přehlednost jsou výsledky shrnuty do tabulek (zejména u překladatelských znaků s nižším výskytem v textech) a do grafů (u překladatelských znaků s vyšším výskytem v textech). Pro snazší orientaci mají tabulky a grafy téměř shodnou formální podobu ve všech částech naší práce.

Všechny tabulky i grafy jsou rozděleny na dvě poloviny, v levé jsou zpracovány výsledky z textů překladatelské skupiny K – u tabulek jsou názvy jednotlivých biblických knih zdůrazněny šedým pozadím, prorocké knihy zdůrazňujeme tučným písmem. V pravé polovině jsou zpracovány výsledky z textů skupiny P, u tabulek mají názvy biblických knih bílé pozadí. U grafů je mezi texty skupiny K a P vložen prázdný sloupec.

Ty výsledky (překladatelské znaky), které v rámci tabulky pokládáme za významné a o kterých se zmiňujeme v dalším textu práce, zdůrazňujeme šedým pozadím.

V případě procentuálního srovnání výsledků v tabulce jsou procenta počítána s přesností na celá čísla.

Hodnotíme-li procentuálně realizace takových POT, jejichž celkový výskyt se v latinském textu jedné biblické knihy pohybuje mezi 2 a 4, uvádíme procenta s hvězdičkou a chápeme je pouze jako orientační výsledky. U realizace takových POT, které se vyskytují v textu jen jednou, procentuální zhodnocení neuvádíme, neboť by nemělo žádnou relevanci.

Zkratka *om.* (omittit) označuje POT nepřeložené v textu staročeské bible, pod popiskou *odlišný překlad* či *chybný překlad* uvádíme neobvyklá nebo chybná překladová řešení, někdy i s dokladem z textu.

2.3.6.4 Uvádění dokladů

Vzhledem k značnému rozsahu zpracovávaného textového materiálu uvádíme doklady ze zkoumaných textů pouze výběrově a pouze tam, kde má jejich uvedení význam pro objasnění zkoumané problematiky. Doklady z Bible olomoucké (BiblOl) uvádíme v transkribovaném znění podle edice *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká*. Doklady z

Bible drážďanské (BiblDrážď) a Proroků rožmberských (ProrR) rovněž uvádíme ve znění této edice, ale transkribujeme je, neboť v edici jsou uvedeny v transliterované podobě. Vzhledem k tomu, že se jedná o doklady z biblického textu, jsou tyto označeny zkratkou rukopisu a dále standardním způsobem, tedy uvedením zkratky knihy, kapitoly a verše.

2.3.7 Stručné shrnutí praktické části průzkumu

V následující praktické části naší práce budeme ověřovat relevanci různých jazykových jevů zejména z roviny lexikální jako překladatelských znaků pro atribuci prorockých knih. Bude se jednat jak o jevy, na které ve svých pracích upozornil V. Kyas, tak o jevy, které jsme pro průzkum vybrali sami. Naším hlavním cílem bude zjistit, zda lze prostřednictvím zkoumaných překladatelských znaků vypořádat jedinečná překladatelská řešení, která by ukazovala na samostatný překladatelský idiolekt prorockých knih v rámci skupiny K (sr. 1.1.1.4), či zda jsou tyto překladové texty v rámci svého idiolektu od ostatních překladových textů nerozlišitelné.

Ve třetí kapitole budeme sledovat, jakým způsobem jsou v prorockých knihách realizovány **POT v podobě latinských plnovýznamových lexikálních jednotek**, jejichž překladové ekvivalenty jsou uváděny V. Kyasem buď jako charakteristické pro všechny texty skupiny K, nebo pro některé texty skupiny K obsažené v našem vzorku. Budeme sledovat jednak překlad dvou plnovýznamových lexémů s vysokým výskytem v textech, jednak několika plnovýznamových lexémů s nízkým výskytem v textech. Zvláštní pozornost při tom budeme věnovat těm POT, jejichž realizace by měla podle V. Kyase vydělovat prorocké knihy z celku překladatelské skupiny K, respektive je odlišovat od některých textů této skupiny, jmenovitě Knih královských a Knih Makabejských (3.4).

V čtvrté kapitole zjistíme, jakým způsobem jsou v prorockých knihách realizovány překlady **POT v podobě dvou latinských neplnovýznamových lexémů s vysokým počtem výskytů**, jež byly v rámci našeho průzkumu v roce 2002 vybrány jako vhodné pro atribuční průzkum.

Ve páté kapitole budeme zkoumat **výskyt dvou dublet** v prorockých textech a kvantitativně, pomocí testu chí-kvadrát zhodnotíme, nakolik jejich realizace odlišuje prorocké knihy od ostatních textů vzorku.

Ve šesté kapitole budeme zkoumat **míru podobnosti překladu dvou shodných textových celků z latinské Vulgáty**. Půjde o dva texty ze skupiny K, konkrétně z Královských knih (ze 4Rg a 2Rg), jejichž latinské paralely se nacházejí v prorockých knihách

(v knize Izaiáš) z téže skupiny K a v 1. Paralipomenon ze skupiny P. Zjistíme, nakolik se předpokládaná blízkost idiolektu v rámci jedné překladatelské skupiny (K) a menší blízkost idiolektů napříč dvěma překladatelskými skupinami (K a P) odráží v míře podobnosti překladových řešení téměř shodných latinských textů. Tuto podobnost zhodnotíme i kvantitativně, pomocí testu chí-kvadrát.

3 Průzkum překladových ekvivalentů latinských plnovýznamových lexikálních jednotek

V této kapitole zkoumáme překladová řešení latinských plnovýznamových lexikálních jednotek. Navazujeme tak na průzkumy Vladimíra Kyase, pro něž byla právě tato metoda základní; většina zkoumaných jednotek v této části byla navržena jím v některé z jeho prací. Naším úkolem bude překladová řešení těchto lexikálních jednotek porovnat v plném rozsahu našeho vzorku a zjistit, co vypovídají o překladovém stylu prorockých knih vzhledem k ostatním textům skupiny K i srovnávacím textům ze skupiny P. Zároveň si budeme všimát, nakolik jsou tyto překladové znaky relevantní vzhledem k počtu svých výskytů v textech a vzhledem ke své rozlišovací schopnosti mezi možnými překladatelskými idiolekty. Zhodnotíme také, zda jsou jednotlivé latinské lexikální jednotky, POT, vhodné pro případný průzkum dalších textů prvního českého biblického překladu. V kontextu atribučních průzkumů autorského textu má tato metoda nejbližší k metodě atribuce na základě průzkumu synonym (sr. 2.2).

3.1 Plnovýznamová lexikální jednotka jako specifický druh POT

Plnovýznamová lexikální jednotka je asi nejtypičtějším příkladem podmínek originálního textu (POT). Zároveň je typem POT, který je v originálním textu nejjednodušeji dohledatelný a rozpoznatelný. Zejména v textu tak dobře lexikálně prozkoumaném, jako je text biblický (v našem případě latinská Vulgáta), není problém se díky konkordančním pomůckám a příručkám dobrat konečného počtu takových POT v jednotlivých biblických knihách a jejich konkrétního umístění. Tyto POT mají ale zároveň jistá úskalí, která mohou v krajním případě vést až k falešným závěrům hodnocení průzkumu.

3.1.1 Vázanost plnovýznamové lexikální jednotky na tematiku textu

Můžeme důvodně předpokládat, že výskyt plnovýznamových lexikálních jednotek bude ovlivněn tématem textu více než výskyt lexikálních jednotek neplnovýznamových. Jestliže se v daném textu nevyskytuje denotát, který daný lexém pojmenovává, nebo činnost, kterou popisuje, logicky tam nenajdeme ani danou lexikální jednotku. Proto je většina plnovýznamových lexémů obvykle problematická pro průzkum širších textových souborů a některé texty v takovém souboru zůstávají neatribuovatelné právě proto, že se v nich daný

lexém, byť jinak atribučně relevantní, nevyskytuje. Tuto problematiku ilustrujeme zejména na překladu POT *sacerdos* (3.2.1).

3.1.2 Falešná negativita

Falešná negativita ve výsledcích průzkumu nám hrozí ve chvíli, kdy si pro průzkum vybereme POT s omezenými možnostmi synonymních překladů. Přestože je většina „ekvivalentních“ lexikálních jednotek dvou jazyků anizomorfních (sr. 2.3.1.2) a přestože lze k valné většině plnovýznamových lexikálních jednotek nalézt několik synonymních překladových ekvivalentů, existují v originálním jazyce lexikální jednotky, které jsou v cílovém jazyce určitého období či sociální skupiny překládány jedním jediným způsobem. Jedná se přitom o rozličné druhy lexikálních jednotek s rozličnou motivací ke shodnému překladu. Může jít například o termíny z určité oblasti (v našem průzkumu především náboženské) – zde můžeme uvažovat o Kyasem zmiňovaných společně užívaných ekvivalentech jedné překladatelské skupiny, které by byly součástí jakési společné dohody. Může se ale také jednat o ustálená pojmenování jevů běžného života (například názvy domácích zvířat či nástrojů) nebo o některá frekventovaná slovesa, například slovesa pohybu.⁶⁹

Jestliže si takové POT vybereme pro atribuční průzkum, hrozí nám nebezpečí „falešné negativity“, nerozpoznáme jedinečný překladatelský idiolekt, protože jej budeme hodnotit na překladatelských znacích, které jsou shodné pro celý dobový překladatelský úzus, či přinejmenším pro překladatelský úzus nějaké širší skupiny.

3.1.3 Falešná pozitivita

Falešná pozitivita výsledků je obvykle zapříčiněna předpokladem badatele, že každý překladatel překládá konkrétní plnovýznamové lexikální jednotky stále tímtež způsobem. Tato premisa však nebere v potaz, že tomu tak v mnoha případech být nemusí – překladatelova preference ekvivalentů některé lexikální jednotky může projít změnami spolu se zráním a vývojem jeho stylu (sr. 2.3.5.3.2), překladatel se také může rozhodnout překládat některé jednotky různorodými synonymy z čistě stylistických či estetických důvodů (sr. 2.3.5.3.1), svou roli tu může hrát také neukotvenost překládaného denotátu v povědomí jazykové komunity a tedy i neustálenost a postupné hledání vhodného překladového ekvivalentu v idiolektu jednoho překladatele.

⁶⁹ Několik případů sloves překládaných shodně napříč překladatelskými skupinami, která bychom tedy mohli považovat za příklad POT, jejichž překladové ekvivalenty jsou totožné pro celý dobový překladatelský úzus, je zmíněno v 6.2.1.

Problémem může být i chybné zhodnocení dané lexikální jednotky badatelem – tam kde on vnímá jediný druh POT, daný formální podobou, tam původní překladatel vnímal dvojí či trojí druh POT, odlišený kupříkladu užším vymezením významu, lexikálním okolím či kolokací – příkladem může být odlišný překlad slovesa *adorare* podle toho, zda je jeho předmětovým doplněním božstvo nebo člověk (3.3.5), odlišný překlad *eunuchus* podle užšího významu (3.3.7) nebo dvojí překlad *ecce* podle jeho zapojení v textovém okolí (4.3). Překladatel pak třeba i může překládat konsekventně, ale badatel, který důvod pro jeho systematické překladatelské řešení nerozpoznal, hodnotí jeho překladatelská řešení nesprávně.

Chybné vyhodnocení překladatelského řešení takových lexikálních jednotek může vést k falešné pozitivitě výsledků, badatel tedy vidí v textech více překladatelských idiolků, než kolik jich tam ve skutečnosti je.⁷⁰

⁷⁰ Domníváme se, že právě chybné zhodnocení některých různorodých překladových ekvivalentů vedlo k falešné pozitivitě v průzkumech Jirečkových. Ten vysledoval jen ve starozákonních knihách první redakce sedmnáct překladatelů (Jireček, 1864, s. 378–379). Falešná pozitivita možná stojí i za výsledky průzkumu Sante Graciottiho z roku 1964, které rozdělily textový soubor prvního biblického překladu odlišně od rozdělení Kyasova, jež v zásadě potvrdil i náš průzkum z roku 2002 (sr. 1.1.2). Problémem se zdá být právě výběr zkoumaných lexikálních jednotek. Zřejmě ve snaze vyhnout se možné falešné negativitě výsledků zkoumá Graciotti především lexémy, které bychom mohli označit jako „biblismy“, tedy slova, jejichž denotáty nebyly ve středověkých Čechách obvyklé a u nichž se dalo předpokládat, že překladový ekvivalent není ustálený. Tento výběr lexikálních jednotek je však právě pro svou neustálenost ohrožen výskytem falešné positivity. Graciottiho průzkum může být ovlivněn i tím, že některé zkoumané lexémy se vyskytují v celém biblickém textu jen ve velmi malé míře (například *agon* 6×, *decurio* 3×, *proselytus* 7×) a jejich porovnání napříč biblickými knihami je tedy minimálně problematické. Dalším specifickým problémem je, že zkoumaný text Bible milánské je textem druhé redakce, některé jeho části, zejména Nový zákon, jsou tedy již výrazně revidovány, což pátrání po původních překladatelských idiolktech značně ztěžuje. Přesto pokládáme Graciottiho průzkum za velmi přínosný „předkyasovský“ příspěvek k průzkumu staročeského překladového textu s konkrétní a jasnou metodologií. Domníváme se, že by bylo velmi přínosné jej znovu otevřít a vyhodnotit vzhledem k současným poznatkům o prvním staročeském překladu bible.

3.2 Plnovýznamové lexikální jednotky s vysokým počtem výskytů v textu

3.2.1 *sacerdos*

BiblDrážď Is 61,6 ale vy *kněžíe* božie vzývání budete; vos autem sacerdotes Domini vocabimini

BiblDrážď Jr 5,31 Proroci prorokovali sú lež a *kněžíe* připochebováchu sě rukama svýma; Prophetæ prophetabant mendacium, et sacerdotes applaudebant manibus suis

BiblDrážď Zach 3,1 I ukázal mi hospodin Ježíš *knězě* velikého stojíce před andělem božím; Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini

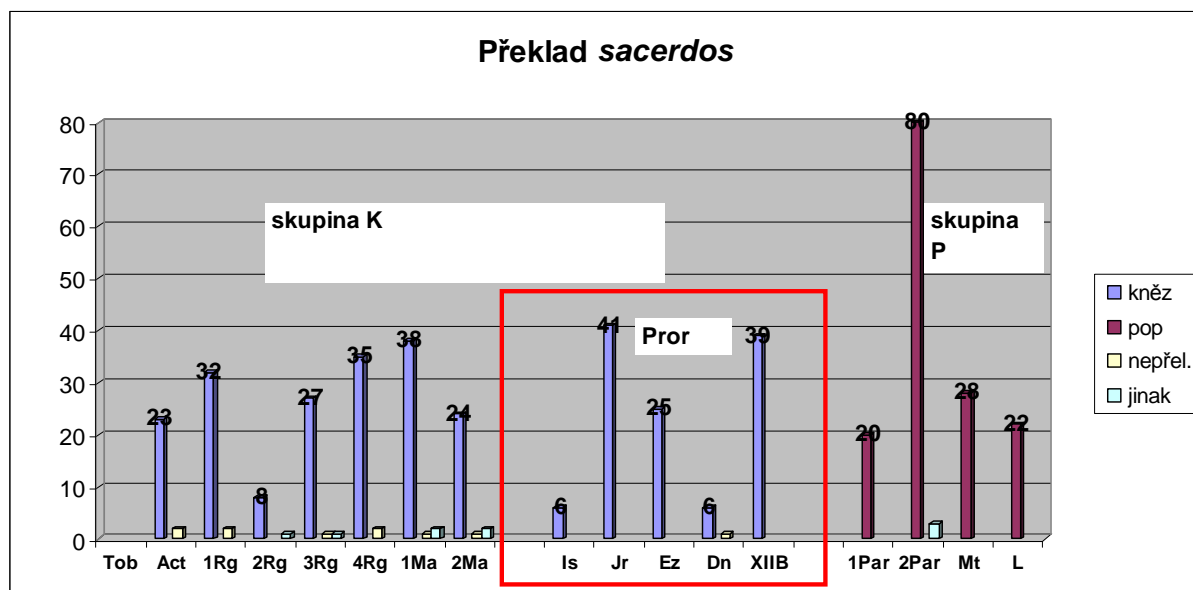
Staročeské ekvivalenty latinského lexému *sacerdos* jsou pro atribuci staročeské bible jedněmi z nejzásadnějších a také nejstarších atribučních znaků. Povšiml si jich již v 19. století Josef Jireček a rozpoznal jejich rozlišovací platnost mezi dvěma skupinami biblických knih (1.1). Na jeho zjištění navázal Vladimír Kyas, který tyto dvě skupiny identifikoval jako dvě skupiny překladatelů – jednu překládající *sacerdos* jako *pop* (v našem průzkumu skupina P), druhou jako *kněz* (v našem průzkumu skupina K; sr. 1.1.1.1). Náš průzkum z roku 2002 tato zjištění potvrdil, zkoumaný vzorek knih se podle užívání těchto ekvivalentů jasně rozpadal na dvě skupiny. Tabulka 7 shrnuje výsledky našeho průzkumu vzhledem k prorockým knihám.

Tabulka 7

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
sacerdos	0	25	34	9	29	37	42	27	6	41	25	7	39	20	83	28	22
kněz					1			1									
starosta							1	1									
najvzácnější				1													
kněz, kněžský %		23 92	32 94	8 89	27 93	35 95	38 91	24 92	6 100	41 100	25 100	6 86	39 100				
pop, popský, popový %														20 100	80 96	28 100	22 100
jíný překlad							1										
schází část rkp.							2								1		
om.		2	2		1	2		1				1			2		

Z tabulky je patrné, že všechny zkoumané prorocké texty překládají *sacerdos* jako *kněz* ve sto procentech případů, výjimkou je pouze kniha Daniel, kde jeden z lexémů nebyl přeložen. Překlad v prorockých knihách je také nejdůslednějším překladem ze všech ostatních knih skupiny K. Je tedy patrné, že prorocké knihy zapadají svými ekvivalenty jednoznačně do skupiny K, což ilustruje i následující graf.

Graf 3

Specifikem ekvivalentů těchto POT je, že jsou v textech skupiny K i P zcela „disjunktivní“, texty jedné skupiny neuvádějí ekvivalentu druhé skupiny ani v minimálním množství. Zároveň se jedná o POT, které se vyskytují ve vulgárním textu v relativně vysokém množství. Můžeme tedy říci, že ekvivalent *kněz* je **atribučně relevantním překladačským znakem** pro skupinu K a ekvivalent *pop* **atribučně relevantním překladačským znakem** pro skupinu P.

3.2.1.1 Úskalí užití POT *sacerdos* v atribučním průzkumu

Ekvivalenty za *sacerdos* jsou překladačské znaky, které atribučně jednoznačně přiřazují texty staročeského biblického překladu skupině K či P. Relevance těchto Pz je zvýšena také tím, že *sacerdos* se v jednotlivých textech vyskytuje v relativně hojné míře – ve většině zkoumaných textů jde jeho výskyt do desítek, výjimkou jsou 2Rg, Is a Dn. Zároveň si ale na příkladu *sacerdos* můžeme ilustrovat některá úskalí průzkumu plnovýznamových lexikálních jednotek, o nichž jsme hovořili výše (zejm. 3.1.1).

3.2.1.1.1 Závislost LJ na tématu textu

Z našeho vzorku je patrné, že míra užití *sacerdos* se v jednotlivých textech bible různí. Zatímco většina knih obsahuje několik desítek výskytů, v 2Rg, Is a Dn se *sacerdos* vyskytuje méně než desetkrát a v Tob dokonce ani jednou. Naopak výskyt 83 *sacerdos* v 2Par přesahuje o sto procent výskyt ve většině ostatních textů. Tato disproporce přitom není způsobena

různým rozsahem textů. Is je třetím nejrozsáhlejším textem našeho vzorku, přesto má jen mizivý počet výskytů *sacerdos*, naopak 2Par patří rozsahem k průměrným textům (sr. Tabulka 3), ale počet *sacerdos* je nesouměřitelný s ostatními biblickými knihami. Příčinou této disproporce je jednoznačně celkové téma, historické zasazení a zaměření textu. Ilustrujme si tuto skutečnost na textech s malým či žádným výskytem *sacerdos* a následně na textu s výskytem nejvyšším – a jejich souvislostí s praxí jeruzalémského chrámu v době, do které jsou tyto texty zasazeny.

2. Kniha královská se odehrává ještě před stavbou jeruzalémského chrámu a popisuje počátky vlády krále Davida. V této době nevystupují kněží v příliš důležitých rolích, centrální osobou textu je sám panovník dosazený Hospodinem. Kněží, kteří jsou v 2Rg zmiňováni, jsou ve většině případů dvě stále stejné osoby – Sádoch a Abiatar, kněží z nejbližší Davidovy družiny. Je zajímavé tuto situaci srovnat s hojnými výskyty v **1Rg**, kde hraje zásadní roli svatyně v Sílo a její kněz Elí a následně jeho nástupce kněz a prorok Samuel, a ve **3Rg**, kdy nastupuje na trůn Davidův syn Šalomoun, staví jeruzalémský chrám, a tím posiluje množství a důležitost kněžského stavu.

Tobiáš je kniha odehrávající se v babylonském exilu. Chrám je v tuto dobu zbořen a žádný z judských kněží nezastává ve vyhnanství svou funkci. V dobrodružném povídce nevystupuje ani žádný pohanský kněz Babylona.

Kniha Daniel má totéž historické zasazení jako Tobiáš, odehrává se v exilu po zboření Chrámu. Šest ze sedmi⁷¹ výskytů slova *sacerdos* najdeme ve čtrnácté kapitole, kde Daniel v chrámu Bálových kněží dokazuje, že jejich bůh je pouhá modla.

Kniha Izaiáš sice vznikla podle tradice v době prvního jeruzalémského chrámu před jeho zkázou v roce 587 př. Kr., ale její vidění se kněžími zabývají jen výjimečně a vyprávěcí pasáž zmiňuje kněze jen jednou. To může být způsobeno i tím, že Izaiáš je podle slov v proroctví sice prorok, ale nikoli kněz, a tedy pravděpodobně málo zaujat problematikou kněžského stavu. Tato skutečnost dobře vynikne v porovnání frekvence *sacerdos* v knihách **Jeremiáš** a **Ezechiel**, jejichž autoři byli kněží a pocházeli z kněžských rodin. Přirozeně se tedy na problematiku kněžské komunity více soustředí v prorockých promluvách i historických pasážích.

Naopak **2. Paralipomenon** v sobě shrnuje děje popisované v 3Rg a 4Rg – tedy mimo jiné stavbu Šalomounova chrámu a jeho fungování a interakci s judskými králi až do jeho zboření. Nepřekvapí tedy, že součet výskytů *sacerdos* v 3Rg a 4Rg se blíží počtu v 2Par.

⁷¹ Sedmý výskyt slova *sacerdos* najdeme v textu *Benedicite sacerdotes Domini Domino* v Dn 3,84 v tzv. Chvalozpěvu tří mládenců.

Těmito příklady jsme chtěli ukázat, že výskyt POT *sacerdos* v textech je silně vázán na téma a historické reálie textu, a z toho důvodu se toto slovo v některých textech vyskytuje v nízkém počtu nebo vůbec. V rámci celého vulgátního textu nenajdeme lexém *sacerdos* kromě Tobiáše ještě v dalších biblických knihách. Ve SZ jsou to knihy **Ru, Pr, Ct, Sap, Sir, Abd, Jo, Na, Ab**. Ještě problematičtější situace je v NZ, kde se termínu *sacerdos* neuzívá v **žádné z epištol**, vyjma epištoly Židům – objevuje se tedy jen v evangeliích, ve Skutcích apoštolských a v Apokalypse. Tato skutečnost nám vyjevuje limity těchto POT jako půdy pro zkoumání atribuce k jednotlivým překladatelským skupinám. Zejména situace v sapienčních knihách a epištolách je v tomto ohledu problematická. V. Kyas ovšem tyto knihy nepřipsal daným překladatelským skupinám pouze na základě těchto ojedinělých dokladů, dalším vodítkem mu byl překlad slova *presbyteros*, které je v epištolách taktéž překládáno jako *kněz* (3× v 1T, 1× v Tt, 1× v Ja) a v sapienčních knihách jako *pop* (4× v Sir).⁷²

3.2.2 *Domini*

BiblDrážď Is 59,1 Aj toť nenie ukrácena ruka *božie*, aby spasiti nemohla; Ecce non est abbreviata manus Domini ut salvare

BiblDrážď Jr 1,11 I stalo se jest slovo *božie* ke mně a řka: Co ty vidíš?; Et factum est verbum Domini ad me dicens: Quid tu vides?

BiblOl Ez 37,1 I stalo se jest nade mnú ruka (točíš zjěvenie) *božie* a vyvedši mě v duchu božiem i pustila mě prostřed pole, ješto bylo plné kostí; Facta est super me manus Domini et eduxit me in spiritu Domini et dimisit me in medio campi qui erat plenus ossibus

Tvar *Domini* je genitiv singuláru latinského substantiva *Dominus* – Pán, Hospodin. Ve vulgátním textu je tohoto tvaru užíváno převážně ve funkci přívlastku, jako přívlastek je také překládán ve staročeské bibli. Ekvivalentů, kterými je *Domini* překládáno, je v staročeském biblickém překladu více. Vladimír Kyas uvádí, že adjektivum *boží* je typické jako překladový ekvivalent za *Domini* pro Act a Rg a že tento ekvivalent ukazuje na překladatelskou shodu mezi zmíněnými dvěma texty (Kyas, 1971, s. 50).

Při našem průzkumu v roce 2002 jsme však zjistili, že tvar *boží* za *Domini* se vyskytuje i v Knihách Makabejských a mohl by tedy být potenciálním překladatelským znakem pro celou skupinu K (Pytlíková, 2002, s. 56). Podmínkami originálního textu, jejichž realizaci budeme zkoumat i v prorockých knihách, je tedy genitiv singuláru substantiva *Dominus* – *Domini* – v

⁷² POT *presbyteros* se vyskytuje v celém biblickém textu 25× a je obvykle překládáno jako *kněz* nebo *pop*, podle toho, v textu jaké skupiny se nachází. Výjimkou jsou čtyři doklady z Dn 13 (jedná se o dva starce – starší lidu, z příběhu o Zuzaně), kde je *presbyteros* překládáno jako *súdcě*. I na této drobné změně je vidět erudice překladatele prorockých knih, který si byl dobře vědom, že v babylonském zajetí, kdy se příběh o Zuzaně odehrává, nikdo v komunitě judských utečenců funkci kněze (vázanou na chrámovou bohoslužbu) nezastával. Další zajímavou výjimkou je překlad *presbyteros* v knize Judit, šestkrát je přeložen jako *pop*, jednou jako *kněz* (Jdt 15,9).

latinském biblickém textu. Zjistíme, zda v podskupině prorockých knih lze najít znaky, které by tyto texty nějak vydělovaly.

Ze souboru slovních tvarů jsme vyloučili víceslovná pojmenování, kde se *Domini* pojí s dalším substantivem a neplní tedy primárně funkci jednoslovného neshodného přívlastku. Tato pojmenování mají v našich textech velmi odlišné a relativně ustálené překladové ekvivalenty. Jedná se o spojení *Domini Dei*, *Domini exercituum*, a *Domini Iesu Christi*.

Tabulka 8

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
Domini	12	31	88	33	99	98	3	9	90	153	97	13	113	62	165	8	21
chybný překlad						1 ^b				1 ^d							
odlišný překlad	1 ^a							1 ^c									
překlad přív. zájm.			3														
boží (deklin.)	9	26	67	30	83	87	3	7	79	147	96	13	105	15	6		1
%	75	84	78	91	84	89	*100	78	88	96	99	100	93	24	4		5
boha (G. sg.)			3	2	2				4	1			1				
odlišná vazba (s <i>hospodin</i>)	2	2	12	1	11	4		1	4	1			7		1		
hospodinův (deklin.)		2	1			1			2					47	153	7	18
%		6	3			1			2					76	93	88	86
om.		1	2		3	5			1	3	1			1	5		

a) BiblDrážď Tob 2,1 den velikého hodu; dies festus Domini

b) BiblOI 4Rg 18,25 Zдали sem bez hospody mého vôle přijel na toto miesto; numquid sine Domini voluntate ascendi ad locum istum (zřejmě pochopeno chybně jako *dominus* (král syrský) místo *Dominus* – Hospodin)

c) BiblOI 2Ma 13,17 s pomocí krále nebeského; adiuvante eum Domini protectione

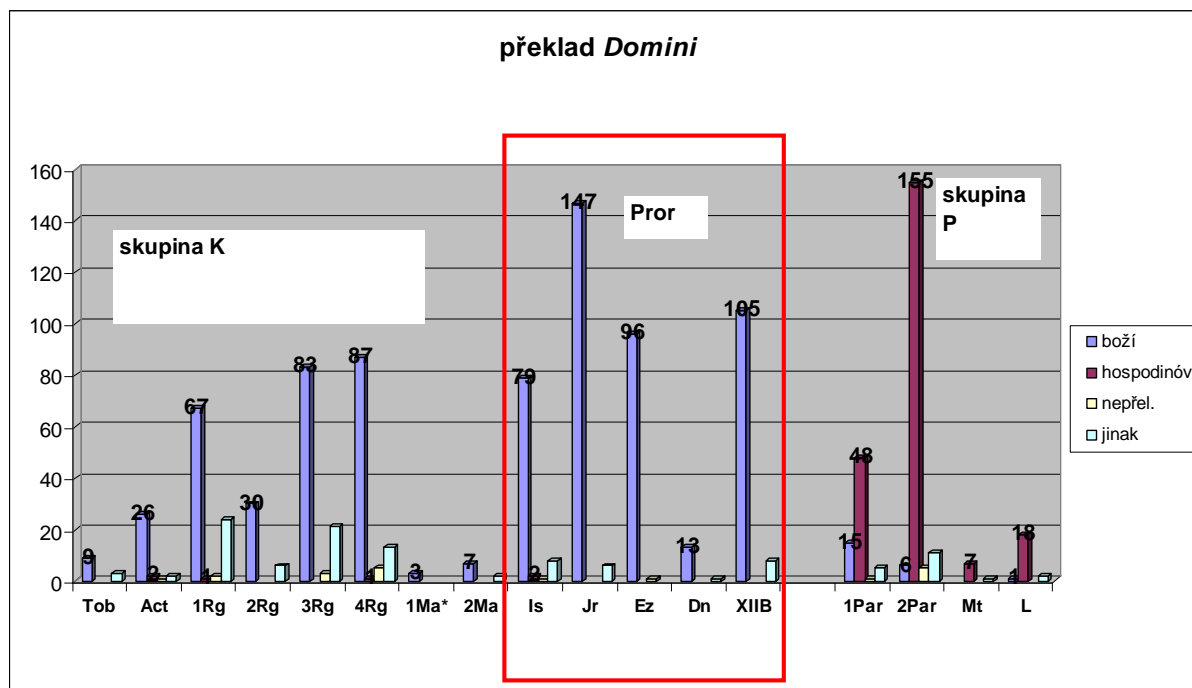
d) BiblDrážď Ez 48,10 prokletý jenžto činí dílo hospody svého lestně; maledictus qui facit opus Domini fraudulenter (zřejmě pochopeno chybně jako *dominus* (král, vladař) místo *Dominus* – Hospodin)

Výsledky v tabulce v první řadě potvrzují zjištění, které bylo učiněno již v předchozím průzkumu – minimálně v rámci našeho vzorku rozlišují ekvivalenty za *Domini* texty skupiny K, kde v naprosté většině převažuje ekvivalent *boží*, a texty skupiny P, kde podobně významným způsobem převažuje ekvivalent *hospodinův*. Užití ekvivalentu typického pro druhou překladatelskou skupinu je na obou stranách minimální, pohybuje se v řádu jednotek.

Poněkud vyšší výskyt ekvivalentu „druhé skupiny“ vykazuje pouze 1Par (ekvivalent *boží* – 24 %). Překlady *Domini* v prorockých knihách řadí tyto texty jednoznačně mezi ostatní

texty skupiny K, jak ukazuje i následující graf. Užití ekvivalentu *boží* se zde pohybuje mezi 88 % a 100 %.⁷³

Graf 4

3.2.2.1 Užití POT *Domini* v atribučním průzkumu

Jak naznačují výsledky, průzkum POT *Domini* by mohl být velmi užitečný pro hledání rozlišujících znaků mezi dvěma překladatelskými skupinami, možná dokonce o něco vhodnější než průzkum POT *sacerdos*. Ekvivalenty za *Domini* se zdají mít vysokou rozlišovací schopnost, kterou ještě podporuje skutečnost, že se jich v textech obvykle nachází relativně mnoho, u osmi textů z našeho vzorku se počet POT pohybuje kolem stovky nebo ji překračuje. Minimálně pro texty našeho vzorku tedy můžeme stanovit, že ekvivalent *boží* za *Domini* je **atribučně relevantním překladatelským znakem** pro skupinu K a ekvivalent *hospodinův* je **atribučně relevantním překladatelským znakem** pro skupinu P.

Pro další atribuční využití lexikálního tvaru *Domini* je výhodné, že není evidentně zdaleka tak závislý na tematice textu jako *sacerdos*, nebo, lépe řečeno, je ve své univerzálnosti úzce spjat s většinou různorodých textů bible. Ta je jako celek „verbum *Domini*“, slovo Boží a vztah Boha k člověku, člověka k Bohu a popis božích skutků je

⁷³ Upozorňujeme také na kvantitativně nepřilíš relevantní, ale přesto nápadnou shodu mezi Pror a Rg v užívání neshodného přívlastku *boha*.

základním tématem většiny biblických knih. Proto můžeme předpokládat, že se tento přívlastek bude objevovat v naprosté většině biblických textů.

Pouhý pohled do konkordance nám dává za pravdu – na rozdíl od *sacerdos* nenajdeme *Domini* pouze v Ester a v 1. 2. a 3. epištole Janově, ve většině rozsáhlejších textů přitom výskyt tohoto lexému dosahuje mnoha desítek.

Na druhou stranu nám právě tato početní charakteristika pravděpodobně ukazuje, proč ekvivalentů POT *Domini* neužil jako univerzálního rozlišovacího znaku mezi překladatelskými skupinami již Kyas, nebo dokonce Jireček. Velké kvantum materiálu, které je nutno pro závěry takového zjištění zpracovat a které je náročné vyhodnotit dokonce i s použitím různých poloautomatických a vyhledávacích pomůcek, bylo ještě neskonale obtížnější prostudovat v komplexnosti v době, když žádné takové pomůcky nebyly k dispozici. O to obdivuhodnější je, že si Kyas, i když jen na vzorku textu, specifickosti ekvivalentů za *Domini* povšiml, a poskytl nám tak podnět k hlubšímu prozkoumání těchto POT.

3.3 Plnovýznamové lexikální jednotky s nízkým počtem výskytů v textu

V této části chceme představit výsledky průzkumu POT v podobě plnovýznamových lexikálních jednotek s nízkým počtem výskytů. V naprosté většině případů se jedná o lexikální jednotky, jejichž překladové ekvivalenty byly v našem průzkumu z roku 2002 označeny jako markantní překladatelské znaky. Jak už bylo řečeno výše, jedná se o znaky, které splňují všechna kritéria relevantního překladatelského atribučního znaku, **ale výskyt jejich POT v předlohách zkoumaných textů je nižší než 5**, případně nižší než 10 ve skupině textů téhož předpokládaného překladatele.

Výskyt markantních překladatelských znaků můžeme tedy chápat jako pomocný údaj, který může podpořit, ale i zpochybnit výsledky získané průzkumem relevantních atribučních překladatelských znaků. Na většinu zde zkoumaných lexémů upozornil ve svých pracích Vladimír Kyas, ovšem přikládal jim různou důležitost – některé pokládal za jasný rozlišovací znak mezi skupinami K a P, další za rozlišovací znak mezi jednotlivými překladateli skupiny K. Již předem předesíláme, že podle průzkumu z roku 2002 žádný z těchto znaků nerozlišuje jednotlivé překladatele, pouze jednotlivé překladatelské skupiny. Nezávisle na tom však chceme tyto POT znovu prozkoumat i v rámci prorockých knih a zároveň je roztrždit a zhodnotit podle jejich typu a přínosnosti v atribučním procesu. Z důvodu nízkých výskytů POT v textech hodnotíme výsledky jednak v rámci jednotlivých biblických knih, jednak v rámci skupin textů připisovaných předpokládaným překladatelům.

3.3.1 *dominus*

BiblDražď Is 36,12 I řekl jest k nim Rapsaces: „Zdali k *hospodě* k tvému a k tobě poslal mě jest *hospoda* můj, abych mluvil všechna slova tato, a ne více k lidem, jížto sedie na zdi, aby jědli lajna jeho a pili scaniny nóh jeho s vámi?“

Dixit ad eos Rabsaces: Numquid ad dominum tuum misit me dominus meus ut loquerer omnia verba ista et non potius ad viros qui sedent in muro ut comedant stercora sua et bibant urinam pedum suorum vobiscum?

Vladimír Kyas uvádí, že překlad „*dominus – pán*“ patří k oněm překladům, které ukazují „zřetelně na shodu [Skutků apoštolských] s knihami Královskými“. Zároveň upozorňuje na ojedinělý překlad *hospoda* za *dominus* ve Skutcích apoštolských (Kyas, 1971, s. 50). Náš průzkum z roku 2002 ukázal, že v rámci překladů latinského *dominus* jako *pán*, se sice Skutky a Knihy královské shodují, zároveň je ale tento ekvivalent nejobvyklejším překladovým řešením nejen ve všech zkoumaných knihách skupiny K, ale také v knihách

skupiny P, které dokonce užívaly jen tohoto ekvivalentu. Samotný překlad *dominus* jako *pán* tedy nebyl v žádném ohledu atribučně relevantní (Pytlíková, 2002, s. 53).

Odlišným případem ale bylo užívání ekvivalentu *hospoda* za *dominus* označujícího vladaře. Tento ekvivalent se objevoval jak ve spojení *dominus rex*, tak u *dominus* stojícího samostatně, a to pouze v Rg a Act. V případě sousloví *dominus rex* nebylo možné na základě našeho vzorku textů určit ekvivalent *hospoda král* za charakteristický pro jakoukoli část textů, neboť jej fakticky nebylo s čím srovnávat – v rámci vzorku skupiny P se vyskytoval jen dvakrát, a to jen v 1Par (ibid, s. 54).⁷⁴ Jiná je situace u samostatně stojícího *dominus* označujícího vladaře. Tam již byly počty zkoumaných jednotek vyšší a ukazovaly na jisté rozdělení textů. Proto jsme průzkum těchto POT rozšířili i na knihy prorocké.

Výsledky shrnují následující dvě tabulky, jedna v rámci všech zkoumaných knih, druhá v rámci předpokládaných překladatelů.

Tabulka 9

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
<i>dominus</i> = <i>vladař</i>	0	1	8	12	12	19	0	0	5	0	0	0	0	2	3	5	4
hospoda		1	2	1	5	12			4								
pán			3	11	7	6			1					2	3	5	4
král			1														
chybný překlad			2 ^a														
om.						1											

a) BiblOI 1Rg 29,4 okojiti boha svého; placare poterit dominum suum (chybný překlad, záměna *dominus* za *Dominus*, v orig. míněn král Saul); BiblOI 1Rg 29,10 ty a sluhy tvé hospodina boha tvého; tu et servi domini tui (chybný překlad, v orig. míněn král Saul)

⁷⁴ Přesto pokládáme za vhodné upozornit, že překlad „hospoda král“ se za *dominus rex* v prorockých knihách objevuje, jedná se o dva výskyty v Is, dva v Jr a jeden v Dn. Tento Pz bude možné přehodnotit u případného širšího průzkumu, kde budou do srovnávacích textů ze skupiny P zahrnuty i další biblické knihy.

Tabulka 10

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
<i>dominus =vladař</i>	1	51	0	5	5	9
hospoda	1	20		4		
pán		27		1	5	9
král		1				
chybný překlad		2				
om.		1				

Přestože se POT *dominus = vladař* téměř u poloviny zkoumaných knih vůbec nevyskytují a u zbylých knih vyjma Rg se objevují jen v nevelkém počtu, dá se přesto z překladových ekvivalentů vysledovat jistá tendence. Překlad *hospoda* za *dominus* označujícího vladaře se objevuje pouze v textech skupiny K, a to v Act, Rg a Is. Překlad *hospoda* se objevuje také jednou v Ez, a to jako převod za chybně chápané *Domini*, (viz poznámka d u Tabulky 8). Domníváme se tedy, že tento ekvivalent lze pokládat **markantní překladatelský znak**, který přiřazuje knihu Is k Act a Rg a může sloužit jako jeden z ukazatelů blízkosti jejich překladového stylu. POT *dominus = vladař* má podle našeho názoru smysl zahrnout i do dalších případných atribučních průzkumů v rámci nejstaršího českého překladu bible, přestože se jedná o POT, u kterých je zřetelná vázanost na téma daného textu, takže nemohou být užity jako univerzální rozlišovací znak.

3.3.2 *benedictus*

BiblDrážď Ez 3,12 I podjal mě jest duch i slyšal sem po sobě hlas hluku velikého: *Požehnána* chvála božie z svého miesta.

Et assumpsit me spiritus et audivi post me vocem commotionis magna: Benedicta gloria Domini de loco suo.

Benedictus je jedním z latinských lexémů, jehož ekvivalenty podle Vladimíra Kyase odlišují dvě překladatelské skupiny. Skupina P by jej měla překládat jako *blahoslavený*, skupina K jako *požehnaný* (Kyas, 1971, s. 56). Tuto skutečnost v zásadě potvrdil náš průzkum v roce 2002. Výsledky současného průzkumu rozšířeného o prorocké knihy shrnují následující tabulky jak v rámci všech zkoumaných biblických knih, tak v rámci předpokládaných překladatelů.

Tabulka 11

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
benedictus	2	0	7	3	5	0	1	2	2	1	1	8	1	1	3	1	7
blažený	1																
pochválen			1														
požehnaný, požehnán	1		6	3	5		1	2	2	1	1	8	1				
blahoslavený														1	3	1	7

Tabulka 12

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
benedictus	2	15	3	13	4	8
blažený	1					
pochválen		1				
požehnaný, požehnán	1	14	3	13		
blahoslavený					4	8

Ekvivalenty za *benedictus* zřetelně rozdělují zkoumaný vzorek na skupinu K a skupinu P. Zároveň jsou velmi zajímavé v tom ohledu, že alespoň v rámci našeho vzorku jsou podobně „disjunktivní“ jako ekvivalenty za *sacerdos*; texty jedné skupiny neužívají ekvivalentů druhé skupiny ani v minimálním množství. Ekvivalenty v Pror se zcela shodují s ekvivalenty dalších textů skupiny K a jednoznačně je k ní řadí. Na druhou stranu je výskyt POT *benedictus* v rámci jednotlivých knih opět relativně nízký; výraznější rozdíly získáme, jestliže tyto POT hodnotíme v rámci jednotlivých předpokládaných překladatelů. Proto ekvivalent *požehnaný* za *benedictus* pokládáme že **markantní překladatelský znak** pro skupinu K a ekvivalent *blahoslavený* je **markantní překladatelský znak** pro skupinu P. POT *benedictus* má nepochybně smysl užít i v dalších atribučních průzkumech prvního českého biblického překladu. Musíme mít ovšem na paměti, že se *benedictus* v některých knihách Vulgáty nevyskytuje (Lv, Jos, 4Rg, 2Esd, Est, Ct, Sir, Lam, Os, Jl, Am, Abd, Jon, Mi, Na, Hab, Agg, So, Zch, Mal (SZ 19 knih); Act, 1C, G, Ph, C, 1Th, 2Th, Tt, Phm, Hb, Ja, 2Pt, 1J, 2J, 3J, Jud, Ap (NZ 17 knih). Vyjádřeno v procentech není *benedictus* použito v zhruba 49 % biblických knih (40 % SZ, 63 % NZ). Jeho ekvivalenty tedy nemohou být chápány jako univerzální rozlišovací kritérium pro celý biblický text.

3.3.3 *magnificare*

BiblDrážď Dn 4,34 Protož již já, král Nabuchodonozor, chválím krále nebeského a slavím a *veličím*. Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo et magnifico et glorifico regem caeli.

Sloveso *magnificare* mělo být jedním z biblických termínů, jehož překladové ekvivalenty ukazovaly podle Vladimíra Kyase na blízkost překladu Act a Rg a mohly být tedy hypoteticky typickým překladovým znakem tzv. Dominikána, předpokládaného překladatele těchto knih. Kyas uvádí jako typický překladový ekvivalent za *magnificare* pro tyto knihy výrazy *vzveličiti*, *veličiti*, *(po)chváliti* (Kyas, 1971, s. 50). Již při průzkumu v roce 2002 se ale ukázalo, že ekvivalent *vzveličiti* je užíván za *magnificare* také v Knihách Makabejských, nemůže být tedy chápán jako atribuční znak pouze pro Rg a Act. (Naopak ekvivalent *(po)chváliti* nebyl v Rg nalezen. V jeho případě nelze hovořit o typickém překladatelském znaku také proto, že se vyskytuje i v ve skupině P.) Následující tabulka ukazuje, jak je *magnificare* překládáno ve vzorku knih rozšířených o knihy prorocké.

Tabulka 13

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
magnificare	0	4	3	1	2	0	4	2	3	1	1	7	6	2	3	2	8
učtíti			2														
oslaviti				1													
povýšiti							2										
podvznésti							1										
veličiti		2										1					
vzveličiti			1		2		1		3	1	1	6	3				
poveličiti								2							1		
rozveličiti													1				
sveličiti													1				
(po)chváliti		2											1				2
vzvel(e)biti														1	2		1
vel(e)biti																1	2
ostati velikým														1			
rozmnožiti																1	
veleslaviti																	3

Z výsledků shrnutých v tabulce vyplývá, že i prorocké knihy obsahují překladové ekvivalenty *vzveličiti* a *veličiti*, jsou tedy v tomto ohledu blízké ostatním knihám skupiny K. XIIB navíc užívá dva další slovotvorně příbuzné ekvivalenty, *sveličiti* a *rozveličiti*. V rámci skupiny K tedy můžeme hovořit o tendenci překládat *magnificare* některým slovesem se základem *-veličiti*.

Podobnou tendenci můžeme pozorovat i u knih skupiny P, kde se často objevují ekvivalenty *vzvelebiti* nebo *velebiti*. Tyto tendence výrazněji vyniknou, jestliže je shrneme v

tabulce podle předpokládaných překladatelů a slovtvorně příbuzné ekvivalenty pojednáme jako jeden typ překladového ekvivalentu.

Tabulka 14

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
magnificare	4	6	6	18	5	10
učtíti		2				
oslaviti		1				
povýšiti			2			
podvzněsti			1			
-veličiti	2	3	3	17	1	
(po)chváliti	2			1		2
-vel(e)biti					3	4
ostati velikým					1	
rozmnožiti						1
veleslaviti						3

Z tabulky vyplývá tendence předpokládaných překladatelů skupiny K přiklánět se k ekvivalentu se základem *-veličiti*, který užívají srovnávací texty skupiny P jen výjimečně (1 výskyt v 1Par). V prorockých knihách je přitom tento typ ekvivalentu užíván nejsoustavněji ze všech předpokládaných překladatelů. K tomuto závěru se vrátíme ještě u POT *magnifice* (3.4.2.2) a *magnificus* (3.4.2.3).

Podobnou tendenci vidíme i u textů skupiny P, které často užívají ekvivalentů se základem *-vel(e)biti*. Proto ekvivalenty se základem *-veličiti* za *magnificare* můžeme pokládat za **markantní překladatelský znak** pro skupinu K a ekvivalenty se základem *-vel(e)biti* za **markantní překladatelský znak** pro skupinu P.

Vzhledem k atribučnímu průzkumu celého biblického textu je *magnificare* relativně vhodná lexikální jednotka. Není sice zdaleka zastoupeno ve všech biblických knihách, ale vyskytuje se v celé Vulgátě zhruba stokrát a víceméně pokrývá většinu větších textových celků, přestože v některých knihách (zejména v Žalmech a sapienčních knihách) je frekvence výskytu *magnificare* výrazně vyšší.

3.3.4 *blasphemare a blasphemia*

ProrR Is 37,23 Koho si haněl a koho si *potupně zpravoval*? A na koho si povýšil hlas a povzdvih výsost svú očí? Na svatého izrahelského.
Cui exprobrasti et quem blasphemasti? Et super quem exaltasti vocem et levasti altitudinem oculorum tuorum? Ad Sanctum Israel.

Dalšími dvěma latinskými slovy, jejichž ekvivalenty pokládá Vladimír Kyas za rozlišující znaky překladatelských skupin K a P, je sloveso *blasphemare* a příbuzné substantivum *blasphemia*. Zatímco skupina P by měla tyto termíny překládat soustavně jako *(po)rúhati* a *(po)rúhanie*, ekvivalenty skupiny K je podle V. Kyase „vyjadřují rozmanitě, většinou je opisují“ (Kyas, 1971, s. 63). Následující tabulka shrnuje, jak v rámci našeho vzorku překládají tyto termíny prorocké knihy.

Tabulka 15

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
blasphemare	1	2	0	2	0	2	1	1	8	1	1	1	1	1	0	3	3
klam činiti						1											
porokovati		1															
zlořechiti		1															
protivnú řeč mluvíti						1											
křivú řeč vzbuzovati							1										
utrhati potupnú řeč								1									
bludnú řeč mluvíti										1							
potupně mluvíti								1									
potupně zpravovati								1									
hyzdíc zpravovati								1									
poškvrniti								1									
posuzovati				1		1							1				
tupiti				1													
protiviti se									1								
smiech pobíjeti												1					
úkory udávati								2									
zlostně převracovati								1									
rúhati se	1															1	1
porúhati se														1		2	2

První věc, na niž je nutno upozornit, je velmi nízký výskyt POT *blasphemare* jak v rámci prorockých knih (ve všech kromě Is se *blasphemare* vyskytuje pouze jednou), tak v ostatních knihách našeho vzorku.

Přesto naše tabulka potvrzuje Kyasova zjištění – zatímco skupina P překládá *blasphemare* konstantně jako *(po)rúhati*, knihy skupiny K užívají bohatý repertoár opisných ekvivalentů, které se jen výjimečně opakují v jedné (*úkory udávati* v Is) či ve více knihách (*posuzovati* v 2Rg, 4Rg a XIIB). Zejména překladové ekvivalenty v Is jsou nápadné svou pestroostí, která naznačuje, že zde jde pravděpodobně o stylistický záměr překladatele.

Na druhou stranu lze i mezi jednotlivými, na první pohled různorodými ekvivalenty vysledovat jisté shodné tendence. Zřetelné jsou právě v rámci ekvivalentů v Is: jedná se o

víceslovná pojmenování obsahující slovo *řeč*, *mluviti*, *zpravovati* a *potupný/potupně*, která se zde objevují v několika kombinacích. Zároveň ale můžeme ekvivalenty se slovem *řeč* vysledovat i napříč jednotlivými knihami skupiny K; kromě Is se vyskytují také v 1Ma, 2Ma a Ez.

Tabulka 16

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
blasphemia	1	1	0	0	0	1	1	3	3	0	1	1	1	0	2	4	1
protivná řeč	1											1					
křivá řeč							1	2									
nectná řeč								1									
slova proti bohu		1															
posuzování									1								
posmievanie											1		1				
úkora									2								
om.						1											
porúhanie															2	2	1
rúhanie																1	
duch rúhotný																1	

U POT *blasphemia* vypadá situace velmi podobně. Výskyt tohoto lexému v jednotlivých knihách je ještě nižší, knihy skupiny P opět překládají jednotně jako *(po)rúhanie*, případně *duch rúhotný*, zatímco knihy skupiny K se vyznačují množstvím překladových ekvivalentů, kde lze opět vysledovat jisté shodné tendence (užívání substantiva *řeč*).

Zároveň si ale nelze nepovšimnout, že mezi překladovými ekvivalenty za *blasphemare* a *blasphemia* se objevují i jiné shody než jen v užívání výše uvedeného substantiva. Proto jsme se rozhodli tyto dvě lexikální jednotky a vztahy mezi nimi zhodnotit ve společné tabulce. Pro přehlednost tuto tabulku zjednodušujeme podle předpokládaných překladatelů.

Tabulka 17

		skupina K				skupina P	
		TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
blasphemare	blasphemia	3/2	4/1	2/4	12/6	1/2	5/7
protivnú řeč mluvíti	protivná řeč	/1		1/	/1		
posuzovati	posuzovanie		2/		1/1		
úkory udávati	úkora				2/2		
křivú řeč vzbuzovati	křivá řeč			1/3			
rúhati sě	rúhanie/duch rúhotný	1/					1/3
porúhati sě	porúhanie					1/2	4/4
potupně zpravovati					1		
utrhati potupnú řečí					1		
bludnú řeč mluvíti					1		
potupně mluvíti					1		
hyzdíc zpravovati					1		
poškvrniti					1		
protiviti sě					1		
smiech pobíjeti					1		
zlostně převracovati					1		
klam činiti			1				
porokovati		1					
zlořečiti		1					
tupiti			1				
	nectná řeč			1			
	slova proti bohu	1					
	posmievanie				2		
	om.		1				

Výsledky ukazují, že šest staročeských ekvivalentů za *blasphemare* má zároveň svou substantivní variantu překládající *blasphemia*. V první řadě se jedná o ekvivalenty skupiny P *rúhati* – *rúhanie* (příp. opisné *duch rúhotný*) a *porúhati* – *porúhanie*.

Zajímavější jsou překladová řešení této dvojice v rámci skupiny K. Že jejich překladové řešení může souviset s užším překladatelským idiolektem ukazují ekvivalenty *úkory udávati* a *úkora*, které se objevují pouze v Pror, a ekvivalenty *křivú řeč vzbuzovati* a *křivá řeč*, které se objevují pouze v Ma. O překladovém řešení, které jde napříč předpokládanými překladateli skupiny K svědčí zbylé dvě dvojice: *protivnú řeč mluvíti* a *protivná řeč*, které se vyskytují v TobAct, Ma a Pror, a *posuzovati* a *posuzovanie*, které se objevují v Rg a Pror.

I po spojení a společném zhodnocení překladových ekvivalentů těchto dvou příbuzných latinských slov lze jen těžko vyvozovat pevné závěry, na to je počet zkoumaných POT stále velmi nízký. Celkem jednoznačně se však ukazuje, že ekvivalenty *-rúhati/-rúhanie* za *blasphemare/blasphemia* můžeme považovat za **markantní překladatelský znak** pro

texty skupiny P. U textů skupiny K je situace o něco složitější. Nevystupuje zde žádný ekvivalent, který bychom mohli označit jako typický pro celou tuto skupinu. Můžeme si však povšimnout, že překlad *blasphemare/blasphemia* v rámci zkoumaných textů skupiny K přes svou bohatou variantnost vyznačuje jistými společnými rysy. Můžeme však tyto rysy připisovat řečně skupinové dohodě v rámci jedné překladatelské skupiny či ustáleným způsobům překladu v rámci určitého skupinového překladatelského stylu, jak předpokládal Vladimír Kyas? Přestože toto řešení není vyloučené, přikláníme se k názoru, že taková tvůrčí práce s určitým okruhem překladových ekvivalentů spíše ukazuje na osobitý překladový styl jednoho překladatele.

Co se týče využitelnosti těchto dvou POT pro další atribuční průzkum, je opět omezena jejich výskytem v rámci celé bible. Latinské *blasphemare* schází více než v polovině knih latinského biblického textu, zhruba v 57 % (68 % SZ; 37 % NZ), *blasphemia* má výskyt ještě nižší, nevyskytuje se ve dvou třetinách biblického textu, tedy zhruba v 69 % (74 % SZ; 59 % NZ).

3.3.5 *adorare*

BiblDrážď Dn 14,2–3 A bieše modla jménem Běl v babylonských a ztravováchu ji na vsaký den bělí dvanádsté úřitných měř a ovec čtyřiceti a vína šest čbernic. A klanieše se jiej král a chodieše na vsaký den *modlit se* jiej. Ale Daniel *modléše se* svému bohu. I vecě jemu král: Proč *se nemodlíš* Bělovi (modle)?
Erat quoque idolum apud Babylonios nomine Bel et impendebantur in eo per dies singulos similiae artabae duodecim et oves quadraginta viniq[ue] amphorae sex. Rex quoque colebat eum et ibat per singulos dies adorare eum: porro Daniel adorabat Deum suum. Dixitque ei rex: Quare non adoras Bel?

Dalším latinským lexémem, jehož ekvivalenty pokládá V. Kyas za znaky rozlišující styl překladatelských skupin, je sloveso *adorare*. Skupina K by měla toto sloveso překládat jako *modliti se*, zatímco skupina P jako *klaněti se* (Kyas, 1971, s. 56).

Následující tabulky shrnují ekvivalenty tohoto slovesa v našem vzorku knih textů i podle rozdělení předpokládaných překladatelů.

Tabulka 18

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIIB	1Par	2Par	Mt	L
adorare	4	4	10	10	11	12	1	0	14	8	4	18	8	3	15	10	3
učiniti poklonu	1																
učiniti pokoru		1															
poděkovati	1			1	1												
vzmodliti sě			1	1													
modliti sě	1	3			7	9	1		14	8	2	18	8		4		
pomodliti sě			9	2	2	2					2				1		
klaněti sě	1														6	2	2
pokloniti sě				6	1	1								3	4	5	1
klečeti																3	

Tabulka 19

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
adorare	8	43	1	52	18	13
učiniti poklonu	1					
učiniti pokoru	1					
poděkovati	1	2				
vzmodliti sě		2				
modliti sě	4	16		50	4	
pomodliti sě		15	1	2	1	
klaněti sě	1				6	4
pokloniti sě		8			7	6
klečeti						3

Přestože ekvivalenty *modliti sě* a *klaněti sě* nejsou jedinými překlady *adorare*, výsledky našeho průzkumu v rámci našich textů Kyasovo zjištění víceméně potvrzují – knihy skupiny K překládají *adorare* převážně slovesem *modliti sě* a jeho odvozeninami (*vzmodliti sě*, *pomodliti sě*), knihy skupiny P dávají přednost slovesu *klaněti sě* a příbuznému *pokloniti sě*. I knihy skupiny K však ojediněle používají ekvivalenty *klaněti sě* (Tob) a *pokloniti sě* (Rg), a naopak i v knihách skupiny P ze někdy užívá *modliti sě* a *pomodliti sě* (Par).

Zajímavá je v tomto ohledu skupina prorockých knih, která má ze všech předpokládaných překladatelů nejvyšší počet POT *adorare* a zároveň nejkompaktnější překlad – pouze *modliti sě* a ojediněle *pomodliti sě*.

Jedním z možných vysvětlení pro tuto úzkou skupinu ekvivalentů je sémanticky úzká skupina předmětů, která toto sloveso doplňuje. V Pror je předmětem *adorare* v naprosté většině případů (49×) buď Hospodin nebo jiné božstvo či modla. U těchto předmětů je i ve všech ostatních knihách skupiny K (vyjma Tob) užíváno výhradně sloves *modliti* a *pomodliti*

sě, což jsme v průzkumu v roce 2002 demonstrovali při rozdělení ekvivalentů za *adorare* podle jejich předmětových doplnění (sr. Pytlíková, 2002, s. 37). Jiných ekvivalentů se užívá v textech skupiny K u *adorare* tam, kde je doplněno předmětem „nebožským“, tedy kde je uctíván či chválen zejména nějaký úctyhodný člověk – tento předmět se však objevuje u tohoto slovesa v Pror jen třikrát, přičemž dvakrát jde o personifikovaný národ Izrael.

Lexém *adorare* je v námi zkoumaných textech (zejména v rámci předpokládaných překladatelů) relativně hojně zastoupen, jednotlivé překladatelské skupiny přitom jeví celkem jednoznačné tendence k odlišným překladovým ekvivalentům. Ty však nejsou jednoznačně „disjunktivní“. Proto chápeme, alespoň v rámci tohoto vzorku textů ekvivalent *(po)modliti se* jako **markantní překladatelský znak pro skupinu K** a ekvivalenty *klaněti se/pokloniti se* jako **markantní překladatelský znak pro skupinu P**.

Domníváme se, že *adorare* je vhodný lexém pro další atribuční průzkum v rámci prvního českého biblického překladu, mimo jiné proto, že toto sloveso je ve Vulgátě relativně hojně zastoupeno (více než 200 výskytů). Má však i své limity především v omezeném výskytu v některých textových celcích, zejména epištolách (pouze tři výskyty).

3.3.6 *benedicere*

ProrR Dn 3,51 Tehda ti třie jako z jedněch ust chválechu a slaviechu a *děkováchu* bohu v peci řkúc: ...
Tunc hi tres quasi ex uno ore laudabant et glorificabant et benedicebant Deum in fornace, dicentes: ...

Dalším latinským lexémem, jehož ekvivalenty pokládá Vladimír Kyas za rozlišující znaky překladatelských skupin, je sloveso *benedicere*. Texty skupiny K by je měly překládat jako *žehnati* nebo *požehnati*, zatímco texty skupiny P jako „*blahati*, *blahoslaviti*, místy i *žehnati*“ (Kyas, 1971, s. 56). Jak je *benedicere* překládáno v rámci našeho vzorku textů a zejména prorockých knih ukazují následující tabulky podle biblických knih i podle předpokládaných překladatelů.

Tabulka 20

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
benedicere	21	2	3	9	5	1	4	7	6	3	0	38	1	14	5	1	9
za dobré jmieni				1													
pochváliť								1									
pozdraviť			1			1											
děkovati								2				3					
poděkovati				1	1							2					
vzdáti chválu	6							3									
chváliť	9						3	1									
dáti požehnanie			1	4	3				3	1							
žehnati		1								1		29		1			
požehnati	6	1	1	3	1		1		3	1		2		8	2	1	5
blahati														4	3		3
blahoslaviti														1			
poblahati																	1
chybí v rkp.												2	1				

Tabulka 21

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
benedicere	23	18	11	48	19	10
za dobré jmieni		1				
pochváliť			1			
pozdraviť		2				
děkovati			2	3		
poděkovati		2		2		
vzdáti chválu	6		3			
chváliť	9		4			
dáti požehnanie		8		4		
žehnati	1			30	1	
požehnati	7	6	1	6	10	6
blahati					7	3
blahoslaviti					1	
poblahati						1
chybí v rkp				3		

Z výsledků je patrné, že zcela neodpovídají Kvasovým premisám. Zatímco ekvivalenty od základu *blah-* (*blahati*, *poblahati*, *blahoslaviti*) se skutečně objevují jen ve skupině P, s ekvivalenty odvozenými od *žehnati* je to složitější – *žehnati* i *požehnati* se totiž objevují v obou skupinách, v případě *požehnati* je poměrné zastoupení ve skupině P dokonce vyšší než ve skupině K.

U skupiny K budeme těžko hledat jediný ekvivalent, který užívají všechny její texty. Situace se tu spíše podobá situaci u *blasphemare* – pro skupinu K je charakteristická variabilnost překladových ekvivalentů, z nichž některé vycházejí ze stejného slovtvorného základu (*děkovati*, *poděkovati*; *vzdáti chválu*, *chváliti*) a většina je užívána u více než jednoho předpokládaného překladatele skupiny K: *děkovati* (Ma a Pror), *poděkovati* (Rg a Pror), *vzdáti chválu* (TobAct a Ma), *chváliti* (TobAct a Ma), *dáti požehnanie* (Rg a Pror).

Stejně jako u *blasphemare* se zde můžeme ptát, zda máme tuto „podobnost v různosti“ v rámci překladatelské skupiny K připisovat spíše skupinové dohodě, nebo preferencím jednoho překladatelského idiolektu. Samotné prorocké knihy v rámci našeho vzorku textů vynikají – mají zdaleka nejvyšší počet výskytu *benedicere* ze všech zkoumaných předpokládaných překladatelů a velmi vysoký podíl překladového ekvivalentu *žehnati*. Tuto zvláštnost lze velmi dobře vysvětlit z tematického specifika textů. Naprostá většina POT *benedicere* (38) se totiž nalézají v knize Daniel, 31 z nich pak dokonce v jediné kapitole (Dn 3,57–90). Jsou součástí takzvaného „Chvalo zpěvu tří mládenců“, což je rozsáhlá skladba k oslavě Hospodina, s ustálenou opakující se kompozicí vět obsahujících sloveso *benedicere*.⁷⁵ V této opakující se figuře je *benedicere* ve většině případů překládáno jako *žehnati* (ojediněle jako *děkovati* a *požehnati*). Rozdíl mezi tímto překladem *benedicere* v Pror a zbytku textů skupiny K lze tedy vykládat jako rozdíl podmíněný přímo charakterem a tematikou originálního textu, nikoli odlišným překladatelským idiolektem.

Vzhledem k vysokému výskytu POT *benedicere* v rámci předpokládaných překladatelů a jedinečnosti ekvivalentů se základem *-blah-* (*blahati/poblahati/blahoslaviti*) za *benedicere* pro texty skupiny P můžeme říci, že tyto ekvivalenty jsou **atribučním překladatelským znakem pro texty skupiny P**. U ekvivalentů skupiny K je situace opět složitější, lze zde vysledovat určité sjednocující tendence, ovšem nikoliv shodné pro celou tuto skupinu. POT *benedicere* jsou nepochybně vhodné pro další atribuční průzkum, jednak pro svou relativní hojnost ve vulgárním textu (přes 300 výskytů), jednak pro relativně rovnoměrné zastoupení ve všech skupinách biblických textů včetně sapienčních knih a epištol.

⁷⁵ Sr. ukázkou z Dn 3,65–67 (ProrR): *Žehnajte všeliký duch boží hospodina, chvalte a nadzvyšte jeho na věky. Žehnajte oheň a vedro hospodinu, chvalte a nadzvyšte jeho na věky. Žehnajte zima a léto hospodina, chvalte a nadzvyšte jeho na věky.*

Benedicite lux et tenebrae Domino laudate et superexaltate eum in saecula. Benedicite fulgura et nubes Domino laudate et superexaltate eum in saecula. Benedicat terra Dominum laudet et superexaltet eum in saecula.

3.3.7 *eunuchus*

BiblDrážď Jr 52,24 A vzal jest starosta rytieř<s>ký ... z města *úředníka* jednoho, jeřto byl hlava nad muži brannými.

Et tulit magister militiae ... de civitate tulit eunuchum unum qui erat praepositus super viros bellatores.

Vladimír Kyas upozorňuje, že překladatel Act a Rg se „vyhýbá pravému významu výrazu *eunuchus*“ a místo něj užívá nejrůznějších opisů (Kyas, 1971, s. 50). Zároveň tamtéž uvádí, že tyto opisy nejsou vlastní jen Act a Rg, ale objevují se i v prorockých knihách (tedy v dalších knihách skupiny K). V Gn, Dt, Par, Jdt, Est a Mt (tedy v knihách spadajících do skupiny P) se oproti tomu za *eunuchus* „vyskytují překlady *kleščenec* a *kleščený*“ (ibid., s. 51). Opisný překlad výrazu *eunuchus* v Act, Rg a prorockých knihách interpretuje Kyas jako snahu o vyhýbavý, eufemistický překlad (ibid., s. 29). Jinde však Kyas ukazuje, že tzv. eufemistické překlady některých latinských lexémů se vyskytují napříč celým prvním biblickým českým překladem bez ohledu na překladatelskou skupinu a že požadavek opatrného překladu choulostivých výrazů byl zřejmě v zadání celého překladatelského díla.⁷⁶

V našem průzkumu z roku 2002 jsme překlad lexému *eunuchus* prozkoumali v rámci celého biblického překladu první redakce a této problematice jsme věnovali také krátkou samostatnou studii (sr. Pytlíková, 2003). Naše výsledky poněkud zpřesnily Kyasova zjištění a přinesly několik zajímavých poznatků.

Latinský termín *eunuchus* je přejímkou řeckého výrazu *ευννοχος*, a do současné češtiny se obvykle překládá jako *kleštěnec* (sr. Pražák 1975, s. v.). Ve Vulgátě se tento termín objevuje za řecké *ευννοχος* (v Novém zákoně a v starozákonní deuterokanonické knize Judit) a za hebrejské *sârîs* v starozákonních knihách.

Domníváme se, že problematický převod termínu *eunuchus* do středověké češtiny spočíval v tom, že tento latinský lexém odrážel původní sémantické pole hebrejského *sârîs*, a jedním ze svých významů pojmenovával denotát, který již ve své původní podobě v povědomí evropské středověké společnosti neexistoval.

⁷⁶ „Že to byl překlad pro řeholnice, tomu nasvědčuje zjemnělý, někdy až vyhýbavý překlad drastických a sexuálně choulostivých výrazů a situací, např. in ipso calore coitus Gn 30,39 – *v tu chvíli, kdyžto ovce počínají březé býti* (přesně překládá Pad III. redakce *v té horkosti scházení*); percussit (eos) in secretiori parte natium 1 Kr 5,6 – *ranil je jest v tajněšie straně vnitřniech tříesl, točíš črvenú nemocí* BiblOl (*ranil v tajněšie straně zadkóv Pad*)...“ (Kyas, 1997, s. 50). Kyas také upozorňuje na překlady podobného charakteru za latinské *meretrix*. Vedle explicitních překladových ekvivalentů (které jdou napříč oběma překladatelskými skupinami; viz grafické odlišení textů **skupiny K** a **skupiny P** v následujících příkladech): *zjěvná smilnicě (Ez)*, *vilná žena (2Par, Pr)*, *vilnicě (Pr, Ap)*, *vilničť (Pr)*, *kurva (Jr, Os)*, *kurevný (Jr, Jl)* se užívají také překladové ekvivalenty víceméně eufemistické *zjěvná hřešnicě (3Rg, Is, Jr, Ez, 2Ma)*, *zlá dci (Gn, Lv, Dt, Jos, Jdc)*, *prázdná žena (Bar, Mi)*, *obecná žena (Ez, Mt)*, *zlá žena (1Rg)*, *žena (Na)*, *bláznicě (L)*, *hřešnicě (Ap)*. Ani tyto eufemistické ekvivalenty se neobjevují pouze v rámci jedné překladatelské skupiny (ibid.).

Hebrejské *sârîs* můžeme označit jako polysémní lexém. Hellerův slovník je překládá jednak jako *kleštětec*, jednak jako *dvořan* (Heller, 2000, s. 142). První význam se shoduje se základním významem staročeského (i novočeského) ekvivalentu *kleščětec/kleštětec* (sr. Gebauer 1970, s. v.).⁷⁷ Pojí se s ním negativní konotace zbavení mužnosti, zmrzačení a neplodnosti. V hebrejských knihách Starého zákona se *sârîs* v tomto významu vyskytuje jen 3× (Dt 23,1; Is 56,3; Is 56,4); řecké *ευννοχος* se ve shodném významu objevuje v textu Nového zákona také pouze 3×, a to v jediném verši (Mt 19,12).

Druhý význam hebrejského *sârîs* (a řeckého *ευννοχος*) odkazuje k denotátu, který byl Čechám 14. století neznámý. Označuje totiž *dvořana – kastráta*, osobu naprosto nepostradatelnou na panovnických dvorech starověkého Blízkého východu.⁷⁸ V tomto kulturním prostředí byla kastrace znakem a často i podmínkou vysoké dvorské služby. Kleštěnci se pohybovali v těsné blízkosti panovníků jako strážci harémů, komorníci i nejvyšší státní úředníci. Zatímco v prvním významu hebrejského slova má rys kastrace konotace negativní, v tomto druhém významu má zabarvení zcela neutrální, označuje starověkého dvořana jeho charakteristickou „vlastností“, která jej činila způsobilým k dvorské službě.

Někteří biblisté (např. Novotný 1956, s. 329; Nový biblický slovník, 1996, s. 233) dokonce usuzují, že se tento výraz mohl stát metonymickým pojmenováním pro všechny dvorské úředníky, ať už byli kleštěnci či ne, neboť v bibli je zmínka i o ženatém kleštěnci⁷⁹ (mohlo jít ovšem i o „fiktivní manželství“, které je rovněž ze starověku známo, a které dokládalo vysokou společenskou prestiž eunucha).

Pro náležité zhodnocení tohoto překladu v rámci první biblické redakce bylo tedy třeba zkoumané latinské POT rozdělit podle jejich základních významů na dvě části, jak ukazují Tabulka 22 a Tabulka 23. Zkoumáme v nich překlad u všech výskytů výrazu *eunuchus* v latinském biblickém textu. Tento průzkum byl možný vzhledem k relativní nečetnosti výskytu tohoto výrazu. Zjišťovali jsme, zdali je podle překladových ekvivalentů možné rozlišit dvě překladatelské skupiny, a zda popřípadě nenalezneme i nějaký charakteristický ekvivalent, který by z rámce knih skupiny K vyděloval Pror jako specifickou skupinu.

⁷⁷ V této části průzkumu užíváme pouze pozdější hláskové podoby *kleštětec/kleštěný*, neboť v prvním staročeském biblickém překladu je tato lexikální jednotka doložena pouze v této formě.

⁷⁸ V této oblasti, především na území Perské a Osmanské říše, se služba kastrátů udržela dlouho do novověku, podobně tomu bylo v některých asijských říších. Ještě na počátku 20. století tvořili služebníci – kastráti zásadní část dvora posledního čínského císaře. (Viz Pchu-I, Aisin Gioro: *Byl jsem posledním císařem čínským*. Panorama, Praha 1990.)

⁷⁹ Gn 39,1–7

Tabulka 22⁸⁰

	skupina K							skupina P				
	1Rg	3Rg	4Rg	Is	Jer	Dn	Act	Gn	1Par	2Par	Est	Jdt
<i>eunuchus</i>¹ dvořan	1	1	7	1	5	7	5	3	1	1	15	1
úředník/úředníkový		1	1	1	5	7						
sluha	1		1									
služebník			2									
starosta			1									
pohanský kněz			1									
panoš			1									
čistý							1					
nравов šlechtný a čistý							1					
om.							3					
komorník											5	
komorník + kleštětec (kleštěný)											3	
kleštěný/kleštětec								3	1	1	7	1

Tabulka 23

	skupina K	skupina P	
	Is	Dt	Mt
<i>eunuchus</i>² kastrát	3	1	3
bezdětek	2		
kleštěný/kleštětec		1	3

Jak jsme upozornili výše, není výskyt substantiva *eunuchus* ve vulgárním textu příliš hojný, jeho frekvence v jednotlivých knihách je různorodá, proto lze ze srovnání vyvodit pouze velmi opatrné závěry.

V případě *eunuchus* – *dvořan* bychom mohli říci, že rozdíl mezi dvěma překladatelskými skupinami se zde projevuje hlavně v překladovém přístupu. Zatímco skupina K se přiklonila k *překladu podle smyslu*, tedy k funkčnímu ekvivalentu zdůrazňujícímu rys dvorské služby, který je pro pochopení textu zásadní, skupina P dává spíše přednost *překladu podle formy*, tedy překladu doslovnému, který sice neopomíjí význačný rys latinského *eunuchus*, ale zároveň překlad poněkud významově posouvá, neboť okruh konotací přeloženého slova se bude od konotací slova v originálním textu odlišovat. I zde se však objevuje pokus o funkční překlad, případně o překlad, který v sobě zahrnoval oba rysy daného slova, jedná se o ekvivalenty *komorník* a *komorník kleštětec* v Est.

Jednoznačný rozdíl zde vidíme v příklonu k různým ekvivalentům, skupina K užívá nejčastěji výrazu *úředník* či *úředníkový*, skupina P výrazu *kleštěný*, *kleštětec* – tyto typické výrazy se přitom u druhé skupiny neobjevují.

Zajímavá je pestrost ekvivalentů u 4Rg, která pravděpodobně souvisí jednak se zálibou překladatele Rg (a snad i Pror) v bohaté synonymii, zároveň se může jednat o

⁸⁰ Biblické knihy jsou v tabulce rozděleny na skupinu K a P, v rámci těchto skupin jsou seřazeny dle svého pořadí v bibli.

postupné ustalování termínu v rámci knihy, ve které se vyskytuje v relativně hojném počtu. Prorocké knihy pak již překládají ustáleným výrazem *úředník/úředníkový*, který mohl (ale nemusel) vzejít z daného procesu jako preferovaný ekvivalent.

Eunuchus ve významu kastrát se vyskytuje v bibli jen v několika málo dokladech, které můžeme interpretovat jen opatrně. V první řadě vidíme, že ani zde nepoužívá text skupiny K termínu *kleštětec*, dává přednost slovu *bezdětek*. Můžeme také usuzovat, že překladatelská skupina K na rozdíl od skupiny P jasně rozlišuje mezi dvěma významy lexému *eunuchus* a odlišuje je výběrem jasně rozdílných ekvivalentů.

Za **markantní překladatelský znak** bychom zde mohli pro význam *eunuchus* – *dvořan* pro skupinu P určit ekvivalent *kleštětec*, *kleštěný*, zatímco pro skupinu K ekvivalent *úředník*, *úředníkový*.

3.3.7.1 „Eufemistický překlad“ latinského *eunuchus*?

Jak již bylo zmíněno výše, Vladimír Kyas zařazuje opisné překlady latinského *eunuchus* do kategorie eufemistických překladů, které se objevují v prvním staročeském biblickém překladu. Zatímco v ostatních jím uváděných případech (viz zde pozn. 76) se zřejmě jedná o snahu o zjemnění přímočarého pojmenování choulostivého jevu v latinské předloze, v případě tohoto substantiva se domníváme, že není do této kategorie zařazováno zcela právem. Máme totiž zato, že za těmito opisnými překlady můžeme spíše než moralistickou úzkostlivost shledávat biblistickou poučenost překladatelů skupiny K a smysl pro „funkční ekvivalenci“. Vedle možného eufemizujícího záměru zde totiž krystalizuje snaha vyložit pro středověkého čtenáře již zjednodušený termín v jeho původní starověké mnohoznačnosti a přiblížit nejrůznější možné společenské postavení starověkých eunuchů.

S ohledem na tuto skutečnost nelze vyloučit, že kněžští překladatelé volili tyto opisné ekvivalenty právě pro jejich bližší konotační vztah ke starověkému významu slova *eunuchus*, čímž prokázali jak historickou poučenost, tak cit pro funkčně ekvivalentní vyjádření vhodné pro soudobého čtenáře.⁸¹

⁸¹ Velmi zajímavé je v tomto ohledu sledovat překlad tohoto lexému zejména v jeho prvním významu v rámci dalších redakcí staročeského překladu bible. Druhá redakce v tomto ohledu víceméně přebírá řešení redakce první, zato třetí redakce, známá svým až úzkostlivě přesným překladem zužuje ekvivalenty na dva – *kleštětec* a *komorník*. Zatímco *komorník* se objevuje jako překlad pouze u významu 1, *kleštětec* je užít u obou významů. Řešení čtvrté redakce se vrací zpět k přesnému rozlišování významů a funkčním ekvivalentům, jak jsme je viděli již u skupiny K (*komorník* a *sluha* versus *kleštěný*, *neploďný*, *řezanec* a *panic*) (více v Pytlíková, 2003). Dodejme, že v takto nastoupené cestě dále pokračuje jak kralický překlad, ve kterém se ekvivalent *kleštětec* objevuje jen třikrát, tak Bible ekumenická, která v případech, kdy se jedná o dvořany – eunuchy, uvádí doslovný překlad *kleštětec* pouze v poznámce.

3.4 Plnovýznamové lexikální jednotky, jejichž překladové ekvivalenty by mohly odlišovat Pror od dalších překladatelských idiolektů

Přestože si Vladimír Kyas povšiml blízkosti překladatelského idiolektu Pror s překladatelskými idiolekty dalších textových celků prvního staročeského biblického překladu, konkrétně Rg a Ma, uvádí především ve své práci z roku 1971 několik lexikálních a stylistických specifik, která by podle něj měla vydělovat Pror jako samostatný překladatelský idiolekt. Těmto specifikům se budeme věnovat v následujícím oddíle.

3.4.1 Překladatelské znaky, které by mohly odlišovat překladatelský styl Pror a Rg

Už Josef Jireček upozornil na blízkost překladové techniky Proroků s překladem Knih královských.⁸² Vladimír Kyas s jeho zjištěními souhlasí, přesto však předpokládá, že: „Překladatel Proroků nebyl totožný s překladatelem knih Královských, lišil se od jeho výrazného způsobu tlumočení, např. spojení v ta doba, velmi hojné v Rg, vyskytuje se v Prorocích jen na několika místech a také výklady uprostřed textu, velmi hojné v Rg, jsou v Prorocích jen v menší míře“ (Kyas, 1971, s. 36).⁸³

Dále uvádí výrazy, jejichž užití je pro sloh Proroků „příznačné“. Jsou to překladové ekvivalenty za *furor*, *latro*, *sculptile*, *arrogantia* a *effeminatus*, jejichž překladové ekvivalenty by měly lišit od překladových ekvivalentů v Rg.

Problematické užití výrazu *v ta doba* a *výkladů v textu* se budeme věnovat samostatně (3.6.1 a 3.6.2), na tomto místě bychom se chtěli podívat na výše uvedených pět latinských lexikálních jednotek – pět POT – a zhodnotit, nakolik je možné pokládat jejich překladové ekvivalenty za relevantní překladatelské znaky, které jednoznačně oddělují překlad Pror od překladu Rg.

Porovnáme jejich výskyt v rámci našeho vzorku knih a zhodnotíme, zda je lze pokládat za překladové znaky atribučně relevantní v rámci námi stanovených kritérií pro atribučně relevantní překladatelský znak.

⁸² Jako důkaz blízkosti překladu Rg a Pror uvádí shodné překladové ekvivalenty za *virgo* (panna), *benedictus* (požehnaný, sr. zde 3.3.2), *adorare* ((po)modlití se, sr. zde 3.3.5), *magnificare* ((vz)veličiti, sr. zde 3.3.3), *invicem* (spolu), *in occursum* (vstříeci), *vehementer* (násilně, sr. zde 3.4.2.1) a upozorňuje i na překladové ekvivalenty „značně podobné“ za latinské *eunuchus* (sr. zde 3.3.7), *levita*, *meretrix* (sr. poznámka 76), *praeda*, *reptile*, *blasphemare* (sr. zde 3.3.4) (podle Kyas, 1971, s. 36).

⁸³ Sr. pozn. 21.

3.4.1.1 *furor*

BiblOI Ez 21,31 A prospu na tě unáhlenie mé, v ohni *prchánie* svého podmu na tě a dám tě v ruce lidí nemúdrých a způsobujícím zahubenie.

Et effundam super te indignationem meam in igne furoris mei sufflabo in te daboque te in manus hominum insipientium et fabricantium interitum.

Podle Kyasovy práce z roku 1971 jsou překladové ekvivalenty za latinské *furor* jedním z hlavních rozlišovacích znaků mezi Rg a Pror, který ukazuje na samostatný překladatelský idiolekt překladatele Pror. Proto jsme se rozhodli překlad tohoto substantiva prozkoumat v rámci našeho vzorku textů a výsledky shrnout do tabulek jak v rámci zkoumaných biblických knih, tak v rámci předpokládaných překladatelů.

Tabulka 24

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
furor	0	0	3	2	0	3	1	0	27	38	22	5	19	0	6	0	0
hněv			3			1	1		4	2	9	2			6		
rozhněvání									1		1						
rozhněvati se				1		2											
prchánie									10	35	6	3	14				
náhlost									4		5		1				
unáhlenie									6				1				
náhlenie													1				
horlenie									1								
uhněvání									1								
rydanie											1						
vztiekanie													2				
om.				1						1							

Tabulka 25

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
furor	0	5	1	111	6	0
hněv		2	1	17	6	
rozhněvání				2		
rozhněvati sě		3				
prchánie				68		
náhlost				10		
unáhlenie				7		
náhlenie				1		
horlenie				1		
uhněvání				1		
rydání				1		
vztiekanie				2		
om.				1		

Už první pohled na výsledky ukazuje, že porovnávat překlad *furor* v Pror a u kteréhokoli dalšího předpokládaného překladatele, včetně Rg, je problematické. POT *furor* se totiž v Pror objevují sto jedenáctkrát, což je zhruba dvacetinásobný počet POT oproti jakémukoli jinému předpokládanému překladateli z našeho vzorku.

Můžeme přitom jen těžko říci, že se překladatelské ekvivalenty v Pror a Rg liší. Pror sice užívá v překladu za *furor* vyšší množství překladových ekvivalentů, to však lze mimo jiné přičíst i mnohem vyššímu množství POT obecně. Zároveň ale užívá obou ekvivalentů, kterých užívá Rg – *hněv* (17×) a *rozhněvání* (2×), blízké slovesu *rozhněvati*, které užívá pro vazby s *furor* Rg. Ekvivalent *hněv* je ovšem užíván za *furor* i v Par ze skupiny P, což činí ekvivalenty za *furor* problematické nejen jako možný znak oddělující dva překladatelské idiolekty, ale jako znak oddělující dvě překladatelské skupiny vůbec.

Podle našeho názoru je tedy nepoměr v počtu POT a blízkost doložených překladových ekvivalentů jedním z důvodů, proč nemůžeme překladové ekvivalenty za *furor* pokládat za rozlišující znak mezi Pror a Rg. Existuje ovšem i důvod druhý – bohatost ekvivalentů za *furor* není v Pror zapříčiněna pouze vyšším počtem POT, ale tematickými a žánrovými specifiky v prorockých knihách.

3.4.1.1.1 *Furor* a další substantiva hněvu v prorockých knihách

Lexikální jednotky spadající do sémantického pole hněvu jsou v prorockých knihách zastoupeny zdaleka nejvíce ze všech biblických knih. V naprosté většině případů se přitom

jedná o hněv boží. Tato skutečnost je pochopitelná – velká část prorockých promluv varuje své adresáty před božím hněvem, který zakusí, jestliže nezmění své jednání, případně jako boží hněv vysvětluje rány, které na ně již dolehly.

Abychom si míru zastoupení těchto lexikálních jednotek v Pror ilustrovali názorně, shrneme v následující tabulce počty latinských slov *furor*, *ira* a *indignatio*, které jsou ve Vulgátě nejčastějšími zástupci substantiv vyjadřujících hněv. Uvádíme celkový počet ve Vulgátě a dále počty v rámci předpokládaných překladatelů našeho vzorku.

Tabulka 26

	Vulg.	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
furor	196	0	8	1	111	6	0
ira ⁸⁴	255	1	4	16	53	10	6
indignatio	102	0	4	2	67	0	0

Z tabulky v první řadě vyplývá, že počet substantiv hněvu v Pror je výrazně vyšší než počet těchto substantiv u kterékoli další skupiny textů. V případě *furor* a *indignatio* dokonce Pror obsahují více než polovinu těchto lexémů v rámci celé Vulgáty. Množství a různorodost ekvivalentů přeložitelných jako *hněv*, které se v Pror knihách vyskytují, nás tedy vede k domněnce, že chtěl-li překladatel přeložit vulgátní text skutečně přesně, musel přemýšlet o více než jednom zastřešujícím překladovém ekvivalentu. Nutnost užívat více než jednoho českého ekvivalentu měla i další příčinu – na rozdíl od ostatních biblických knih stojí v Pror velmi často vedle sebe dvě i tři substantiva vyjadřující hněv, zejména *furor*, *ira* a *indignatio*. Často se vyskytují v jediném verši, někdy dokonce i v jediném slovním spojení, jak uvádějí následující příklady:

ProrR Jr 21,5 v *prcháni* a v *rozhněvání* a v *hněvě* u velikém; in furore et in indignatione et in ira grandi
 BiblDrážď Lam 2,3 v *hněvu prchánie*; in ira furoris
 ProrR Dn 2,12 v *prcháni* a v *hněvě*; in furore et in ira
 BiblOl Hab 3,8 v řekách *prchánie* tvé neb v moři *rozhněvání* tvé; aut in fluminibus furor tuus vel in mari indignatio tua

V Pror stojí lexikální jednotka *furor* v blízkosti dalšího substantiva ze sémantického pole hněvu 49×, to znamená téměř v polovině všech svých výskytů.

Porovnejme tyto příklady se všemi překlady *furor* v Rg (všechny jsou citovány z BiblOl):

⁸⁴ Lexém *ira* se objevuje v hojně míře v rámci skupiny K kromě Pror také v epištolách. Při dalších průzkumech textů skupiny K by mohlo být zajímavé překlady této lexikální jednotky prozkoumat už proto, že epištoly jako specifických druh textu mají omezené množství POT shodných s ostatními biblickými knihami (sr. 3.2.1.1.1).

1Rg 11,6 i rozšel jeho *hněv* velmi; et iratus est furor eius nimis
 1Rg 20,34 vstav ot stola *u velikém hněvu*; surrexit ergo Ionathas a mensa in ira furoris
 1Rg 28,18 anis učinil *hněvu* jeho nad amalechskou zemí; neque fecisti iram furoris eius in Amalec
 2Rg 22,16 ot nadšenie ducha <...> tvého; ab inspiratione spiritus furoris eius.
 2Rg 24,1 Zatiem *sě* opět *rozhněval* hospodin na izrahelský lid; Et addidit furor Domini irasci contra Israel
 4Rg 13,3 Z toho *sě* jest *rozhněval* hospodin; Iratusque est furor Domini
 4Rg 23,26 ot svého *hněvu velikého*; ab ira furoris sui magni
 4Rg 23,26 tak jakž *sě* *rozhněval* na dóm judský; quo iratus est furor ejus contra Judam

I v Rg se třikrát objevují dvě substantiva pro hněv vedle sebe (*ira furoris* v 1Rg 20,34; 28,18 a 4Rg 23,26), v prvním a třetím případě volí překladatel volný překlad „u velikém hněvu“ a „ot hněvu velikého“, v druhém případě překlad zjednodušuje na jediný překladový ekvivalent. Rozdíl v překládání těchto vazeb s více substantivy hněvu v Rg a v Pror lze vykládat tak, že se jedná o dva překladatelské idiolekty. Naší interpretací však je, že potenciální společný překladatel Rg a Pror mohl volit v každém případě jiný přístup k překládanému textu. Zatímco v řeči vypravěče Rg vnímal „ira furoris“ jako pouhou zdůrazňující stylistickou figuru, jejíž volný překlad nijak nepozmění znění textu, v případě Pror, kde se tato a další vícečetné figury hněvu objevují mnohem častěji, jsou obvykle součástí prorocké promluvy či přímo výroku Hospodinova a označují boží hněv, je překladatel vnímal jako sémanticky významné a rozhodl se je překládat co nejdůvěrněji.

Je nutné podotknout, že překlad těchto figur se v průběhu Pror vyvíjí, což je do jisté míry patrné i z množství ekvivalentů v tabulce podle biblických knih. První (pravděpodobně) překládaná kniha Izaiáš má za *furor* nejvíce překladových ekvivalentů, v dalších knihách se počty ekvivalentů snižují a je v nich patrná tendence překládat v případě mnohočetných figur hněvu jednotlivá substantiva opakujícími se ekvivalenty⁸⁵ – *furor* je v takových případech nejčastěji překládán jako *prchánie* (32×), někdy jako *náhlost* (5×), (*u*)*náhlenie* (5×), *hněv* (5×), ojediněle jako *rydanie* a *uhněvianie*.

Furor stojící ve verši o samotě, bez dalšího substantiva hněvu, je sice také nejčastěji překládán jako *prchánie* (36×), ale tendence k jednotnému překladu je zde o něco menší a množství překladových ekvivalentů trochu vyšší: *náhlost* (5×), (*u*)*náhlenie* (4×), *hněv* (12×), *rozhněvianie* (2×), *vztiekanie* (2×), *horlenie* (1×).

Přestože lexémem *hněv* je v Pror překládáno i *furor*, překladatel si jej vybral jako hlavní ekvivalent za *ira* – proto jej při překladu lexému *furor* tak často nepoužíval.

V. Kyas vnímá ekvivalenty za *furor* jako rozlišující překladatelské znaky mezi Rg a Pror, naznačující existenci dvou překladatelských idiolektů, naše interpretace je však poněkud jiná. Překladatel by zde podle nás mohl být ovlivněn v první řadě odlišnými POT v textu,

⁸⁵ Sr. se situací u *eunuchus* 1, kde je také v prvním (?) přeloženém textu skupiny K s hojnějším počtem POT (tedy v 4Rg) překlad značně různorodý a v Pror se pak postupně ustaluje (3.3.7).

jejich množstvím, kontextem a závažností. Proto nevyklučujeme, že překlad *furor* v Pror i Rg by mohl ukazovat na jednotný překladatelský idiolekt těchto dvou textových celků a potenciálně i na shodný idiolekt celé skupiny K.

Ekvivalenty za *furor* nemůžeme pokládat v rámci našeho vzorku za **jakkoli atribučně relevantní**. Samotné POT *furor* nejsou příliš vhodné pro celkovým atribuční průzkum všech biblických textů, zejména pro svou úzkou vázanost na tematiku textu. Problematické je také zastoupení lexému *furor* v jednotlivých biblických knihách (v NZ jej nalezneme pouze dvakrát). Nemuselo by však být nezajímavé prozkoumat v rámci celé bible všechna tři zde zmíněná synonyma hněvu a vztah mezi nimi, neboť v této kombinaci pokrývají značnou část biblického textu (sr. pozn. 84).

3.4.1.2 *latro*

Mch 5,1 Tehda pohubena budeš, dcero *lotrová*.
Nunc vastaberis, filia *latronis*.

Překladové ekvivalenty za *latro* (spolu s ekvivalenty za *latrunculus* a *siccarius*) byly označeny jako atribučně nerelevantní již v našem průzkumu z roku 2002 (kde jsme zjišťovali, zda ukazují na blízkost Act a Rg), a to v první řadě pro nízký počet POT v originálním textu (Pytlíková, 2002, s. 57). Jak ukazuje následující tabulka, situace se příliš nemění, ani když do našeho průzkumu zahrneme prorocké knihy – činíme tak pouze v rámci předpokládaných překladatelů, neboť výskyt POT je příliš nízký na hodnocení v rámci biblických knih.

Tabulka 27

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
latro	0	4	0	10	1	10
lúpežník		1				
padůch		3				2
zběh					1	
lotr/lotrový				10		7
zlosyn						1

Kyvasovo zjištění, že se překlad *latro* liší v Rg a Pror naše výsledky potvrzují – Rg překládají *latro* třikrát jako *padůch* a jednou jako *lúpežník*, Pror překládají *latro* soustavně jako *lotr* (respektive *lotrový* tam, kde jde o genitiv). V tom, abychom mohli z tohoto rozdílu vyvodit nějaký pevný závěr, nám stojí v cestě dvě skutečnosti – jednak velmi nízký počet

POT *latro* v Rg, jednak skutečnost, že oba převládající ekvivalenty se vyskytují ve srovnávacích textech skupiny P, konkrétně v evangeliích.

Přestože nevylučujeme, že rozdíl v překladu *latro* byl mohl naznačovat rozdílnost překladatelských idiolektů mezi Rg a Pror, kloníme se v kontextu našeho průzkumu spíše k závěru, že jde o vývoj jednoho překladatelského idiolektu v čase, podmíněný možná i odlišnými textovými podmínkami v Rg a Pror. Ekvivalenty za POT *latro* pokládáme v rámci našeho vzorku textů za **nerelevantní pro jakoukoli atribuci**.

3.4.1.3 *sculptile*

ProrR Jr 52,17 Blázniv sě jest učinil všeliký člověk od umění, zahanben jest všeliký člověk slévač v *rytvě*; neb lživé jest slitie jeho, nenie v nich duch.

Stultus factus est omnis homo a scientia confusus est omnis conflator in *sculptili* : quia mendax est conflatio eorum nec est spiritus in eis.

Další latinskou lexikální jednotkou, jejíž překladové ekvivalenty pokládá V. Kvas za typické pro Pror a srovnává je s řešeními v Rg, je substantivum *sculptile*. Při pohledu na tabulku výskytů v rámci našeho vzorku se však ukazuje, že se jedná o problematické tvrzení – zejména proto, že v Rg se *sculptile* vyskytuje jen jednou, což je zcela nedostatečný počet pro jakékoli srovnání, zejména ve srovnání s množstvím těchto POT v Pror (22). *Sculptile* se navíc vyskytuje pouze ve dvou dalších souborech předpokládaných překladatelů, a opět ve velmi nízkém množství (Ma 1×, Par 5×). Domníváme se proto, že POT *sculptile* jsou **nerelevantní pro jakoukoli atribuci**, minimálně v rámci námi zkoumaného vzorku. I výskyt tohoto lexému je v rámci celé bible je omezen, v NZ nenalezneme ani jeden doklad. K pestrým překladovým ekvivalentům substantiva *sculptile* v Pror se ještě vrátíme v 3.5.1

Tabulka 28

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
sculptile	0	1	1	22	5	0
rytý obraz		1			1	
ryté znamenie					1	
rytá modla				4		
rytev				7		
rytina				4		
modla				1		
vyrytá modla				1		
vyrytina				2		
vyrytina modly				2		
rytie				1		
volný překlad			1			
omm.					3	

3.4.1.4 *effeminatus*

Posledním latinským výrazem, jehož ekvivalenty by měly být dle V. Kyase typické pro Pror a lišit se od Rg, je *effeminatus*, který se ve Vulgátě objevuje pouze v množném čísle. Jeho výskyty a překladové ekvivalenty v našem vzorku shrnuje následující tabulka v rámci předpokládaných překadatelů.⁸⁶

Tabulka 29

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
effeminatus	0	4	0	2	0	0
kněz modlebný		3				
kněz modlářový		1				
neustavený				1		
muž ženského neustavičenství				1		

Z výsledků sice vyplývá, že se překlady *effeminatus* v Rg a Pror skutečně liší, problémem ovšem je jednak nízký počet POT, jednak nemožnost srovnat tyto ekvivalenty s některým ze srovnávacích textů. Jen obtížně můžeme tedy rozdíl mezi ekvivalenty pokládat za adekvátní rozlišovací znak mezi překladatelskými idiolekty. Rozdílnost překladu lze totiž

⁸⁶ Kromě dokladů z našeho vzorku je *effeminatus* ve Vulgátě doloženo již jen dvakrát – v Job 36,14 (BibIOLi překládá jako *hřiešný*) a v Pr 18,8 (BibIDrážd' překládá jako *ženkýlevý*).

vykládat i z jejich textového okolí; různé překladové ekvivalenty můžeme pokládat i za funkční překlad, což je dobře vidět z následujících příkladů.

BiblOI 3Rg 14,24 A biechu tehdy v zemi *kněží modlební*; sed et effeminati fuerunt in terra

BiblOI 3Rg 15,12 a vyhnal *modlební kněží* z země; et abstulit effeminatos de terra

BiblOI 3Rg 22,47 ostatek *kněží modlebných*, jížto sú byli zóstali za dní Aza, otce jeho; reliquias effeminatorum qui remanserant in diebus Asa patris ejus

BiblOI 4Rg 23,7 A zrušil domky *kněží modlářových*; Destruxit quoque aediculas effeminatorum

BiblDrážď Is 3,4 a dám (točíš učiním) robata kniežata jich a *neustavení* budú panovati nad nimi; Et dabo pueros principes eorum, et effeminati dominabuntur eis

BiblDrážď Os 4,14 Neb sú sě samy s kurvami obcházely a s *muži ženského neustavičenství* posvěcovaly; quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur, et cum effeminatis sacrificabant

Termínem *effeminati* se ve Vulgátě v Královských knihách překládá hebrejský termín *quadeš*, doslova zasvěcenec, tedy kultický prostitut pohanského božstva. Překladatel se zde rozhoduje překládat tento výraz pro svého soudobého čtenáře co nejsrozumitelněji ekvivalentem *pohanský kněz* a volí tak řešení ne nepodobné překladu výrazu *eunuchus* (sr. 3.3.7).

V Is a Os jsou jako *effeminati* překládány odlišné hebrejské lexémy – v Is *taalulim* (neukáznění, přeneseně též děti) v Os *zanah* (prostitutka, prostitut). Překladatel se těmito významy řídí při výběru svých ekvivalentů – nad Izraelem budou vládnout *neustavení*⁸⁷ lidé, kteří se svou nestálostí podobají dětem, ekvivalent *muži ženského neustavičenství* je zřejmě vybrán jako mužský protějšek slova *meretrix* – *kurva* v témže verši. Překladatelské řešení tedy podle nás neukazuje na odlišný idiolekt v Rg a Pror, ale spíše na erudici překladatele, který byl schopen (zřejmě i za pomoci výkladových příruček), rozpoznávat za shodnou formou latinského lexému více významů původního hebrejského textu a funkčně a náležitě je překládat. Ekvivalenty za *effeminatus* tedy **nejsou v žádném ohledu atribučně relevantní**.

3.4.2 Překladatelské znaky, které by mohly odlišovat překladatelský styl knih prorockých a Knih Makabejských

Ve studii z roku 1971 Kyas uvádí, že „způsobem tlumočení i slohem se knihy Machabejské velmi podobají Prorokům, oba překladatelé patřili zřejmě do stejného okruhu“. Po výčtu devíti latinských lexémů, které jsou v Pror i Ma překládány shodně nebo podobně (*sacerdos*, *virgo*, *benedictus*, *adorare*, *arrogantia*, *blasphemia*, *holocaustum*, *meretrix*,

⁸⁷ Sám výraz *neustavený* je v staročeské slovní zásobě ojedinělý, doložený právě jen z tohoto místa. Další staročeské biblické překlady překládají toto místo jako *neustaviční* (BiblLit), *neústavní* (BiblLitTřeb), *zženilý* (BiblPad, BiblPraž). Sr. StčS, s.v. *neustavený*.

magnificare), a slovotvorně podobně tvořených konatelských jmen však dodává: „Mimo tyto shody vyskytují se v překladu rozdíly, které ukazují na překladatele Machabejských knih jako na osobitou individualitu“ (Kyas, 1971, s. 38). Jako takové příklady uvádí ekvivalenty latinských slov *vehementer*, *magnifice* a *magnificus*.⁸⁸ Zde se tedy dostáváme k jedinečnosti idiolektu prorockých knih jaksi z druhé strany – jmenované lexémy by měly odlišovat překladový styl Ma od Pror.

My ale na rozdíl od V. Kyase na základě našich předchozích průzkumů předpokládáme, že Ma byly přeloženy týž překladatelským idiolektem jako ostatní zkoumané knihy skupiny K (Tob, Act, Rg) – a naše hypotéza řadí k tomuto překladatelskému idiolektu i Pror. Podívejme se tedy nyní na ekvivalenty těchto lexémů v našem vzorku textů a zhodnoťme, zda na jejich základě a s přihlédnutím k naší metodologii lze odlišit překladatelský idiolekt Ma a Pror.

3.4.2.1 *vehementer*

ProrR Dn 14,29 Tehda vida král, ež sú sě naň rozlítli *násilně* a nůzí přihnán, dal jim Daniele.
Vidit ergo rex quod irruerent in eum *vehementer* et necessitate compulsus tradidit eis Daniele.

Za *vehementer* je podle Kyase v Ma typický překlad *velmi*, zatímco v Pror je několikrát přeloženo jako *násilně* (Kyas, 1971, s. 38).

Následující tabulka shrnuje překladové ekvivalenty za POT *vehementer* v našem vzorku textů.

Tabulka 30

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
vehementer	1	4	2	16	3	2
velmi	1	1	2			
násilně		3		14		1
růčě				1		
na rychlost				1		
úřitně					1	
přebrzcě					1	
om.					1	1

⁸⁸ Jako další dva příklady uvádí užití staročeských slov *ponačín* a *okolicě*. *Okolicě* je hapax legomenon doložené jen v Ma, *ponačín* je řídce doložené substantivum, které nalezneme také v některých evangeliářích a v rámci prvního staročeského překladu také v Ap.

Z tabulky je zřejmé, že Ma a Pror se ve svých překladových ekvivalentech neshodují. Zároveň ale velmi nízký počet POT v Ma (2) jen obtížně dává možnost jakéhokoli vážného srovnání.

Podíváme-li se na ekvivalenty v rámci celé skupiny K, zjistíme přitom zajímavou věc – ekvivalenty Ma a Pror se sice neshodují, ale ekvivalenty Rg se shodují jak s ekvivalenty Ma, tak s ekvivalenty Pror (*násilně* se přitom objevuje jednou i v Ev). Ani zde tedy nelze vyloučit, že se setkáváme s jedním a tímtež idiolektem, který v různých biblických knihách volí různé ekvivalenty. Zde však zůstáváme jen u hypotéz – nízké počty POT v porovnávaných textech (kromě Pror) i v textech srovnávacích nás **neopravňují pokládat tento překladatelský znak za atribučně relevantní**.

3.4.2.2 *magnifice*

BiblDražď Zch 13,7 ...aby se *velebně* nesveliçal dóm Davidóv
...ut non *magnifice* gloriatur domus David

Kyas uvádí, že Ma překládají *magnifice* jako *veličsky* a dvakrát jako *velicě*, „stejně jako v Is 12,5“. Další překlad z Pror zní *velebně* (Zach 12,7) (Kyas, 1971. s. 38).

Následující tabulka shrnuje překladové ekvivalenty za POT *magnifice* v našem vzorku textů.

Tabulka 31

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
magnifice	0	0	5	2	0	0
veličsky			2	1?		
velicě			2			
velebně				1		
volný překlad			1			

Prvním problémem je opět velmi nízký počet POT – 5 v Ma, 2 v Pror, přičemž jeden z ekvivalentů se přitom pravděpodobně shoduje s Pror.⁸⁹ „Pravděpodobně“ říkáme proto, že se shoduje se zněním Is 12,5 v BiblOI, kde zní překlad *velice* (*zpievajte hospodinu, neb velice učinil jest*); ovšem ve starším znění dochovaném z Pror je *magnifice* přeloženo jako „veliký“ (*zpievajte hospodinu, neb veliký (weliky) učinil jest*). Tento tvar lze interpretovat několika způsoby – může jít o volný překlad staršího znění první redakce (*veliký <se> učinil jest?*),

⁸⁹ *Magnifice* se vyskytuje v celé Vulgátě jen osmkrát, osmý doklad je v Num 24,11, *magnifice* je zde přeloženo jako *slavně*.

který pak BiblOl zpřesnila. Může jít o písarskou chybu, kterých není v ProrR málo, přičemž původní znění v nedochované BiblDrážď mohlo být buď *velicě* (na to by ukazoval text v BiblOl) nebo *veličsky* (zde zase mohlo nejspíše dojít k chybě, když opisovač vypustil -čs-).

Ať tak či tak, zdá se, že mezi Ma a Pror existuje shodný překladový ekvivalent, což zpochybňuje rozlišovací schopnost *magnifice* mezi těmito dvěma skupinami textů. V první řadě je to však nízký počet POT a nemožnost porovnat ekvivalenty s výskyty v kterémkoli textu srovnávacím, co činí tento **Pz nerelevantním pro jakoukoli atribuci**.

3.4.2.3 *magnificus*

BiblDrážď Is 10,12 ...navšcievím na plod *velebného* srdce krále asurského
 ...visitabo super fructum magnifici cordis Assur

Kyas dále uvádí, že pro Ma je typický překlad *magnificus* jako *veličský* (2Ma 8,15), zatímco Pror překládají tento lexém jako *velebný* (Is) a *znameníější* (Zach).

Tabulka 32

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
magnificus	0	1	1	6	0	0
velebný		1		4		
znameníější				1		
veličský			1			
honosně				1		

Výsledky našeho průzkumu shrnuté v tabulce opět ukazují že ekvivalenty za *magnificus* se sice v Pror a Ma liší, nicméně vzhledem k ojedinělému výskytu těchto POT v Ma můžeme tento rozdíl jen těžko pokládat za relevantní. Zároveň pohledem do tabulky zjistíme, že překladové ekvivalenty *velebný* z Pror jsou shodné s jediným překladovým ekvivalentem z Rg a mohly by zde tedy ukazovat na určitou spřízněnost. Vzhledem k velmi nízkému počtu POT jako ve zkoumaném vzorku, tak v celé Vulgátě⁹⁰ však **nelze než považovat tyto Pz za atribučně nerelevantní**.

3.4.2.4 POT se základem *magnific-* jako potenciální atribuční prostředek

Přestože samotné POT *magnifice* a *magnificus* nemohou být pro nízký výskyt znemožňující porovnání využity k atribuci, můžeme je využít jako doplňujících informací při porovnání s překladovými ekvivalenty za sloveso *magnificare* (3.3.3).

⁹⁰ V celé Vulgátě se *magnificus* vyskytuje 11×. Kromě zde uvedených příkladů jde ještě o výskyty v Ex 15,11 (*veleslavný*), Jud 19,23 (volný překlad *taký zlý*) a 2P 1,17 (*veliký*).

Zdá se totiž, že zkoumané texty skupiny K mají tendenci překládat lexikální jednotky se základem *magnific-* mimo jiné ekvivalenty se základem *velič-*.

Následující tabulka tyto ekvivalenty shrnuje.

Tabulka 33

	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
magnific-	4	7	12	26	5	10
-veličiti	2	3	3	17		
veličsky			1	1?		
veličský			1			

Údaje v tabulce naznačují, že pojmáme-li překlady za *magnificare* a jeho odvozeniny jako celek, můžeme ve skupině K pozorovat společné tendence právě v užívání ekvivalentů se základem *velič-*. V kontextu tohoto zjištění je tedy obtížné akceptovat představu překladových ekvivalentů z Ma za *magnifice* a *magnificus* jako jedinečných překladatelských řešení, které odlišují Ma od Pror, případně od všech dalších knih skupiny K.

V tomto kontextu je zajímavé zjištění, že lexikální jednotky *veličsky* a *veličský* jsou podle údajů excecční kartotéky Staročeského slovníku i Staročeské lexikální banky⁹¹ doloženy kromě uvedených míst v prvním překladu bible už jen v Pasionálu a Životu Krista Pána.⁹² Tato skutečnost by snad mohla být jednou z drobných stop, která propojuje tyto dvě literární památky a první staročeský překlad bible – překvapivě prostřednictvím Knih Makabejských, které do tohoto okruhu textů nebyly V. Kyasem zařazovány.

⁹¹ <http://vokabular.ujc.cas.cz/banka.aspx>

⁹² Situace je poněkud složitější u sloves se základem *-veličiti*. Ta jsou sice doložena i ve zmíněných památkách, zároveň se však jedná o celkem hojně užívané lexikální jednotky i v řadě dalších textů.

3.5 Překladatelské znaky vycházející z latinských plnovýznamových lexikálních jednotek a jejich význam pro atribuční průzkum

V následující tabulce přehledně shrnujeme výsledky průzkumu překladových ekvivalentů sedmnácti plnovýznamových latinských lexikálních jednotek z hlediska jejich atribuční relevance.

Tabulka 34

Překladatelské znaky vycházející z latinských plnovýznamových lexikálních jednotek	Pz relevantní pro atribuci textů dvou překladatelských skupin	Pz nerelevantní pro atribuci; markantní pro překladatelskou skupinu (skupiny)	Pz vydělující překladatelský idiolekt Pror z skupinového překladatelského stylu skupiny K	Pz nerelevantní, bez markantních rysů	Pz vhodný pro další atribuční průzkumy prvního českého překladu bible
<i>kněz/pop</i> za <i>sacerdos</i>	+				+
<i>boží/hospodinův</i> za <i>Domini</i>	+				+
<i>hospoda</i> za <i>dominus</i> (vladař)		+			+
<i>požehnaný/blahoslavený</i> za <i>benedictus</i>		+			+
<i>-veličiti/-velebiti</i> za <i>magnificare</i>		+			+
<i>-rúhati</i> a <i>-rúhanie</i> za <i>blasphemare</i> a <i>blasphemia</i>		+			+
<i>(po)modliti se/klaněti se; pokloniti se</i> za <i>adorare</i>		+			+
<i>blahati; poblahati; blahoslaviti</i> za <i>benedicere</i>	+				+
<i>kleštětec/úředník</i> za <i>eunuchus</i> ¹		+			
ekvivalenty za <i>furor</i>				+	+
ekvivalenty za <i>latro</i>				+	
ekvivalenty za <i>sculptile</i>				+	
ekvivalenty za <i>effeminatus</i>				+	
ekvivalenty za <i>vehementer</i>				+	
ekvivalenty za <i>magnífice</i>				+	
ekvivalenty za <i>magníficus</i>				+	
ekvivalenty za <i>magnífic-</i>		+			+
počet +	3	7	0	7	10

Jak je z výsledků zjevné, ne každý zkoumaný překladatelský znak má stejnou relevanci pro atribuční průzkum. Ze zkoumaných šestnácti POT a jejich překladových ekvivalentů se šest ukázalo jako zcela nerelevantních pro jakoukoli atribuci (ekvivalenty za *furor*, *latro*, *sculptile*, *effeminatus*, *vehementer*, *magnífice*, *magníficus*). Ve všech případech se přitom jednalo o překladatelské znaky, které měly potenciálně odlišit překladatelský idiolekt Pror od ostatních překladatelských idiolektů skupiny K. Šest překladatelských znaků

(ekvivalenty za *dominus*, *benedictus*, *magnificare*, *blasphemare/blasphemia*, *adorare*, *eunuchus* a také ekvivalenty příbuzných slov se základem *magnific-*) nemohlo být pro nízký počet svých POT pokládáno za znaky atribučně relevantní, byly ale schopny v rámci našeho vzorku odlišit dvě překladatelské skupiny a jsou pokládány za překladatelské znaky markantní pro jednu z překladatelských skupin. Tři překladatelské znaky jsou pokládány za atribučně relevantní pro některou (ekvivalenty za *benedicere*) či obě (ekvivalenty za *sacerdos* a *Domini*) z překladatelských skupin. Žádný námi zkoumaný znak nebyl mocen vydělit překladatelský idiolekt prorockých knih z obecného překladatelského stylu skupiny K.

Vytipovali jsme také POT, jež jsou vhodné pro případný další atribuční průzkum prvního staročeského překladu bible. Jedná se o všechny atribučně relevantní a markantní překladatelské znaky s jedinou výjimkou – POT *eunuchus* byly v rámci našeho průzkumu již prozkoumány v celém rozsahu prvního biblického překladu. Naopak jsme mezi POT vhodné pro průzkum zařadili ekvivalenty za *furor*, jinak hodnocené jako atribučně nerelevantní. Domníváme se totiž, že spojí-li se jejich průzkum s průzkumem ekvivalentů za *ira* a *indignatio*, mohl by přinést nějaké relevantní výsledky (sr. 3.4.1.1.1).

3.5.1 Na okraj průzkumu překladu plnovýznamových latinských lexikálních jednotek: Ke stylu překladu skupiny K a skupiny P

Z průzkumu šestnácti lexikálních jednotek sledovaných pouze ve vzorku textů zastupujících překladatelské skupiny K a P nelze samozřejmě vyvozovat žádné dalekosáhlé závěry o překladovém stylu, přesto si můžeme povšimnout některých tendencí, které se rámci těchto příkladů objevují.

Na překladu některých lexikálních jednotek si můžeme povšimnout, že texty skupiny P inklinují spíše k jednotnějšímu překladu, zatímco texty skupiny K volí více synonymních řešení, u kterých však lze vysledovat jisté shodné tendence. Dobře je to vidět především na ekvivalentech sloves *blasphemare* (3.3.4) a *benedicere* (3.3.6) a do jisté míry i na ekvivalentech substantiva *eunuchus* (3.3.7). Zajímavým dokladem značné míry variantních překladů ve skupině K jsou také překladové ekvivalenty za *sculptile* (3.4.1.3), které však pro nízký počet POT v textech skupiny P nemůžeme relevantně porovnat.

Skupina P se tedy zdá ve svém překladatelském řešení více kompaktnější, což bychom mohli vysvětlovat jako jeden shodný překladatelský idiolekt, variabilnější řešení skupiny K by nás naopak mohlo vést k domněnce, že se zde setkáváme s více idiolekty. Vysvětlení však

může být i právě opačné: v rámci skupiny P existovala dohoda o jednotném překladu některých biblických termínů (společný slovník, obecně užívaná terminologie v daném okruhu, inspirace staršími památkami s biblickými texty atd.), skupina K nebyla žádnou takovou dohodou v případě daných termínů vázána a překládala je funkčně podle jejich textového okolí a celkového smyslu dané pasáže. Jisté shodné tendence v rámci těchto překladových ekvivalentů přitom mohou ukazovat na to, že daná synonyma jsou řešením jediného překladatelského idiolektu, který se mohl v průběhu určitého časového úseku jistým způsobem vyvíjet (sr. 2.3.5.3.2). Tyto hypotézy bude velmi zajímavé porovnat s průzkumem překladových idiolektů v rámci ekvivalentů neplnovýznamových latinských slov (kapitola 4) a dubletních tvarů (kapitola 5).

V překladových řešeních výše uvedených ekvivalentů můžeme také pozorovat jistou dvojí „terminologii“ pro určité náboženské výrazy. Typické jsou především ekvivalenty *kněz* versus *pop* za *sacerdos* a *požehnaný* versus *blahoslavený* za *benedictus*. Přestože výrazy *pop* a *blahoslavený* patří nepochybně k starší vrstvě staročeské slovní zásoby, nepokládáme je, podobně jako Vladimír Kyas, za důkaz staršího vzniku textů, které je užívají (jak se domníval Josef Jireček), ale spíše za odraz specifického kulturního prostředí, z kterého překladatelé skupiny P pocházeli, a v něm užívaného lexika (Kyas, 1971, s. 56). Překladatelé skupiny P mohli v tomto ohledu také překládat spíše „tradičněji“ a vycházet z lexika již existujících staročeských žaltářů a evangeliářů.

V rámci skupiny K jsme také objevili minimálně dva příklady překladových řešení, které ukazují na značnou biblickou a historickou erudici svého překladatele a výjimečný talent ve výběru funkčních ekvivalentů – jedná se o ekvivalenty za *eunuchus* (3.3.7.1) a *effeminatus* (3.4.1.4).

3.6 Překladatelské znaky se specifickými POT, které by mohly odlišovat Pror od dalších překladatelských idiolektů: navazovací výrazy časové a výklady

Vladimír Kyas uvádí jako dva rozlišující překladatelské znaky, které by mohly ukazovat na rozdílný překladatelský idiolekt prorockých knih a Knih královských, menší množství dvou specifických překladatelských řešení v Pror: „...např. spojení **v ta doba**, velmi hojně v Rg, vyskytuje se v Prorocích jen na několika místech a také **výklady uprostřed textu**, velmi hojně v Rg, jsou v Prorocích jen v menší míře“ (Kyas, 1971, s. 36).

Tyto dva překladatelské znaky se od předchozích poněkud odlišují, proto je pojednáváme zvlášť. Jejich rozdílnost tkví především v tom, že jejich POT nejsou zdaleka tak jednoduše rozpoznatelné jako u předchozích překladatelských znaků, které byly víceméně překladovými ekvivalenty určitých latinských lexémů. U těchto dvou typů Pz je situace trochu jiná – spojení *v ta doba* a další jemu podobná jsou překladovými ekvivalenty za celou množinu latinských lexémů, u výkladů pak jde přímo o metatextové dodatky překladatele, jejichž motivaci a POT lze jen odhadovat. I přes tuto komplikovanější situaci se domníváme, že tyto Pz lze, byť modifikovaně, prozkoumat a z jejich průzkumu vyvodit konkrétní závěry o shodnosti či rozdílnosti překladatelského idiolektu Knih královských a prorockých knih.

3.6.1 Navazovací výraz *v ta doba* a další tzv. navazovací výrazy časové

BiblDrážď Is 36,11 *V ta doba* vecě Eliachim; Et dixit Eliacim

ProrR Jr 38,7 *a v ta doba* král sedieše v bráně benjamínskej; porro rex sedebat in porta Benjamin

ProrR Dn 13,60 *V ta doba* jest zavolal vešken sbor velikým hlasem; Exclamavit itaque omnis coetus voce magna

Uvozovacími spojeními *v ta doba*, *v ten čas*, *v tu hodinu* a jejich variantami jsou v prvním staročeském biblickém překladu překládána v první řadě latinská spojení typu *in eo tempore*, *in eadem hora* apod., která jsou obvykle užívána na začátku větného celku jako výraz navazující další děj na děj předchozí a případně jej časově zařazující.

Ve zkoumaných knihách skupiny K se však tyto prostředky, které souhrnně nazýváme „navazovací výrazy časové“ (dále NVČ), objevují na začátku větných celků i za jiné uvozovací latinské spojky, příslovce či částice, jako jsou *et*, *autem*, *tunc*, *ergo*, *vero* apod.⁹³ Předpokládáme, že překladatel či překladatelé skupiny K se zde inspirovali tímto syntaktickým prostředkem, užívaným ve Vulgátě relativně hojně, a využili jej i na místech,

⁹³ Komplettní repertoár POT překládaných jako navazovací výrazy časové uvádíme v tabulkách v Příloze 1.

kde jim přišel funkční a vhodný, přestože neměl přímou oporu v latinském textu.⁹⁴ Hojně je těchto NVČ užíváno především v Knihač královských, Tobiášovi a Skutcích apoštolských, méně již v Knihač Makabejských a v knihač prorockých, jak ukazují Tabulka 35 a Tabulka 36.

Tabulka 35

	skupina K												
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB
<i>NVČ s doba celkem</i>	4	15	27	26	25	15	3	3	2	2	0	1	0
<i>NVČ s čas celkem</i>	3	2	4	5	7	7	1	1	0	2	0	0	0
<i>NVČ s hodina celkem</i>	6	16	6	2	1	4	0	1	0	0	0	0	0
<i>NVČ celkem</i>	13	33	37	33	33	26	4	5	2	4	0	1	0

Tabulka 36

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
<i>NVČ s doba celkem</i>	19	93	6	5	0	2
<i>NVČ s čas celkem</i>	5	23	2	2	0	0
<i>NVČ s hodina celkem</i>	22	13	1	0	0	0
<i>NVČ celkem</i>	46	129	9	7	0	2

Výrazně nižší počet užití výrazu *v ta doba* (a potažmo všech NVČ) v Pror pokládá V. Kyas za Pz odlišující překladatelský idiolekt Pror od Rg. Je pravda, že rozdíl mezi těmito dvěma skupinami textů v užívání NVČ je skutečně výrazný (129 NVČ v Rg versus 7 NVČ v Pror), pokládáme však za důležité se zamyslet nad tím, zda tento rozdíl nelze vyložit i jinými okolnostmi než je potenciální odlišný překladatelský idiolekt. Samotný výskyt NVČ v textech skupiny K – byť v různém množství – je sám o sobě signifikantní, odlišuje tyto texty od textů skupiny P našeho vzorku, kde se toto překladatelské řešení objevuje jen ojediněle. Výskyt NVČ v Pror je také relativně blízký výskytu téhož prostředku v Ma, přestože při jeho hodnocení musíme brát v úvahu značně odlišnou charakteristiku rozsahu i typu textů.

⁹⁴ V knihač skupiny P najdeme v rámci našeho vzorku takové překladatelské řešení jen dvakrát, jednou v Mt (*v ta doba za autem*) a jednou v L (*v ta doba za autem*).

Klademe si tedy otázku, zda samotný výskyt NVČ v textech skupiny K nemůže znamenat společný překladatelský idiolekt a zda míru výskytu NVČ nemohou ovlivňovat jiné okolnosti. V tomto ohledu nabízíme tři možná vysvětlení, přičemž nemůžeme vyloučit ani jejich kombinaci.

3.6.1.1 Odlišný výskyt NVČ může být zapříčiněn odlišným výskytem POT v různých textech skupiny K

Když jsme zkoumali typy latinských spojek a spojovacích příslovečných výrazů, za které jsou NVČ ve skupině K dosazovány, a jejich celkový počet v daných textech, narazili jsme na některé zajímavé anomálie. Zejména v některých prorockých textech se některé druhy těchto spojovacích výrazů objevovaly ve výrazně nižší míře než v ostatních srovnávacích textech. Jednalo se o lexémy *autem*⁹⁵ a *vero*, jejichž shrnuje Tabulka 37.

Tabulka 37

	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
<i>autem celkem</i>	36	359	226	174	162	121	80	167	15	40	92	74	28	139	123	279	313
<i>vero celkem</i>	15	45	10	11	11	12	9	48	3	8	3	2	3	36	30	25	17

V naprosté většině knih našeho vzorku se navazovací *autem* objevuje ve více než sto výskytech; z tohoto celku výrazněji vybočují Tob, Jr, XIIB a zejména Is, kde se *autem* vyskytuje jen patnáctkrát. Zatímco u Tob bychom mohli počítat s vlivem nevelkého rozsahu textu, u zbylých knih tento argument použít nemůžeme, protože se jedná o jedny z nejrozsáhlejších textů našeho vzorku (sr. Tabulka 3).

Podobná je situace s výrazem *vero*, jehož výskyt se ve většině zkoumaných biblických knih pohybuje mezi zhruba mezi 10 a 50, v knihách Is, Ez, Dn a XIIB jde však jen o jednotkové výskyty.

Netvrdíme, že právě nízký výskyt těchto latinských lexikálních jednotek zapříčiňuje nízký výskyt NVČ v textech – jako NVČ je překládána řada dalších latinských spojkových a navazovacích výrazů v iniciální pozici větného celku, což potvrzují tabulky s kompletním výčtem všech latinských výrazů tohoto typu překládaných jako NVČ *doba* a *hodina* (viz Příloha 1). Domníváme se však, že nízká míra těchto dvou latinských lexikálních jednotek v týchž textech, kde se vyskytuje jen malé množství NVČ (tedy v textech prorockých) by mohla ukazovat na jistou závislost těchto lexikálních jednotek na sdělovaném obsahu a především na žánrovém charakteru textu. Z této premisy vychází náš další argument.

⁹⁵ Jedná se pouze o *autem* v jeho slučovacím a navazovacím významu, *autem* ve významu odporovacím bylo z tohoto shrnutí vyloučeno, sr. 4.4.

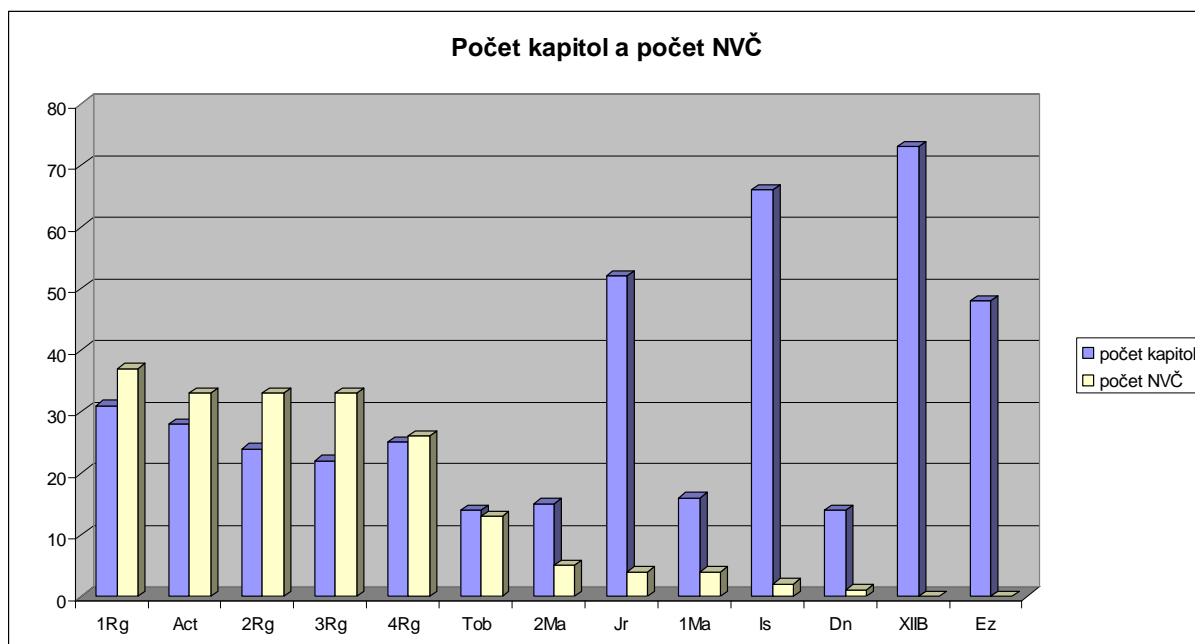
3.6.1.2 Odlišný výskyt NVČ může být zapříčiněn odlišným žánrovým typem textů v rámci skupiny K

Předchozí zjištění, které shrnuje Tabulka 37, nás dovedlo k hypotéze, že nízký výskyt NVČ by nemusel být ani tak ovlivněn odlišným překladatelským idiolektem, jako spíše odlišným žánrovým typem textů. Vede nás k tomu předpoklad, že NVČ, jako spojovací výrazy, které slouží v první řadě jako signály navazování jednoho děje na druhý, budou pravděpodobně více užívány v textech, kde se takové navazování často objevuje, tedy v textech vyprávěcích, narativních. Nápadné je, že i spojovací a slučovací *autem*, které v iniciální pozici věty často zastává podobnou funkci jako NVČ, se také hojněji vyskytuje v narativních textech než v textech knih prorockých, kde je narativních částí obecně méně. Tuto skutečnost jsme se pokusili alespoň v základních rysech prozkoumat a zjistit, zda mezi mírou narativity jednotlivých knih a mírou výskytu NVČ existuje nějaký, byť třeba náznakový vztah.

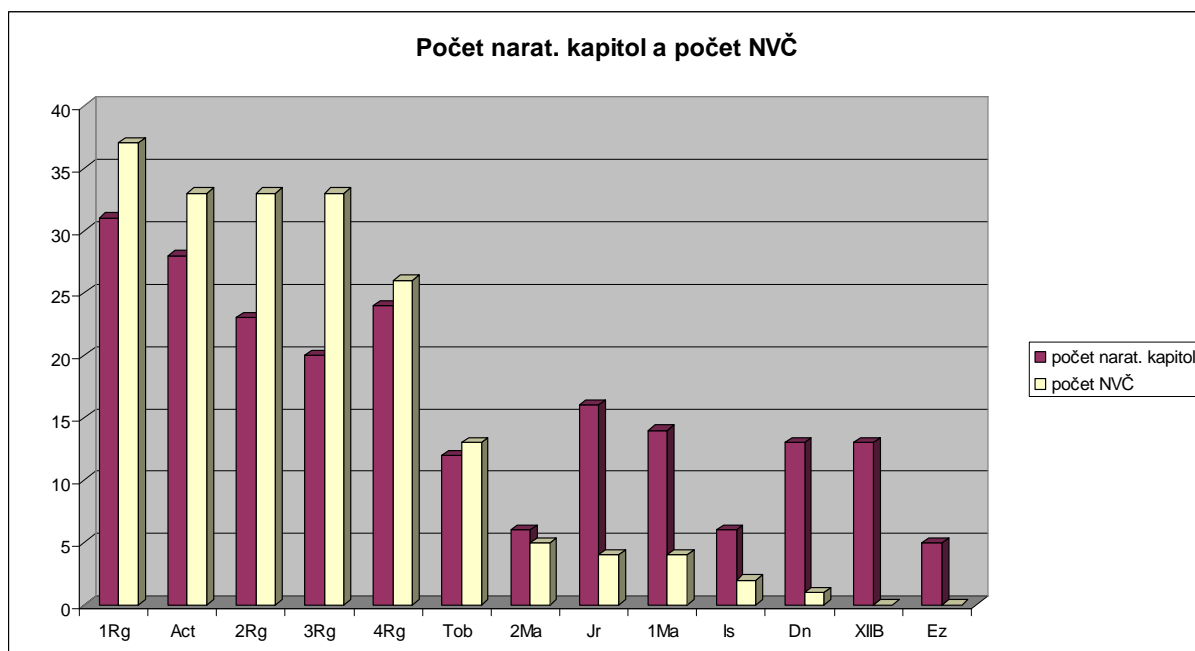
V rámci velmi jednoduchého a hrubého průzkumu jsme se pokusili porovnat vztah míry výskytu NVČ s celkovým počtem kapitol (tedy rozsahem textu) a dále s počtem narativních kapitol (tedy rozsahem narativních částí v textu).⁹⁶ Výsledek shrnují Graf 5 a Graf 6, jednotlivé texty jsou seřazeny sestupně podle výskytu počtů NVČ.

⁹⁶ K definici narativní kapitoly sr. 2.3.5.2.

Graf 5

Graf 6

Výsledky tohoto hrubého porovnání nám v první řadě ukazují, že zkoumané texty se – nikoli překvapivě – rozpadají na dva celky – na celek s vysokým počtem NVČ a zároveň vysokým počtem narativních kapitol (Rg, Tob, Act) v levé části grafů a na celek s nižším počtem narativních kapitol a s nižším počtem NVČ (Pror) v pravé části grafů. Někde mezi těmito celky se pohybují Knihy Makabejské.

Je také celkem zřetelné, že v rámci obou celků vyhlíží poměr kapitol, narativních kapitol a počtů NVČ poněkud odlišně. Zatímco u textů v levé části grafů počet NVČ relativně koresponduje jak s celkovým počtem kapitol (Graf 5), tak s celkovým počtem narativních kapitol (Graf 6; což je dáno zejména tím, že téměř všechny kapitoly jsou v těchto textech narativní), u textů v pravé části grafů je poměr NVČ k počtu kapitol a k počtu narativních kapitol značně odlišný. Zatímco mezi počtem kapitol a počtem NVČ neexistuje v Pror prakticky žádný vztah (Graf 5), mezi počtem kapitol a počtem narativních kapitol (Graf 6) můžeme jistou souvislost vysledovat. Zdá se tedy, že mezi mírou narativity textu (která do jisté míry souvisí s jeho žánrem) a mezi užitím NVČ by mohla existovat jistá souvislost.

Jsou-li však všechny texty projevem totožného překladatelského idiolektu, předpokládali bychom, že míra užití NVČ bude i v textech na pravé straně korespondovat s počtem narativních kapitol v podobné míře jako u textů na levé straně. Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami je ale zřetelný i v tomto porovnání – rozdíl pozorujeme i mezi texty s podobným počtem narativních kapitol na levé a na pravé straně. To je dobře vidět, porovnáme-li kupříkladu knihu Tobiáš (nalevo) s texty s podobnými počty narativních kapitol napravo – s Dn a XIIB. Tyto dva prorocké texty užívají zřetelně méně NVČ než Tob. Je také zajímavé, že do této pravé skupiny textů zapadá svým poměrem NVČ k narativním kapitolám také 1Ma.

Zdá se tedy, že zde kromě míry narativity textů hraje roli ještě nějaký další faktor. Tím může být samozřejmě odlišný překladatelský idiolekt těchto dvou skupin, což by odpovídalo Kyasově hypotéze. Všichni překladatelé přítomní v našem vzorku by v takovém případě užívali NVČ, ale jeden z nich by tak činil ve výrazně vyšší míře. Poněkud záhadnou položku by v takovém případě představovaly Knihy Makabejské – jedna by svým překladatelským řešením spadala spíše do skupiny s hojnějším užitím NVČ, zatímco druhá do skupiny s méně častým užitím. Problém ovšem je, že žádný jiný překladatelský znak na rozdíl mezi těmito dvěma texty neukazuje. Nabízí se tedy možnost tuto skutečnost interpretovat ještě dalším způsobem.

3.6.1.3 Odlišný výskyt NVČ může být zapříčiněn vývojem překladatelského idiolektu v rámci skupiny K

Již v 2.3.5.3.2 jsme zmínili předpoklad, že překladatelský idiolekt se může v průběhu času postupně vyvíjet s tím, jak roste zkušenost překladatele i jeho obeznámenost s textem. Rozdílný počet NVČ v textech „levé strany“ a „pravé strany“ našich grafů by se dal vysvětlit i tímto způsobem – postupně se měnila překladatelova preference užívání NVČ v jím

překládaných textech. Kdybychom znali časovou posloupnost překládání textů skupiny K, mohli bychom vysoudit, zda šlo spíše o postupný nárůst preference tohoto překladového prostředku, či o postupné snižování. Budeme-li brát za základ předpoklad zmíněný v 2.3.5.3.2, že nejprve byl přeložen Tob (Kyas, 1968, s. 72), následně snad Act a dále byly knihy skupiny K překládány podle svého pořadí v bibli, tedy Rg, Pror a následně Ma, šlo by spíše o postupné upouštění od užívání tohoto překladového prostředku, který však v repertoáru překladatele stále zůstával.⁹⁷

Vyhodnotit relevantnost NVČ jako překladového znaku není jednoduché. Na jednu stranu je zřejmé, že míra jeho výskytu jasně odděluje předpokládané překladaře TobAct a Rg od Pror a Ma. Na druhou stranu se zdá velmi pravděpodobné, že zde určitou roli hraje samotný žánr zkoumaných textů a vyloučit nelze ani vliv vývoje překladatelského idiolektu. V tuto chvíli hodnotíme NVČ jako **markantní překladatelský znak, který svědčí o blízkosti Rg a TobAct**. Jeho další zhodnocení musíme ponechat na dobu, kdy bude jeho výskyt prozkoumán v dalších textech nejstaršího českého biblického překladu.

3.6.2 Výkladové vsuvky dodané do biblického textu⁹⁸

Vladimír Kyas pokládá rozdíl v počtu výkladů vložených do překladu nad rámec předlohy za rozdíl v překladatelském stylu Pror a Rg, když uvádí: „...a také výklady uprostřed textu, velmi hojné v Rg, jsou v Prorocích jen v menší míře“ (Kyas 1971, s. 36).

Samotné výklady vložené do biblického textu první redakce jsme zkoumali již v rámci našeho průzkumu v roce 2002 a na jejich základě jsme zjišťovali, zda je jejich způsob užití podobný v Tob, Act a Rg. Výsledky nám první řadě ukázaly, že výkladové vsuvky mají rozličný charakter; pro účely našeho zkoumání jsme je rozdělili na **vysvětlivky** a **výklady** (Pytlíková, 2002, s. 80–84).⁹⁹

Vysvětlivky jsme definovali jako: „kratší (jednoslovné, dvouslovné) přídávky, které jsou kladeny před (výjimečně za) osobní a místní jména, případně názvy předmětů, náčiní. Tvoří je nejčastěji apelativum, které objasňuje charakter pojmenované osoby, místa, případně

⁹⁷ Svou roli může hrát i „nasyčenost“ konkrétního biblického textu těmito výrazy již v latinském originále. Například v knize Daniel se výrazy tohoto typu s *tempus* a *hora* objevují 4× a jsou v tomto duchu přeloženy. Nelze tedy ani vyloučit, že překladatel pokládal další „dodávané“ NVČ v českém textu za stylisticky nadbytečné.

⁹⁸ V rámci této podkapitoly zpracováváme dokladový materiál z prorockých knih, který pro svou studii (Kreisingerová, 2012) sesbírala Hana Kreisingerová a který nám laskavě dala k dispozici.

⁹⁹ V edici *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká* jsou výklady a vysvětlivky dodané nad rámec biblického textu dobře rozpoznatelné, neboť jsou vždy odděleny kulatými závorkami. Toto značení přejímáme i do této práce.

předmětu; mezi vysvětlivky také řadíme slovesnou vazbu, která zdůrazňuje, že jde o pojmenování (*ješto slóve, tak řečený* etc.).“ (ibid. s. 81)¹⁰⁰

Z našeho průzkumu pak následně vyplynulo, že přítomnost tohoto druhu výkladových vsuvek lze jen těžko pokládat za atribučně relevantní překladový znak, neboť vysvětlivky se vyskytovaly nejen ve všech zkoumaných textech skupiny K (včetně Knih Makabejských), ale také v textech skupiny P, zejména v Knihách Paralipomenon. Proto se v našem průzkumu idiolektu prorockých knih vysvětlivkami dále nezabýváme.

3.6.2.1 Výklady

ProrR Is 34,14 A sběhnú sě přeludové potvořené zvěře (*točíš k uoslu, k býku nápodobné*); Et occurrent daemonia onocentauris

ProrR Jr 46,5 A což tehda viděl sem jě strašlivy a z<adk>y obracujícíe (*točíš poběhující z bojě*); Quid igitur vidi ipsos pavidos et terga vertentes

BiblDrážď Lam 4,20 Duch úst našich Kristus (*točíš mazaný*) hospodin jat jest v hříšiech v našich; Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris

BiblDrážď Ez 45,11 Závažie a miera rovná a jedné miery budú, aby v sobě schovala desátú čiest korcě (*ta miera batus židovsky řečená*); Ephi et batus aequalia et unius mensurae erunt ut capiat decimam partem cori batus

ProrR Dn 13,32 Tehda ti nepraví kázachu, by ji odkryli (*točíš obličej*), neb sě byla zakryla, aby sě tak nasýtli jejie krásy; At iniqui illi iusserunt ut discooperiretur, erat enim cooperta ut vel sic satiarentur decore ejus

BiblOl Jon 4,6 I připravil jest böh břěčtan i sstúpil na hlavu Jonášovu, aby byl stien na jeho hlavě, a bránil jeho (*točíš ot vedra*), neb sě bieše upravoval; Et praeparavit Dominus Deus hederam et ascendit super caput Jonae ut esset umbra super caput ejus et protegeret eum laboraverat enim

Druhou skupinu přidanych vysvětlení jsme nazvali *výklady* a charakterizovali je následovně: „*Výkladem* míníme vysvětlení dodané **za** vysvětlovaný výraz, které **není** (na rozdíl od vysvětlivky) bližší charakteristikou nositele osobního či místního jména. Rozsah výkladu může být rozmanitý, často bývá uvozen adverbium *točíš*, řidčeji výrazem podobným (*jako by řekl, vztažným jenž* apod.). Základní funkcí takového výkladu je doplnit kontext, dodat vysvětlení spletité situace či objasnit zvláštní výraz – termín, metaforu či idiom, většinou se tedy jedná o synonymní vyjádření či opis hůře srozumitelného textu“ (ibid., s. 82).

Na tyto výklady V. Kyas upozorňuje v první řadě u Skutků apoštolských a u Knih královských: „Velmi hojné jsou uvnitř textu kratší i delší výklady, uvozené výrazem *točíš*“ (Kyas, 1971, s. 28, podobně s. 50).

Při průzkumu výkladů v roce 2002 jsme zjistili významný rozdíl mezi množstvím výkladů užitých v textech skupiny K a v textech skupiny P. I v rámci skupiny K se však počet

¹⁰⁰ Sr. tyto příklady vysvětlivek z prorockých knih:

BiblDrážď Is 16,9 Toho budú plakati pláčem Jazera (*města*); Super hoc plorabo in fletu Jazer

BiblDrážď Ez 35,2 Synu člověčí, polož tvář svú proti hoře (*jménem*) Seir a prorokovati budeš o niej; Fili hominis pone faciem tuam adversum montem Seir et prophetabis de eo

BiblDrážď Dn 14,27 Židem sě jest učinil král. Béla (*modlu*) zkazil, san zabil a kněží zbil; Judaeus factus est rex: Bel destruxit draconem interfecit et sacerdotes occidit

výkladů v textech lišil, obzvlášť vysoký byl v Act a 1Rg, relativně nízký v Ma. Výklady jsme tehdy prohlásili za *markantní překladatelský znak* pro Act a Rg, naznačující blízkost těchto textů.

V rámci současného průzkumu jsme počet výkladů prozkoumali i v Pror, výsledky shrnují Tabulka 38 a Tabulka 39.

Tabulka 38

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
výklady v textu	5	105	166	42	46	41	15	10	29	21	56	11	16	2	1	0	0

Tabulka 39

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
výklady v textu	110	295	25	133	3	0

Z výsledků je zřejmé, že přítomnost výkladů v rámci našeho vzorku v první řadě rozlišuje texty skupiny K a texty skupiny P – v Par se výklady vyskytují jen ojediněle, v Ev vůbec. V rámci skupiny K pak můžeme pozorovat určité rozdíly v míře výskytu výkladů – zatímco v Act a 1Rg výklady přesahují stovku, v dalších Knihách královských se pohybují mezi čtyřiceti a padesáti výskyty a v Knihách Makabejských jsou v počtu do patnácti výskytů.

Jednotlivé prorocké knihy pak mají počet výkladů někde v rozmezí mezi počty v Rg a Ma – v Ez je výkladů nejvíce (56), ve zbylých prorockých knihách se jejich počty pohybují mezi 11 a 29.

Důvodů pro rozdíly ve výskytu výkladů v jednotlivých knihách může být několik. Můžeme uvažovat o nedostatku *podmínek originálního textu* umožňujících užití výkladu v předlohách těch textů, ve kterých se výklady vyskytují minimálně či vůbec. Z hlediska naší definice výkladu to tedy může být nedostatek složitých dějových situací, nejasných pojmenování, idiomů, metafor etc., které by vyžadovaly bližší vysvětlení. Takové POT jsou pochopitelně jen obtížně abstrahovatelné, neboť rozhodnutí, kdy je již text natolik nesrozumitelný, že vyžaduje výklad, záviselo zřejmě na individuálním názoru překladatele. Přesto bychom o tuto teorii mohli opřít například neexistenci výkladů v dobře známém textu evangelií nebo nízký výskyt výkladů v knize Tobiáš, která je v podstatě prostým vyprávěním bez pasáží, které by výklad vyžadovaly. Těžko ovšem tímto zdůvodněním vysvětlíme nízkou míru výkladů v Knihách Paralipomenon, které, jako kronikářský text obsahově blízký Rg,

jistě nepostrádají dostatek situací vyžadujících širší výklad. Zároveň by toto vysvětlení mohl podporovat fakt, že i v knihách 1Rg a 2Rg, kde jednotný překladatelský idiolekt bez výhrad předpokládáme a které jsou rozsahem relativně podobné, se počty výkladů významně liší, v 2Rg klesají na pouhou čtvrtinu počtu výkladů v 1Rg.¹⁰¹

Z této skutečnosti můžeme vyvozovat, že počet výkladů užitých v textu zřejmě nemusí být překladatelským znakem ukazujícím na různé idiolekty – a že tedy i nižší počty výkladů užitých v Pror, potažmo také v Ma, mohou stále ukazovat na jeden společný překladatelský idiolekt s Tob, Act a Rg.

Svou roli tu může hrát i naše hypotéza o vývoji překladatelského stylu. Překladatel mohl postupem času upouštět od delších výkladových vsuvek, ať už důvodů měnící se stylistické preference, nebo kupříkladu z důvodů časových. Na tuto skutečnost by mohl ukazovat jak prudký pokles výkladů mezi 1Rg a 2Rg, tak postupný pokles v rámci vyšších textových celků v předpokládané chronologické posloupnosti překladu – velký počet výkladů v Rg, nižší v Pror, ještě nižší v Ma.

Vzhledem k nemožnosti jednoznačné abstrakce *podmínek originálního textu* motivujících dodání výkladů (a tedy nemožnosti porovnání se srovnávacími texty) nemůžeme samotnou existenci výkladů v textu pokládat za relevantní atribuční překladatelský znak. Na základě výše uvedených hypotéz však předpokládáme, že alespoň v rámci našeho vzorku textů můžeme výklady pokládat za **markantní překladatelský znak rozlišující skupinu K a skupinu P.**

Přítomnost výkladů by tedy bylo vhodné prozkoumat i v rámci dalších textů prvního překladu bible. Zajímavou otázkou, která by nám snad mohla prozradit něco více o vzniku tohoto překladatelského díla a která si zaslouží další průzkum, je latinský zdroj či zdroje těchto výkladových poznámek v celém prvním českém biblickém překladu.

¹⁰¹ Svou roli tu samozřejmě může hrát i doposud neznámý pramen či prameny, z kterého byly výklady čerpány, neboť se dá s jistotou předpokládat, že alespoň část z nich byla převzata z nějaké soudobé latinské výkladové příručky. Počty výkladů v takovém prameni (či pramenech) by samozřejmě mohly ovlivnit i počty výkladů v překladu. Graciotti upozorňuje na pravděpodobný pramen výkladů k Rg v *Postille litteralis* Mikuláše z Lyry (Graciotti, 1964, s. 37–42).

3.6.3 Význam NVČ a výkladů pro atribuční průzkum

V následující tabulce shrnujeme atribuční relevanci NVČ a výkladů.

Tabulka 40

Překladatelské znaky se specifickými POT	Pz relevantní pro atribuci textů dvou překladatelských skupin	Pz nerelevantní pro atribuci; markantní pro překladatelskou skupinu (skupiny)	Pz vydělující překladatelský idiolekt Pror z skupinového překladatelského stylu skupiny K	Pz nerelevantní, bez markantních rysů	Pz vhodný pro další atribuční průzkumy prvního českého překladu bible
míra užití NVČ			+		+
výklady v textu		+			+
počet +	0	1	1	0	2

Míra užití NVČ je z doposud zkoumaných překladatelských znaků jediným, který by mohl odlišovat idiolekt Pror od ostatních idiolektů skupiny K. Nejedná se ovšem o znak atribučně relevantní, pouze o znak markantní. Výklady v textu jsou podle našeho názoru markantním znakem odlišujícím dvě překladatelské skupiny. Oba překladatelské znaky jsou velmi vhodné pro další atribuční průzkum prvního staročeského biblického překladu.

4 Průzkum překladových ekvivalentů latinských neplnovýznamových lexikálních jednotek

V předchozí kapitole jsme v rámci našeho atribučního průzkumu prozkoumali překladové ekvivalenty plnovýznamových lexikálních jednotek a při té příležitosti upozornili na různá úskalí tohoto typu POT, která mohou v některých případech vést až k mylné interpretaci výsledků.

V této kapitole prozkoumáme překladové ekvivalenty dvou neplnovýznamových respektive významově oslabených lexikálních jednotek a zjistíme, zda by výsledky takového průzkumu nemohly ukázat na některé specifické rysy překladatelských idiolektů v rámci našeho vzorku textů, zejména pak textů knih prorockých. V rámci obvyklých atribučních metod můžeme tento průzkum zařadit do podskupiny „průzkum funkčních slov“ (sr. 2.2).

4.1 Neplnovýznamová lexikální jednotka jako specifický druh POT

Neplnovýznamové lexikální jednotky skýtají jako POT některé výhody oproti jednotkám plnovýznamovým, i když i ony mají svá omezení.

4.1.1 Menší vázanost neplnovýznamové lexikální jednotky na tematiku textu

Můžeme předpokládat, že neplnovýznamové lexémy budou méně vázané na téma textu než lexikální jednotky plnovýznamové (sr. 3.1.1). Tato skutečnost by měla zajistit, že jich najdeme dostatečné množství ve většině zkoumaných biblických textů bez ohledu na jejich téma.¹⁰² Z výše uvedeného můžeme předpokládat, že řada neplnovýznamových jednotek se bude v textech objevovat v relativně vysokém počtu a umožní tak kvantitativně relevantní hodnocení výsledků.

¹⁰² Jak však dále uvidíme u spojovacího výrazu *autem* (4.4), i výskyt některých neplnovýznamových lexikálních jednotek do jisté míry ovlivněn charakterem zkoumaného textu. Nejde však povětšinou přímo o jeho téma a obsah, ale spíše o jeho žánr a stylistickou charakteristiku.

4.1.2 Menší riziko falešné negativity

V 3.1.2 jsme se zmínili existenci plnovýznamových lexikálních jednotek, které jsou překládány z různých důvodů shodným způsobem bez ohledu na idiolekt překladatele – jednou z příčin může být, že překladový ekvivalent je součástí nějaké širší dohody nebo obecně přijímaného úzu nějaké skupiny uživatelů jazyka, například jedné překladatelské skupiny, o níž hovoří V. Kyas. U hodnocení ekvivalentů takových POT pak hrozí nebezpečí falešné negativity průzkumu, jestliže budeme shodné ekvivalenty posuzovat jako Pz jednoho překladatele. Domníváme se, že u ekvivalentů za neplnovýznamové lexikální jednotky je takové riziko nižší – jednak proto, že pro velkou část z nich existuje větší množství synonymních ekvivalentních řešení, jednak proto, že je mnohem menší pravděpodobnost, že by u těchto lexikálních jednotek existovala nějaká společná dohoda o užívaných ekvivalentech.

Na druhou stranu ani u těchto jednotek není shodný překlad vyloučen. Především některé spojovací výrazy s přesně vymezenou funkcí, například důvodové a důsledkové nebo odporovací spojky, se zdají mít alespoň v našem případě v cílovém jazyce značně omezený repertoár překladových ekvivalentů a jejich hodnocení by mohlo vést k falešně negativním výsledkům. Proto je velmi důležité (a zároveň také relativně náročné) předem vytipované POT na vzorcích textu prozkoumat a zjistit, zda repertoár jejich překladových ekvivalentů vůbec opravňuje k hlubšímu průzkumu.

4.1.3 Falešná pozitivita

Falešná pozitivita není u neplnovýznamových lexikálních jednotek zdaleka vyloučena právě pro jejich možnost překladu řadou synonym. Toto riziko je však poněkud sníženo dvěma faktory:

a) neplnovýznamové jednotky se obvykle v textech objevují v relativně hojném počtu. V rámci rozsáhlejšího vzorku lze tedy vysledovat určité tendence či preference překladatelského idiolektu, přestože užívá více než jeden překladový ekvivalent.

b) u neplnovýznamových lexikálních jednotek je dle našeho názoru poněkud sníženo riziko, že je překladatel bude záměrně překládat odlišným způsobem z estetických či stylistických důvodů, jak to můžeme pozorovat v rámci zkoumaných textů u některých plnovýznamových lexikálních jednotek (sr. 2.3.5.3.1).

4.1.4 „Nevědomé“ překladatelské znaky

Uvedli jsme (2.3.2.5), že pokládáme celý překladatelský proces za vědomé přetransformování jedné jazykové roviny v druhou a že v jeho rámci nemůžeme hovořit o nevědomých rysech překladatelova stylu v tom smyslu, jako se hovoří o nevědomých rysech autora originálního textu. Přesto se domníváme, že v rámci překladatelského procesu věnuje překladatel různým POT různou pozornost; některé překládá soustředěně a pečlivě vybírá vhodná řešení, zatímco jiné překládá víceméně automaticky a jeho preference se do vybraných ekvivalentů promítá spíše podvědomě. V tomto ohledu bychom mohli předpokládat, že i vývoj překladatelova idiolektu je v rámci „nevědomých“ Pz méně nápadný a pozvolnější a že tedy může ukazovat na společný idiolekt i tam, kde se v rámci plnovýznamových Pz překladatelův styl a preference zřetelně posunuly.

4.2 Kritéria výběru neplnovýznamových latinských lexikálních jednotek pro atribuční průzkum

Pro náš průzkum jsme vybrali dvě neplnovýznamové lexikální jednotky, jejichž ekvivalenty se již v průzkumu v roce 2002 osvědčily jako znaky odlišující překladatelský styl skupiny K a skupiny P. Jedná se o překlad citoslovce *ecce* a o překlad spojovacího výrazu *autem* ve funkci slučovací a navazovací.

V průzkumu z roku 2002 jsme je vybírali podle následujících kritérií:

1. POT byly přítomny ve většině srovnávaných textů (v ideálním případě ve všech) a v počtu, který jsme určili jako relevantní pro srovnání (5 a více pro určitou biblickou knihu, případně 10 a více pro skupinu textů předpokládaného překladatele, v ideálním případě 30 a více).

2. POT byly lexémy v latinském textu neplnovýznamové či lexémy s významem oslabeným. Předpokládáme, že se neplnovýznamových lexémů originálu zřejmě netýká žádná dohoda skupiny překladatelů.

3. Vybrané latinské POT měly možnost širší ekvivalentní realizace v českém překladu, a umožnily tak zjistit případný prioritní výběr ekvivalentů, který by mohl odkazovat na jedinečný překladatelský idiolekt (sr. Pytlíková, 2002, s. 89).

4.3 *ecce*

Latinské citoslovce *ecce* je *citoslovce ukazovacího významu*, které může mít funkci i strukturující částice. V latinsko-českých slovnících (např. Pražák, 1975, s. v.) je překládáno jako *hle, hled', hled'te, ejhle*. V latinském textu má *ecce* několik funkcí:

- a) uvádět děj právě se rozvíjející,
- b) při výčtu uvádět nový předmět,
- c) emotivní zvolání, výraz překvapení (ibid.).

Při průzkumu v roce 2002 jsme zjistili, že ekvivalenty za POT *ecce* se značně liší podle textového okolí dané lexikální jednotky. Překladaatelé prvního biblického překladu totiž obecně rozlišovali překlad *ecce* v narativních textech dle toho, nacházelo-li se v latinském textu v přímé řeči, kde mělo obvykle funkci i formu zvolacího citoslovce, či mimo přímou řeč, tedy ve vyprávění (respektive „v řeči vypravěče“, sr. Doležel, 1993, s. 12–13, 39), kde obvykle fungovalo spíše jako strukturující částice. Proto jsme POT *ecce* pro průzkum jejich ekvivalentů na tyto dvě skupiny rozdělili i zde.¹⁰³

4.3.1 *ecce* v přímé řeči

BiblDrážď Is 8,18 *Aj toť já a děti mé, jěžto mi jest dal hospodin; Ecce ego et pueri quos mihi dedit Dominus*
ProrR Jr 23,5 *Aj toť sě dny blížie, praví hospodin; Ecce dies veniunt dicit Dominus*
BiblDrážď Ez 29,3 *Tot' praví hospodin buoh: Aj toť já k tobě, farao, králi ejiptský, ješčeře veliký; Haec dicit Dominus Deus: ecce ego ad te Pharao rex Aegypti draco magne*
BiblDrážď Dn 3,92 *I odpověděl jest král a řka: Aj toť já vizi mužě čtyři rozvázané chodiece prostřed ohně; Respondit et ait: Ecce ego video quatuor viros solutos et ambulantes in medio ignis*

Hned na počátku našeho průzkumu v prorockých textech jsme stáli před problémem, co přesně v těchto knihách definovat jako „*ecce* v přímé řeči“. Ve většině z nich se sice nachází několik skutečných přímých řečí, obvykle v narativních částech, ale naprostá většina *ecce* se vyskytuje mimo ně, většinou v tzv. prorockých promluvách, které se často, ale nikoli vždy svou formou přímé řeči podobají (sr. Pytlíková, 2009).

Proto jsme se rozhodli pojímat jako „*ecce* v přímé řeči“ v Pror ta *ecce*, která se vyskytují v prorockých promluvách, jež mají některé jeden či více z následujících rysů shodných s přímou řečí:

– jsou bezprostředně uvozeny slovesem mluvního projevu, nebo bezprostředně po nich sloveso mluvního projevu následuje,¹⁰⁴

¹⁰³ V textech se objevilo i několik případů hraničních, např. *ecce* v přímé řeči – vyprávění, kde má tento výraz spíše charakter strukturující částice, ovšem v rámci jasných kritérií jsme i tyto řídké příklady zařadili k té skupině, ke které patřily z hlediska výskytu v řeči přímé či ve vyprávění.

¹⁰⁴ Sr. příklad z ProrR Jr 23,5 uvedený v záhlaví tohoto oddílu.

- jsou proneseny v 1. osobě sg. nebo pl.,
- obsahují oslovení v 2. os. sg. nebo pl.

Ecce, která se vyskytují v prorockých knihách ve výpovědích, které žádný takový rys neobsahují, jsou chápána jako „*ecce* ve vyprávění“ či přesněji „*ecce* mimo přímou řeč“ a hodnocena společně (4.3.2). I zde se setkáme s hraničními případy (sr. pozn. 103), takové řadíme formálně do skupiny, kam patří podle rysů svého textového okolí.

Výsledky našeho průzkumu *ecce* v přímé řeči v prorockých knihách v porovnání se zbytkem našeho vzorku textů shrnuje Tabulka 41.

Tabulka 41

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
ecce v přímé řeči	2	18	42	15	17	19	8	0	84	134	74	11	56	3	10	34	40
a neboť						1											
a tak											1						
a teď			1														
a tu		1															
hled'te			1														
jižť							1										
na tom											1						
nebo i													3				
neboť teď									1								
nynie		1															
teď pak					1												
že			2														
ten											1						
(a) ted(ě)ť							3		1		3	1	2				
a			1						2				1				
an/ana/ano		1							2	8		1	4				
nalitť									1	4							
aj			3			1					1		1	1			1
aj ano			1	1									1				
aj teď		2															
aj toť		6	27	11	13	16	4		73	115	63	8	38	1			2
aj toť již	2																
aj toto		2															
však		1														1	1
nebo											1		1				2
neboť												1					3
teď			4						1								2
toť		2	1	1		1									4	24	18
toť aj														1			
toť již/juž																1	1
to																2	
a toť																	1
ač																	1
anoť																1	
již/juž															1	1	
když																	1
protož															1	1	
tak															1		
tuť																	1
žeť															1		
chybný př.											1						

om.		2	1	2	3				3	5	1		5		2	3	6
chybí v rkp.										2							

Z tabulky je dobře patrné, že *ecce* v přímé řeči má řadu překladových ekvivalentů, a to v rámci všech zkoumaných textů. Na druhou stranu se nám zde rýsují jisté typické způsoby překladu této lexikální jednotky – skupina K a skupina P se od sebe liší preferencí jistých ekvivalentů.

U skupiny K je nejzřetelnější preference ekvivalentů počínajících slovem *aj*, v první řadě ekvivalentu *aj toť*. U skupiny P, zejména pak v Ev je zřetelná preference ekvivalentů počínajících slovem *toť*. Tuto situaci shrnuje Tabulka 42 s redukováným počtem ekvivalentů.

Tabulka 42

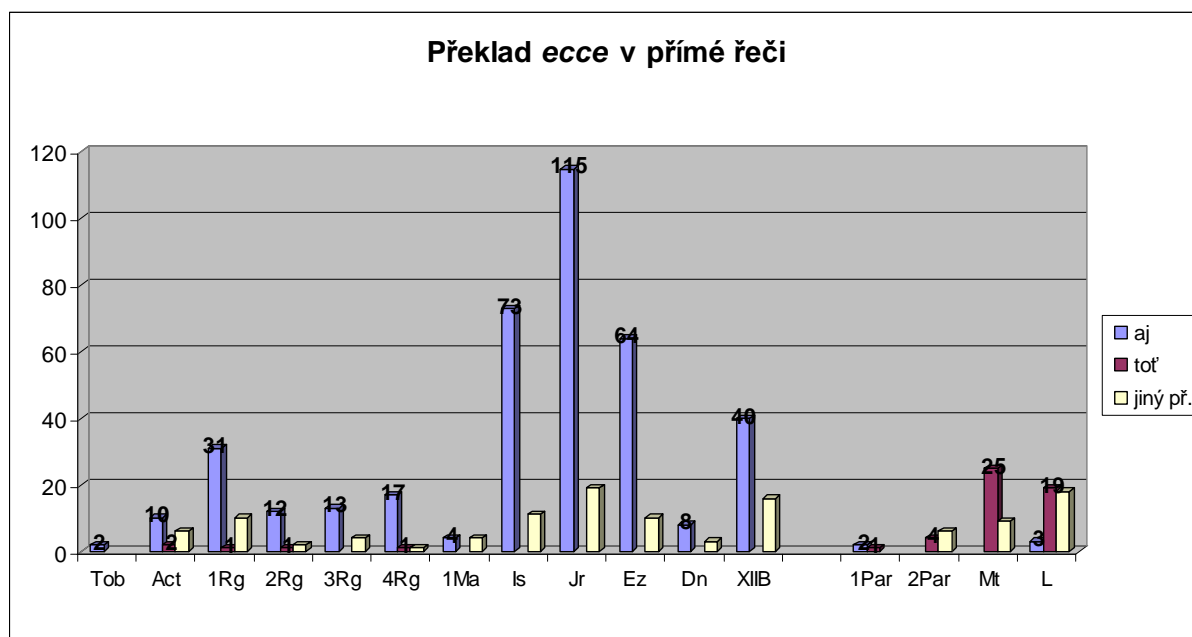
	skupina K												skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
<i>ecce</i> v přímé řeči	2	18	42	15	17	19	8	84	134	74	11	56	3	10	34	40
výrazy počínající <i>aj</i>	2	10	31	12	13	17	4	73	115	64	8	40	2			3
%	*100	56	74	80	76	90	50	87	85	86	73	71	*66			7
výrazy počínající <i>toť</i>		2	1	1		1							1	4	25	19
%		11	2	7		5							*34	40	74	48
jiný překlad celkem		6	10	2	4	1	4	11	19	10	3	16		6	9	18
%		33	24	13	24	5	50	13	15	14	27	29		60	26	45

Z tabulky je dobře vidět, že skupina K překladové ekvivalenty s *aj* zřetelně preferuje. I v textech s nejmenší mírou zastoupení *aj* za *ecce* je tomuto překladu dávána přednost nejméně v polovině případů (1Ma, Act), ve zbytku textů skupiny K se preference pohybuje mezi 70 a 90 % (nepočítáme-li knihu Tob s nízkým počtem výskytů). Knihy prorocké v tomto ohledu dokonale zapadají do celku skupiny K (71 % až 87 %).

Skupina P je v tomto ohledu méně kompaktní, což může být dáno i rozdílem v počtu POT mezi Par a Ev. V porovnání se skupinou K však většina textů jednoznačně preferuje ekvivalent s *toť* a *aj* prakticky neuvžívá (kromě tří výskytů v L a dvou v 1Par, kde může být odlišný výsledek způsoben i nízkým počtem POT).

Tuto situaci názorně ilustruje i následující graf se zjednodušenými ekvivalenty.

Graf 7

Ze zobrazení v grafu je dobře vidět, že v prorockých textech je *ecce* v přímé řeči zastoupeno nepoměrně více než v ostatních textech našeho vzorku, přesto je míra užití ekvivalentu s *aj* zhruba shodná s ostatními texty skupiny K. Je také velmi zajímavé, že na rozdíl od Act a Rg se v Pror ani jednou neobjevuje ekvivalent *toť*, byť v jednotkovém množství. Na základě představených výsledků je možné říci, že knihy prorocké se i v rámci těchto neplnovýznamových POT svými ekvivalenty bez výjimky shodují s idiolektem ostatních knih skupiny K a nijak se z něj nevydělují. Ekvivalenty s *aj* za *ecce* v přímé řeči lze dle našeho názoru pokládat za **atribuční překladatelský znak pro skupinu K** vhodný i k dalšímu průzkumu.

Toť se zdá být **atribučním překladatelským znakem** pro Ev, jeho relevanci pro ostatní knihy skupiny P budeme moci posoudit až po širším průzkumu.

4.3.2 *ecce* mimo přímou řeč

BiblDrážď Is 5,26 a bude šeptati k němu z krajuóv zemských a *teděť* rúče přijde; et sibilabit ad eum de finibus terrae et ecce festinus velociter veniet

BiblDrážď Jr 36,12 šel jest do domu králóva, do peněžně chovatedlničě mistra židovského zákona, *nalit'* tu všěcka kniežata sediechu; descendit in domum regis ad gazophylacium scribae et ecce ibi omnes principes sedebant

BiblDrážď Dn 7,7 Potom popatřich u vidění v noci, *nalit'* zvěř čtvrtá hrozná; post haec aspiciebam in visione noctis et ecce bestia quarta terribilis

Výsledky průzkumu ekvivalentů za *ecce* mimo přímou řeč shrnuje následující tabulka.

Tabulka 43

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
ecce mimo přímou řeč	1	4	9	4	13	6	6	0	14	2	26	20	13	0	3	32	18
a teďť									1								
aj (toť)							1		8	1			1				
a toť			1														
v túž hodinu			2														
v ta doba			1		1												
nynietť					1												
zatiem					1						1	2					
ano(ť)			2			1	1		5		8	10	8				
naliť			1	1	2	3	1			1	15	3	2				
jediněžť		1		2	3	2	3				1	2	2				
tehda/tehdy		1			1						1	1				22	14
tu																2	2
až																1	1
inhed																2	
tak																1	
když															1		1
a pak															1		
a																1	
om.	1	2	2	1	4							2			1	3	

Realizace **POT *ecce mimo přímou řeč*** se opět rozpadají na dvě části podle překladatelských skupin. Srovnání je ztíženo relativně nízkým výskytem POT v některých textech, je ale zřejmé, že každá překladatelská skupina má svůj osobitý okruh ekvivalentů, které se v zásadě nepřekrývají. Jedinou výjimkou je výraz *tehda/tehdy*.

Nejtypičtějšími ekvivalenty pro skupinu K jsou slova *ano(ť)*, *naliť* a *jediněžť*, která se v hojné míře vyskytují především v Rg a Pror, zástupce alespoň jednoho z nich však nalezneme i v TobAct a Ma. Pro Ev je zase typickým překladovým ekvivalentem příslovce *tehda/tehdy*. Přestože se ojediněle objevuje i ve skupině K, je zde zřetelný rozdíl ve frekvenci jeho užití.

Rozdíl mezi oběma skupinami ilustruje následující tabulka se zjednodušenými ekvivalenty.

Tabulka 44

	skupina K												skupina P		
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	2Par	Mt	L
<i>ecce</i> mimo přímou řeč	1	4	9	4	13	6	6	14	2	26	20	13	3	32	18
<i>ano/nalit'/jediněž</i> %		1 *25	3 33	3 *75	5 54	6 100	5 83	5 36	1 *50	24 92	15 75	12 92			
<i>tehda/tehdy</i> %		1			1					1	1			22 69	14 78
jiný překlad	1	2	6	1	7		1	9	1	1	4	1	3	10	4

Přestože procentuální přepočty musíme brát vzhledem k nízkým počtům POT ve většině textů s rezervou, je zřejmé, že tři základních ekvivalentů skupiny K je především v Rg, Ma a Pror užíváno velmi podobným způsobem, v obou skupinách textů je jimi překládána minimálně jedna třetina ekvivalentů za „*ecce* mimo přímou řeč“, obvykle však více. Domníváme se tedy, že ekvivalenty *ano*, *nalit'* a *jediněž'* za „*ecce* mimo přímou řeč“ můžeme pokládat v rámci našeho vzorku textů za **markantní překladatelské znaky dokládající blízkost překladatelského idiolektu Rg, Ma a Pror** a potenciálně i celé překladatelské skupiny K.

Podobnou preferenci můžeme pozorovat u Ev s ekvivalentem *tehda/tehdy*, jímž jsou v Mt i L překládány zhruba tři čtvrtiny POT. Ekvivalent *tehda/tehdy* za „*ecce* mimo přímou řeč“ pokládáme v rámci vzorku našich textů za **atribuční překladatelský znak pro Ev, respektivě pro Mt a L**. Není možné určit, zdali je tento překladatelský znak charakteristický i pro další texty skupiny P, znemožňuje nám to mizivý výskyt POT v Par.

V každém případě pokládáme *ecce* v přímé řeči i mimo přímou řeč za vhodně vybrané POT, které by mohly být potenciálně prozkoumány ve všech textech nejstaršího českého biblického překladu. Výhodou této lexikální jednotky je hojný výskyt v celém biblickém textu (přes tisíc výskytů) a relativně rovnoměrné zastoupení v jednotlivých biblických knihách včetně problematických celků jako jsou sapienční knihy a epištoly.

4.4 *autem* slučovací a navazovací

Spojka *autem* má v latině relativně široké a přitom ne zcela jasně stratifikované významové pole. Základní slovníková charakteristika ji označuje jednak jako „nejslabší spojku odporovací“, jednak jako spojku „vyjadřující pokračování v myšlence, přiřadování“ (Pražák, 1975, s. v.).

V latinském textu Vulgáty není spojka *autem* příliš užívána ve svém vyhraněně

odporovacím významu – přesněji řečeno je v mnoha případech obtížné určit, zda se jedná o spojku odporovací, či slučovací. Přesnější význam je totiž patrný pouze z širšího kontextu a kontext biblického textu často umožňuje dvojí výklad. Ve většině případů je tedy možné *autem* ve vulgátním textu chápat jako souřadící slučovací spojku, výčtovou spojku, navazovací výraz, často dokonce jako pouhý signál nové výpovědi. Slučovací (navazovací) *autem* je jako sémanticky indiferentní a v latinském textu přitom hojně užívaná spojka pro průzkum individuálních překladatelských idiolektů velmi vhodná.

Abychom však mohli prozkoumat překlady slučovacího a navazovacího *autem*, je nezbytné od něj oddělit v rámci zkoumaného vzorku textů *autem* jednoznačně odporovací. Pro účely naší analýzy vycházíme přímo z ekvivalentů, které zvolili staročestí překladatelé, a pokládáme *autem*, která přeložili odporovací staročeskou spojkou, za ***autem* odporovací** a všechna ostatní za ***autem* slučovací a navazovací**. Jako odporovací *autem* chápeme ta *autem*, která jsou překládána ekvivalenty *ale, avšak, alevšak, však*.

Všechna ostatní *autem* pojmáme jako slučovací a navazovací, a to včetně těch, která se překladatelé rozhodli nepřeložit (což naznačuje, že je zřejmě chápali jako bezpříznaková – neodporovací). Jako slučovací a navazovací chápeme také *autem*, která překladatelé nahradili výrazem nikoli s funkcí spojovací, ale odkazovací (především vztažnými zájmeny – v tabulce výsledků je řadíme do skupiny *jiný překlad*) a jejichž ekvivalent opět odkazuje na nepříznakovost spojky *autem* v originálním textu. Výsledky shrnuje následující tabulka.

Tabulka 45

	skupina K													skupina P			
	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
autem	28	361	190	149	133	108	62	143	15	40	92	74	28	139	123	279	313
<i>slučovací a navazovací</i>																	
a tím činem								1									
tehda pak							1										
jediné				1													
z toho			2														
ale toť			1														
když tak		2															
a tu	1	3						5									
(a) takéž		1					1										
proněžto	1	3					1										
NVČ s hodina		4	2			1											
NVČ s čas		1	1	2	1	2	1										
NVČ s doba		5	8	7	6	2		1								1	1
(a) zatiem		26	22	11	7	14	7	20									
%		7	12	7	5	13	11	14									
a	11	137	44	49	60	32	33	60	7	17	83	49	20	37	31	73	80
%	39	38	23	33	45	30	53	42	47	43	90	66	88	27	25	26	26
i	1	17	17	23	17	15	1	6	1	9		12	2	26	46	8	116
%	4	5	9	15	13	14	2	4	7	23		16	7	19	37	3	37
(a) pak					3	1	1		3		1		1	49	18	78	33
%					2	1	2		20		1		4	35	15	28	11
(a) tehda/y	1	73	61	37	25	26	4	28	3	14	1	10		5	8	43	23
%	4	20	32	25	19	24	6	20	20	35	1	14		4	7	15	7
(a) potom	3	8	2	1		2		2						1		1	
(a) tak	1	4	1	1	1		1								1		1
(a) když	1	10	2	1	1			1							2	2	5
(a) také	1	1		1	2			2						2	1	1	
neb/o/ť		1			1		1							3	4	6	5
(a) protož		1						1				1		1		4	3
a již			1			1											1
pakli			1														1
takže								1									
a právě								1									
ať														1	1		
a toť															1		
(a) proto																1	1
ba																1	
protože																	1
i opět																	1
kterak tehdy																	1
ano																	1

jiný překlad		16	2	2	1	1	2	4					2	1	1	12	7
om.	7	48	23	13	8	11	8	10	1		7	2	3	13	9	48	32

Z tabulky je na patrné, že za slučovací a navazovací *autem* bylo ve staročeském biblickém překladu skutečně užíváno velké množství překladových ekvivalentů. Přesto je i z takto podobně pojatých výsledků zřejmá preference některých hojněji užívaných ekvivalentů, které náš vzorek opět rozdělují na překladatelské skupiny. Jedná se především o ekvivalenty *a*, *i*, *(a) tehda/-y*, *(a) pak*, upozorníme i na ekvivalent *zatiem*.

a

Ekvivalent *a* je v knihách skupiny K jedním z nejčastěji užívaných ekvivalentů za *autem* slučovací a navazovací. Ve všech knihách této skupiny vyjma 2Rg je jím překládáno více než 30 % *autem*, v polovině knih skupiny K pak více než 45 % *autem*. Značná preference *a* jako překladového ekvivalentu je zřejmá zejména v knihách prorockých. Ve všech zkoumaných textech skupiny P je jako *a* překládána vždy zhruba čtvrtina *autem*.

tehda/tehdy

Tehda/tehdy je dalším preferovaným překladovým ekvivalentem textů skupiny K. Většina z nich jím překládá 19 a více procent všech *autem* (výjimkou jsou Tob, 1Ma, Ez, Dn a XIIB).¹⁰⁵

(a) pak

(A) pak je naopak typickým překladovým ekvivalentem skupiny P, texty našeho vzorku jím překládají 11 až 35 % všech *autem*, zatímco v textech skupiny K se tento ekvivalent objevuje jen ojediněle.

i

V případě užívání ekvivalentu *i* není rozdíl mezi jednotlivými skupinami tak zřetelný, přesto můžeme pozorovat, že je preferovanější spíše ve skupině P.

(a) zatiem

(A) zatiem je ekvivalent zajímavý tím, že je užíván pouze v Act, Rg a Ma kde je jím překládáno zhruba pět až patnáct procent *autem*. Neobjevuje se ani ve zbylých knihách skupiny K (Tob, Pror) ani v knihách skupiny P.

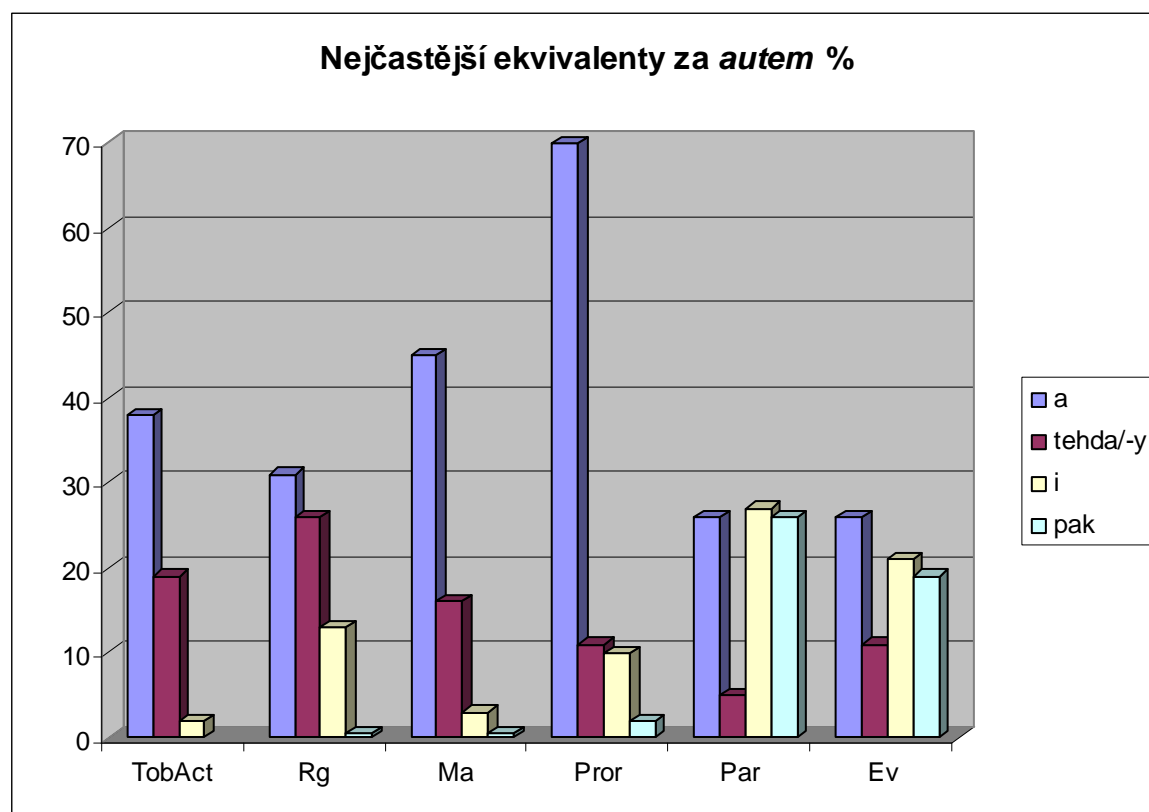
¹⁰⁵ Nízká míra dosazování *tehdy/tehdy* za *autem* v knihách skupiny P může být zapříčiněna i tím, že tento překladový ekvivalent je v této skupině (zejména v Ev) primárně užíván pro překlad jiné latinské lexikální jednotky, totiž *ecce* mimo přímou řeč (sr. 4.3.2).

Abychom výsledky poněkud zpřehlednili, rozhodli jsme se zpracovat první čtyři nejužívanější ekvivalenty v následující samostatné tabulce, kde jsou sdružené podle předpokládaných překladatelů. Procentuální přepočet těchto výsledků také graficky znázorňujeme v Grafu 8.

Tabulka 46

	skupina K				skupina P	
	TobAct	Rg	Ma	Pror	Par	Ev
autem celkem	389	580	205	249	262	592
a	148	185	92	176	68	153
%	38	31	45	70	26	26
i	9	72	7	24	72	124
%	2	13	3	10	27	21
(a) tehda/-y	74	149	32	28	13	66
%	19	26	16	11	5	11
(a) pak	0	3	1	5	67	111
%		0,5	0,5	2	26	19

Graf 8

Z grafu je dobře vidět zřetelný rozdíl mezi překladateli skupiny K a skupiny P. Soubory textů předpokládaných překladatelů skupiny K zjevně preferují jeden ekvivalent, totiž *a*, před všemi ostatními (jistou výjimkou jsou Rg, kde je *tehda/tehdy* užíváno v podobné míře jako *a*). V textech skupiny P se oproti tomu uplatňují tři ekvivalenty (*a*, *i*, *a pak*) v téměř

shodné míře (Par), případně v míře velmi podobné, jen s mírnou dominancí *a* (Ev).

Zjevně rozlišujícím ekvivalentem mezi skupinami K a P je (*a*) *pak*, které je v textech skupiny P užíváno ve velmi vysoké míře, zatímco v textech skupiny K jen v mizivém množství. Užití *i* obě překladatelské skupiny tak nápadně neodlišuje, přesto je zjevná vyšší preference tohoto ekvivalentu u textů skupiny P.

Prorocké knihy se od ostatních knih skupiny K liší ještě výraznější preferencí ekvivalentu *a* (70 %) a méně hojným užíváním dalších ekvivalentů. Tuto skutečnost můžeme interpretovat jako odlišný překladatelský idiolekt, my se však spíše kloníme k hypotéze, že zde výběr ekvivalentů ovlivňuje výrazná žánrová odlišnost prorockých textů. Již v 3.6.1.1 jsme upozorňovali na nízkou míru výskytu slučovacího a navazovacího *autem* v některých prorockých textech (Is a XIIB) a možnost, že je zapříčiněna nízkou narativitou těchto textů. Nízkou narativitou může být ovlivněn i výběr ekvivalentů za *autem*. Nižší počet situací v těchto textech, kdy je potřeba navázat jeden děj na druhý, může způsobit méně častý výběr ekvivalentů, které tuto skutečnost vyjadřují, tedy zejména *tehda/tehdy*, *zatiem*¹⁰⁶ nebo *pak*.

Mírné diskrepance mezi ekvivalenty užitými za slučovací a navazovací *autem* v textech skupiny K tedy podle nás nevylučují možnost, že by všechny tyto knihy mohly být dílem téhož překladatelského idiolektu.

Vzhledem k relativní pestrosti ekvivalentů za *autem* si v tomto průzkumu netroufáme žádný z nich označit jako překladatelský znak atribučně relevantní pro některou skupinu textů. Domníváme se však, že alespoň v našem vzorku můžeme vyšší míru užití ekvivalentu (*a*) *pak* označit **za markantní překladatelský znak pro texty skupiny P**.

Samotné POT *autem* slučovacího a navazovacího *pak* pokládáme za velmi vhodné pro prozkoumání i v dalších částech biblického textu. Tento lexém má velmi vysoký výskyt v kompletním textu Vulgáty (kolem 5000, přestože část z nich budou *autem* odporovací), vyskytuje se ve všech biblických knihách a přes hojnost ekvivalentů se zdá mít schopnost ukázat základní rozdíly mezi překladatelskými idiolekty.

¹⁰⁶ Tato skutečnost by možná vysvětlovala nízký počet příslovce *zatiem* v prorockých textech, jehož dosazování za různé spojovací a navazovací výrazy pokládá V. Kvas za jeden z překladatelských znaků odlišujících knihy Act a Rg od ostatních biblických knih (Kvas, 1971, s. 27). *Zatiem* se v prorockých knihách vyskytuje pouze osmkrát, zatímco v ostatních předpokládaných překladatelských skupinách K jeho výskyt čítá několik desítek (TobAct 46, Rg 145, Ma 72). V srovnávacích textech překladatelské skupiny P se toto příslovce neobjevuje ani jednou.

4.5 Překladatelské znaky vycházející z latinských neplnovýznamových lexikálních jednotek a jejich význam pro atribuční průzkum

Tabulka 47

Překladatelské znaky vycházející z latinských neplnovýznamových lexikálních jednotek	Pz relevantní pro atribuci textů dvou překladatelských skupin	Pz nerelevantní pro atribuci; markantní pro překladatelskou skupinu (skupiny)	Pz vydělující překladatelský idiolekt Pror z skupinového překladatelského stylu skupiny K	Pz nerelevantní, bez markantních rysů	Pz vhodný pro další atribuční průzkumy prvního českého překladu bible
<i>aj/toť</i> za <i>ecce</i> ¹	+				+
<i>naliť ap./tehdy</i> za <i>ecce</i> ²	+	+			+
<i>a pak</i> za <i>autem</i>		+			+
	2	2	0	0	3

Domníváme se, že jsme na těchto dvou průzkumech prokázali přínosnost atribuční metody průzkumu překladových ekvivalentů latinských neplnovýznamových lexikálních jednotek. Zkoumání ekvivalentů za *ecce* i *autem* v zásadě potvrdilo závěry přítomné již v průzkumech v 3. kapitole, totiž rozpad textů na dvě překladatelské skupiny i v rámci hojných a značně variabilních překladových ekvivalentů. Zároveň se dle našich výsledků neprokázalo, že bychom mohli ze skupinového stylu skupiny K vydělit na základě specifických překladových řešení samostatný překladatelský idiolekt prorockých knih, přestože podmínky pro to byly více než vhodné. Případné rozdíly mezi Pror a zbylými texty skupiny K (sr. Graf 8) jsou dle našeho názoru vyložitelné spíše odlišnou stylovou charakteristikou porovnávaných textů než přítomností odlišného překladatelského idiolektu.

5 Průzkum dubletních tvarů

5.1 Dubletní tvary jako předmět atribučního průzkumu

Na to, že se v prvním staročeském biblickém překladu vyskytují dublety *a řka/řka*¹⁰⁷ a *tehda/tehdy*, jejichž užití odlišuje jednotlivé překladatelské idiolekty (konkrétně překladatelské skupiny K a P) jsme v rámci průzkumu v roce 2002 přišli do jisté míry nezáměrně, při ověřování jiných jevů, které Vladimír Kyas označil za specifické pro některý z překladatelských idiolektů.

Dublety jsou v určování autorství jedním z oblíbených zkoumaných znaků, jak jsme zmínili již v 2.2.¹⁰⁸ V rámci průzkumu překladového textu se přitom jedná o jevy velmi vhodné, protože výběr jedné z dublet je vázán v první řadě na překladatelský idiolekt, nikoli na podmínky originálního textu. Ve zkoumaných textech ovšem musí existovat možnost, aby mohl být dubletní tvar vůbec překladatelem užit, text tedy musí obsahovat POT, které mohou být potenciálně takovým výrazem přeloženy. Ideální případ je, jestliže se jedná o lexikální jednotky s oslabenou sémantickou složkou. U nich lze předpokládat, že nepodléhají hypotetické dohodě překladatelské skupiny a že překladatel nad užitím jedné či druhé varianty nijak zvlášť nepřemýšlí, jednu z nich pravděpodobně preferuje a užívá ji častěji. Můžeme tedy uvažovat o tom, že tento překladatelský znak by mohl být schopen rozlišit potenciální překladatelské idiolekty i v rámci širší překladatelské skupiny.

Obecnou výhodou dublet je, že jsou pro jednoduchou charakteristiku svých výsledků – jde v zásadě vždy pouze o dvě možnosti – také dobře statisticky hodnotitelné metodou tzv. testu chí-kvadrát. Vzhledem k tomu, že obě zkoumané dublety jsou zastoupeny v našich textech v relativně hojném počtu, uijeme tohoto statistického hodnocení i v našem průzkumu pro zjištění relevance rozdílné míry užívání dublet v jednotlivých souborech „předpokládaných překladatelů“.

¹⁰⁷ Uvědomujeme si, že užívání pojmu dubletní tvar či dubleta pro variantní tvary *a řka/řka* není zcela obvyklé, přesto tak v rámci této kapitoly činíme. Chceme tak zdůraznit, že v případě tohoto průzkumu jde vždy o průzkum dvou – a jen dvou – překladových ekvivalentů, které se od sebe liší jen minimálním způsobem. *A řka/řka* není sice dubletním tvarem formálně, nepochybně se však jedná o dubletu ve smyslu funkčním – překládá tytéž POT a její dvojí podoba se od sebe významově nikterak neliší (sr. pozn. 109).

¹⁰⁸ Sr. Štokar, 1960, Grišunin, 1960.

5.1.1 Test chí-kvadrát jako metoda hodnocení v atribučním průzkumu

Test chí-kvadrát (χ^2) je neparametrický test, který se užívá pro testování rozdílů mezi četnostmi výskytů v určitých kategoriích (Volín, 2007, s. 124n.). Nejčastěji se využívá k hodnocení především tam, kde máme k dispozici pouze dva druhy výsledků (ano/ne, dubleta 1/dubleta 2); testuje, zda jsou rozdíly v těchto výsledcích ve srovnávaných souborech statisticky signifikantní či nikoliv. V našem průzkumu dublet jej využijeme k tomu, že porovnáme užití dublet v Pror s užitím dublet ve všech dalších souborech předpokládaných překladatelů. Budeme zjišťovat, v kterých případech je rozdíl mezi těmito soubory statisticky relevantní (a mohl by být tedy vykládán jako přítomnost dvou rozlišitelných překladatelských idiolektů) a v kterých případech statisticky relevantní není (a kde tedy nelze překladatelské idiolekty relevantně rozlišit). V závěru této kapitoly také budeme sledovat, zda a jak tyto dublety rozlišují předpokládané překladatelské idiolekty v rámci skupiny P našeho vzorku. Výhodou tohoto testu mimo jiné je, že je neparametrický, dokáže tedy porovnávat i soubory o nestejném počtu proměnných.

5.2 Dublety *řka* a *a řka* za latinské *dicens* uvozující přímou řeč

ProrR Is 19,24–25 ...požehnanie prostřed země, jiejžto jest požehnanie dal hospodin všech zástupuov *a řka*: „Požehnaný lid muoj...“; benedictio in medio terrae cui benedixit Dominus exercituum dicens: Benedictus populus meus...

ProrR Jr 25,2–3 Ješto jest mluvil Jeremiáš ... ke všem bydlitelém jeruzalémským *a řka*: „Od třetiehonáctetého léta...“; Quod locutus est Jeremias propheta ... ad universos habitatores Jerusalem dicens: A tertio decimo anno...

ProrR Dn 14,36 I zavolal jest Abakuk *a řka*: „Danieli, sluho boží, vezmi oběd, jenžto jest poslal tobě buoh.“; Et clamavit Habacuc dicens: Daniel serve Dei tolle prandium quod misit tibi Deus.

Skutečnost, že se ve zkoumaných textech našeho vzorku vyskytuje *řka/a řka* jako dubletní tvar odlišující překladové idiolekty skupiny K a skupiny P, jsme zjistili při poněkud odlišném průzkumu. V práci z roku 2002 jsme ověřovali Kyasův předpoklad, že pro knihy připisované tzv. Dominikánovi, tedy pro Rg a Act, je „časté uvození přímé řeči přídávkem *a řka*“ (Kyas, 1971, s. 28, podobně s. 49). Měl na mysli přechodník přítomný (*a řka*) dodaný do textu překladu, postrádající ekvivalentní latinskou předlohu, následující po slovesu mluvního projevu v určitém tvaru a uvozující přímou nebo nepřímou řeč.

Překladatel by v takovém případě vlastně napodoboval jeden z typických znaků biblického textu, spřažené dvojice sloves mluvního projevu, které uvozují přímou (případně nepřímou) řeč. Zatímco první sloveso má plnovýznamovou funkci, druhé slouží v první řadě jako funkční slovo signalizující začátek přímé řeči, jakési verbální „uvozovky“ (sr. Pytlíková, 2009). Jako takovýto verbální signál je v latině často užívané participium *dicens*, které je v

staročeském překladu obvykle překládáno jako *řka*. Ve Vulgátě ovšem existují i místa, kde stojí plnovýznamové sloveso mluvního projevu o samotě, bez přidaného signálního slovesa. Právě na těchto místech měl překladatel Tob, Act a Rg častěji dodávat (*a*) *řka* před přímou řeč nad rámec latinského textu.

Tuto hypotézu jsme ověřovali v roce 2002 na průzkumu samostatně stojících sloves uvozujících přímou řeč – *loquere* a *respondere*; zkoumali jsme jak často je k jejich překladovým ekvivalentům navíc dodáváno v překladu ještě (*a*) *řka*, a zjistili jsme, že přidávání tohoto participia v podobných případech není pravděpodobně ani tak závislé na konkrétním překladatelském idiolektu jako na počtu POT v textu, které umožňují jeho potenciální realizaci, tedy na počtu samostatně stojících sloves mluvního projevu (Pytlíková, 2002, s. 77). Jinými slovy, přidaná (*a*) *řka* se objevovala i v textech skupiny P, byly-li k tomu vhodné podmínky.

Při tomto průzkumu jsme si však zároveň povšimli, že texty skupiny K se výrazně liší od textů skupiny P v předsouvání spojky *a* před *řka*¹⁰⁹ a to jak v případech, kdy je (*a*) *řka* dodáno nad rámec latinského textu, tak v případech, kdy je (*a*) *řka* překladovým ekvivalentem slovesa mluvního projevu, kupříkladu *dicens*. V těchto případech přitom předsunutá *a* nemá žádný protějšek v latinském textu (například *et*).

Toto zjištění jsme se rozhodli ověřit i v rámci našeho vzorku textů zahrnujícího prorocké knihy, a to na průzkumu překladů latinského participia *dicens* (bez předsunutého *et*) uvozujícího přímou či nepřímou řeč a překládaného *řka/a řka*.¹¹⁰ Výsledky shrnuje Tabulka 47 a grafy 9 (biblické knihy) a 10 (předpokládání překladatelé).

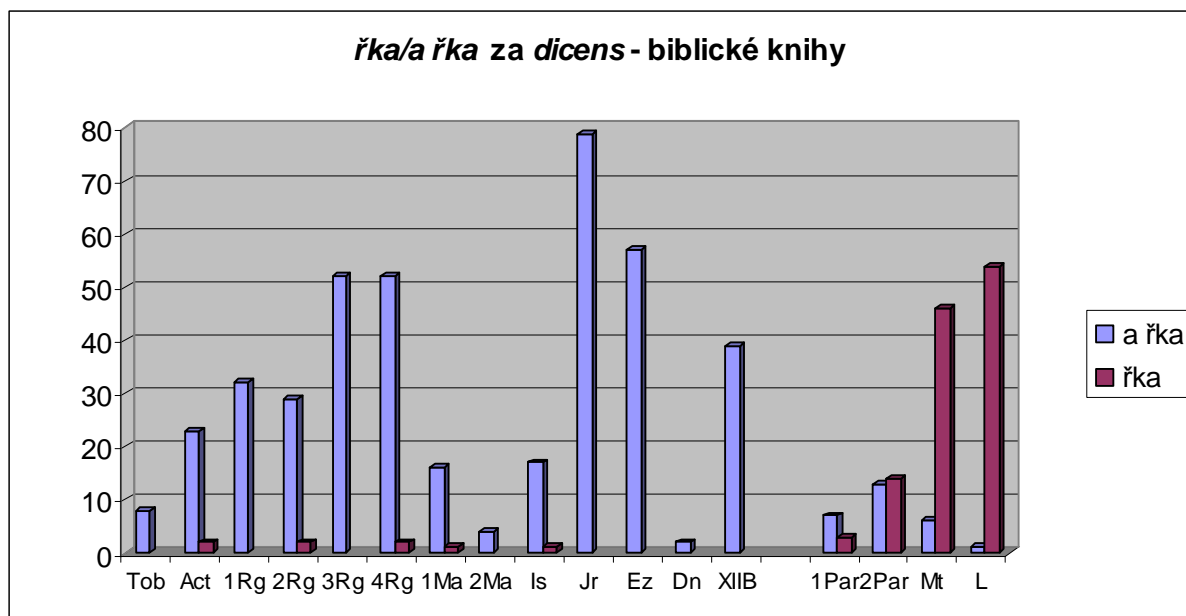
¹⁰⁹ Připojení přechodníku přítomného k finitnímu tvaru slovesa ve větě spojkami *a* a *i* nebylo ve staré češtině nijak neobvyklé. Gebauer nazývá bylo tuto konstrukci „zevní spojení“ (vedle spojení „vnitřního“, kdy je přechodník připojen k finitnímu tvaru slovesa „flexí a vztahem syntaktickým, větným“) a uvádí hojně doklady jejího užití (Gebauer, Skladba, 1929, s. 606). Interpretace tohoto zajímavého jevu se v různých historických mluvnicích liší. Gebauer sice cituje Potěbnův názor „že se v participiu drží a cítí význam slovesa finitního a proto že se spojuje spojkami,“ ale sám nepokládá toto tvrzení za uspokojivé (ibid., s. 606). Podle Trávníčka tento jev ukazuje na „prvotní větnou povahu přechodníků, které tvoří souřadné souvětí s větou slovesnou“ (Trávníček, 1956, s. 180). Náš průzkumu naznačuje, že toto dle Gebaeura „zevní“ a „vnitřní“ spojování v bylo minimálně v případě *řka* v určitém období staročeského písemnictví rovnocennou možností pro užití formy přechodníku přítomného, tedy jakousi syntaktickou dubletou. Preference jednoho či druhého tvaru se zřejmě projevovaly v rámci idiolektu jednotlivce, případně jistého kulturního (v našem případě překladatelského) okruhu.

¹¹⁰ Pod *řka/a řka* zahrnujeme i variantní podobu (*a*) *řkúc* překládající *dicens*.

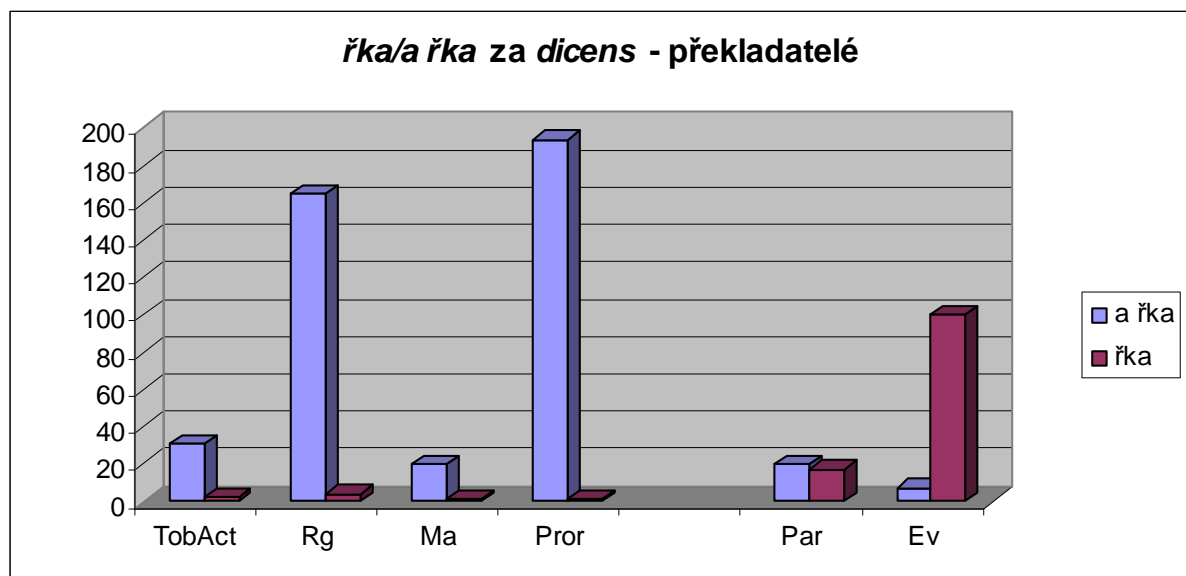
Tabulka 48

	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
(a) řka za dicens	8	25	32	31	52	54	16	4	17	79	57	2	39	10	27	52	55
a řka	8	23	32	29	52	52	15	4	16	79	57	2	39	7	13	6	1
%	100	92	100	94	100	96	94	*100	94	100	100	*100	100	70	48	12	2
řka	0	2	0	2	0	2	1	0	1					3	14	46	54
%		8	0	6	0	4	6		6					30	52	88	98

Graf 9

Graf 10

Z výsledků shrnutých v tabulce i z grafického znázornění je zjevné, že užívání této dublety rozděluje celkem zřetelně texty (i předpokládané překladatele) skupiny K a skupiny P. Texty skupiny K užívají téměř ve sto procentech případů dublety *a řka*, u textů skupiny P je situace o něco složitější. U Par se zdá být patrná tendence užívat obou dublet do jisté míry rovnocenně (výsledky v 1Par by mohly být teoreticky ovlivněny nevelkým výskytem POT *dicens* v textu), u Ev zřetelně převažuje preference dublety *řka*.

Předmětem další části našeho průzkumu je, zda můžeme zjistit statisticky významný rozdíl mezi překladatelem prorockých knih (Pror) a ostatními předpokládanými překladateli jak ve skupině K, tak ve skupině P. Naší hypotézou je, že mezi Pror a dalšími předpokládanými překladateli skupiny K (TobAct, Rg a Ma) nebude v užívání dublet statisticky významný rozdíl, což by potvrzovalo, že v rámci skupiny K nelze rozpoznat jednotlivé překladatelské idiolekty. Na druhou stranu očekáváme, že mezi užitím dublety v Pror a u překladatelů skupiny P (Par a Ev) bude významný statistický rozdíl, potvrzující značnou odlišnost stylu jejich překladu.

Výsledky Pror jsme postupně porovnali s výsledky pěti dalších předpokládaných překladatelů prostřednictvím testu chí-kvadrát.¹¹¹ Míru významnosti rozdílů mezi jednotlivými překladateli shrnuje Tabulka 48.

Tabulka 49

	Pror (K)	TobAct (K)	p=0,06
a řka	194	31	
řka	1	2	
	Pror (K)	Ma (K)	p=0,19
a řka	194	20	
řka	1	1	
	Pror (K)	Rg (K)	p=0,14
a řka	194	165	
řka	1	4	
	Pror (K)	Par (P)	p<0,001
a řka	194	20	
řka	1	17	
	Pror (K)	Ev (P)	p<0,001
a řka	194	7	
řka	1	100	

¹¹¹ Jako hladinu významnosti volíme obvykle užívané $\alpha=0,05$ (sr. Volín, 2007, s. 36). Jako statisticky významné hodnotíme výsledky, kdy p-hodnota $\leq \alpha$. Vzhledem k nízkým počtům (< 5) proměnných v jednom či více polí kontingenční tabulky byl pro výpočet p užit ve všech případech Fisherův exaktní test. Software užívaný pro výpočet testu chí-kvadrát uvádíme na konci této práce.

Výsledky jasně ukazují, že mezi Pror a ostatními překladateli skupiny K (TobAct, Rg, Ma) není významný statistický rozdíl v užití dublety *a řka/řka*. Potvrzují tedy hypotézu, že v rámci této skupiny není možné rozpoznat více překladatelských idiolektů.

Naopak při porovnání Pror s překladateli skupiny P (Par a Ev) je rozdíl v užití dublety velmi významný ($p < 0,001$). Tento výsledek lze interpretovat jako zásadní rozdíl mezi stylem srovnávaných vzorků a tedy jako vždy dva rozdílné překladatelské idiolekty.

5.3 Dublety *tehda* a *tehdy* za různé latinské spojovací výrazy

BiblDrážď Is 37,36 *Tehda* vyšel jest anděl boží; Egressus est autem angelus Domini

BiblDrážď Dn 2,10 *Tehda* odpověděvše Chaldei před králem řeču...: Respondentes ergo Chaldaei coram rege dixerunt...

BiblDrážď Mal 2,10 Pročež *tehda* tupí každý vás bratra svého...?: Quare ergo despicit unusquisque nostrum fratrem suum...?

Skutečnost, že výskyt dublet *tehda* a *tehdy* rozlišuje překladatelské skupiny přítomné v našem vzorku jsme zjistili v roce 2002 při průzkumu rysu, který Vladimír Kyas pokládal za charakteristický pro překladatelský styl knih Tob, Act a Rg, totiž „způsob časového navazování vět při vyprávění; za latinské výrazy et, -que, autem, vero, porro, ergo, itaque, igitur, quoque překladatel... užívá bohatých prostředků *tehda*, *zatiem*, *a zatiem*, *v ta doba*, *a v ta doba*, *v tu dobu*, *v ty časy*, *v túž hodinu*, *k tomu*, *k němu*, *k němužto*, *proněžto*“ (Kyas, 1971, s. 27, vynechány odkazy na biblické verše s příklady, podobně na s. 31, 48).

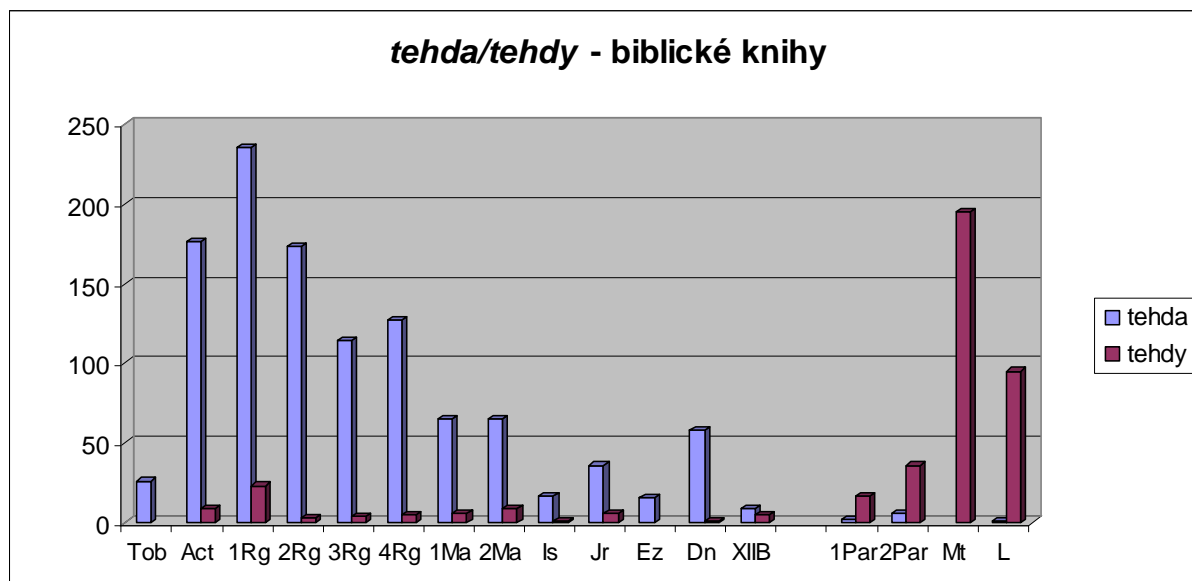
V našem průzkumu jsme mimo jiné zjišťovali, zda se výskyt spojovacího výrazu *tehda* v textech skupiny K výrazněji odlišuje od výskytu v textech skupiny P. Výsledkem tohoto porovnání bylo, že samotný výskyt lexikální jednotky se základem *tehd-* jednotlivé texty našeho vzorku nijak relevantně neodděluje, v textech skupiny K i P se objevovala v relativně hojném množství (Pytlíková, 2002, s. 66). Při tomto průzkumu jsme však zároveň zjistili, že jednotlivé texty se výrazně odlišují preferencí dublety *tehda* či *tehdy* podle toho, zda náležejí ke skupině K či ke skupině P.

Toto zjištění tedy ověřujeme i v rámci našeho vzorku textů zahrnujícího prorocké knihy, a to na průzkumu všech lexikálních jednotek se základem *tehd-*, které se v těchto textech objevují. Výsledky shrnuje Tabulka 49 a grafy 11 (biblické knihy) a 12 (předpokládání překladatelé).

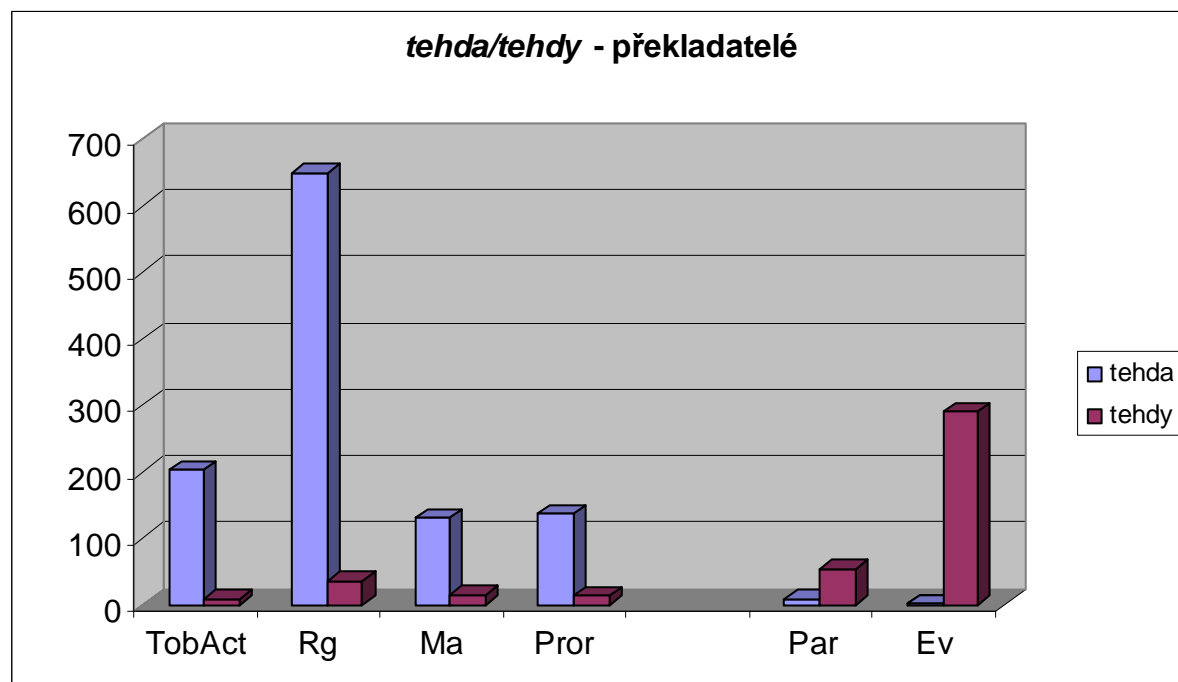
Tabulka 50

	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
tehd- celkem	26	185	258	176	118	132	71	74	18	42	16	59	14	19	42	195	96
tehda	26	176	235	173	114	127	65	65	17	36	16	58	9	2	6	0	1
%	100	95	91	98	97	96	82	88	94	92	100	98	64	11	14	0	1
tehdy	0	9	23	3	4	5	6	9	1	6		1	5	17	36	195	95
%	0	5	9	2	3	4	8	12	6	8		2	36	89	86	100	99

Graf 11

Graf 12

Výsledky shrnuté v tabulce i v obou grafech ukazují, že Pror se od ostatních biblických knih liší výrazně nižšími počty *tehd-* ve třech svých knihách – Is, Ez, XIIB. Tento stav lze celkem dobře vyložit nízkou mírou narativity v předlohách těchto textů, jak jsme se zmínili již v 3.6.1.1 a 4.3.

Zároveň je však jednoznačně vidět, že v případě užití *tehda* versus *tehdy* prorocké knihy zcela zapadají do stylu skupiny K (poměr užití *tehda* se v Pror pohybuje v rozmezí 94 % – 100 %) ¹¹² a výrazně se tedy odlišují od stylu skupiny P.

Otázkou ovšem opět je, zda můžeme zjistit statisticky významný rozdíl mezi překladatelem prorockých knih (Pror) a ostatními předpokládanými překladateli jak ve skupině K, tak ve skupině P. Naše hypotéza je shodná jako v případě *řka/a řka*; předpokládáme, že mezi Pror a dalšími překladateli skupiny K (TobAct, Rg a Ma) nebude v užívání dublet statisticky významný rozdíl, což by potvrzovalo, že v rámci skupiny K nelze rozpoznat jednotlivé překladatelské idiolekty. Na druhou stranu očekáváme, že mezi užitím dublety v Pror a u překladatelů skupiny P (Par a Ev) bude významný statistický rozdíl, potvrzující značnou odlišnost stylu jejich překladu

Výsledky Pror jsme postupně porovnali s výsledky pěti dalších předpokládaných překladatelů prostřednictvím testu chí-kvadrát. ¹¹³ Výsledky shrnuje následující tabulka.

Tabulka 51

	Pror (K)	TobAct (K)	p=0,13
tehda	136	202	
tehdy	13	9	
	Pror (K)	Ma (K)	p=0,78
tehda	136	130	
tehdy	13	15	
	Pror (K)	Rg (K)	p=0,13
tehda	136	649	
tehdy	13	35	
	Pror (K)	Par (P)	p<0,001
tehda	136	8	
tehdy	13	53	
	Pror (K)	Ev (P)	p<0,001
tehda	136	1	
tehdy	13	290	

¹¹² Výjimkou jsou XIIB, kde je poměr *tehda* jen 64 %. Tuto anomálii by snad bylo možné vysvětlit relativně nízkým počtem *tehd-* v tomto souboru textů.

¹¹³ Jako hladinu významnosti stanovujeme $\alpha=0,05$. Jako statisticky významné hodnotíme výsledky, kdy p-hodnota $\leq \alpha$. Pro vyšší přesnost výsledků byla při výpočtu p užitá Yatesova korekce.

Výsledky se velmi podobají výsledkům u dublet *řka/a řka* za *dicens*. Rozdíl výsledků mezi Pror a ostatními předpokládanými překladateli skupiny K (TobAct, Rg, Ma) není statisticky významný a neukazuje tedy na odlišitelné překladatelské idiolekty. Zato při porovnávání Pror a Par a Pror a Ev je v poměru užití dublet *tehda/tehdy* rozdíl mezi jejich užitím statisticky velmi významný ($p < 0,001$) a naznačuje možnou existenci různých překladatelských idiolektů.

5.4 Na okraj průzkumu dublet

5.4.1 Mohou dublety rozlišit překladatelské idiolekty v rámci skupiny P?

Pohled na grafy 10 a 12, které shrnují poměr mezi dubletami *řka/a řka* a *tehda/tehdy* v rámci předpokládaných překladatelů nám ukazuje, že jistý rozdíl v realizaci těchto dublet je rozpoznatelný i mezi Par a Ev, dvěma předpokládanými překladatelskými idiolekty skupiny P. Není sice tak výrazný jako rozdíl mezi těmito texty a texty skupiny K, přesto můžeme pozorovat, že zatímco Ev v obou případech zásadně preferují jednu z dublet (*tehdy*, *řka*), v Par je situace o něco složitější. Už výše jsme upozornili že Par u *řka/a řka* užívá těchto dublet víceméně rovnocenně; u *tehda/tehdy* se Par sice přiklání k užívání dublety *tehdy*, přesto užívá i druhé dublety ve vyšší míře než Ev, kde je její výskyt zcela ojedinělý. Otázkou je, zda tyto rozdíly mají také nějakou statistickou relevanci, tedy zda jsou natolik výrazné, že by mohly ukazovat na dva odlišné překladatelské idiolekty.

Proto jsme se rozhodli porovnat prostřednictvím testu chí-kvadrát i tyto dvě skupiny textů. Výsledky shrnují Tabulky 51 (viz pozn. 113) a 52 (viz pozn. 111).

Tabulka 52

	Par (P)	Ev (P)	$p < 0,001$
a řka	20	7	
řka	17	100	

Tabulka 53

	Par (P)	Ev (P)	$p > 0,001$
tehda	8	1	
tehdy	53	290	

Výsledky obou průzkumů ukazují, že rozdíl v užívání dublet *řka/a řka* i dublet *tehda/tehdy* v případě Par a Ev skutečně existuje a že jde o rozdíl velmi významný ($p <$

0,001). Tuto skutečnost lze interpretovat i tak, že v případě Ev a Par máme co do činění s dvěma překladatelskými idiolekty v rámci jedné překladatelské skupiny. Toto zjištění je přínosné mimo jiné proto, že do jisté míry potvrzuje výpovědní hodnotu výsledků předchozího průzkumu porovnávacího Pror a ostatní předpokládané překladatele. Jestliže je průzkum užívání těchto dublet mocen rozlišit další „podidiolekty“ v rámci jedné překladatelské skupiny, a přesto v rámci zkoumaných textů skupiny K žádný takový „podidiolekt“ neodhalil, můžeme takovou skutečnost důvodně interpretovat tak, že překladatelský idiolekt textů skupiny K je skutečně nerozlišitelný a že tedy možná vskutku jde o překladatelský idiolekt jediný.

5.4.2 Je možné pomocí dublet prozkoumat vztah mezi Životem Krista Pána, Pasionálem a biblickými texty připisovanými tzv. Dominikánovi?

Dubleta *tehda/tehdy* může být díky své relativní nezávislosti na podmínkách originálního textu využita i pro srovnání mezi překladovými a nepřekladovými texty (respektive volnými překlady) připisovanými jedné autorské osobnosti. Tuto možnost využil ve své práci Martin Stluka (2010).¹¹⁴ Porovnal poměr dublety *tehda/tehdy* v dalších dílech připisovaných tzv. Dominikánovi, *Životu Krista Pána a Pasionálu*, a také v prozaickém díle, které Dominikánovi připisováno není, totiž v *Životech svatých Otců*. Výsledky tohoto průzkumu vyhlížejí velmi zajímavě; zatímco v dílech Dominikánovi připisovaných zásadně převládala dubleta *tehda* (ŽKP 75 %, Pas 89 %) , podobně jako v námi zkoumaných textech skupiny K, v *Otc* se vyskytovala naprosto ojediněle (3 *tehda*, tedy méně než 1 %, vůči 487 *tehdy*) (Stluka 2011, s. 97).

¹¹⁴ Martin Stluka ve své obhájené disertační práci *Lexikum počátků staročeské prózy* analyzoval lexikální zásobu tří staročeských překladových děl ze 14. století, *Života Krista Pána, Pasionálu a Životů svatých Otců*. Součástí jeho práce byl také průzkum lexikálních jednotek, jejichž výskyt by mohl potenciálně odlišovat jednotlivé zkoumané texty (kapitola 3).

5.5 Dublety jako překladatelské znaky a jejich význam pro atribuční průzkum

Tabulka 54

Dublety jako překladatelské znaky	Pz relevantní pro atribuci textů dvou překladatelských skupin	Pz nerelevantní pro atribuci; markantní pro překladatelskou skupinu (skupiny)	Pz vydělující překladatelský idiolekt Pror z skupinového překladatelského stylu skupiny K	Pz nerelevantní, bez markantních rysů	Pz vhodný pro další atribuční průzkumy prvního českého překladu bible
<i>řka/a řka</i>	+				+
<i>tehda/tehdy</i>	+				+
	2	0	0	0	2

Domníváme se, že průzkum dubletních tvarů *řka/a řka* (za latinské *dicens*) a *tehda/tehdy* se může ukázat jako velmi přínosný i pro celkový atribuční průzkum překladatelských idiolektů v nejstarším českém biblickém překladu, a dokonce potenciálně i pro atribuční průzkum dalších staročeských textů. Výhodou této metody je, že obě dublety se budou v textu vykytovat v relativně hojné míře (i když v textech s nižší mírou narativity, jako jsou epištoly a sapienční knihy, pravděpodobně v omezenějším počtu) a že jsou relativně jednoduše hodnotitelné.

Nelze také vyloučit, že při dalším průzkumu biblického textu bude odhalen ještě další dubletní tvar či tvary, jejichž užití bude jednotlivé překladatelské idiolekty v rámci nejstaršího biblického překladu odlišovat a které bude možno v tomto průzkumu využít.

6 Porovnání více překladů téhož textu jako jedna z metod atribuce překladového textu

6.1 Různé překlady totožného textu jako předmět atribučního průzkumu

Porovnání různých překladů téhož textu je jednou z mála specifických atribučních metod, která je v různých modifikacích využívána při průzkumu atribuce překladů. Její výhoda je zřejmá; vzhledem k tomu, že zdrojový text zůstává týž, odpadá – alespoň do jisté míry – problém s podmínkami originálního textu. Dva překladatelé překládající týž text mají v zásadě tytéž podmínky, můžeme tedy předpokládat, že rozdíly v jimi přeložených textech budou způsobené v první řadě jejich překladatelským idiolektem. V tomto ohledu je tato metoda blízká průzkumu originálního autorského textu, kde je faktorem výběru jazykových a stylistických prostředků v první řadě idiolekt a stylové preference autora.

Tato metoda má samozřejmě i své nevýhody. Množství textů, které jsou v tomtéž jazyce překládány více než jednou a ideálně v nevelkém časovém rozsahu od sebe, je totiž omezené.¹¹⁵ Obvykle se jedná o významná díla, jejichž překlad je v dané komunitě stále systematicky užíván a čten, a proto je čas od času pociťována potřeba jeho aktualizace. Tradičním příkladem z českého prostředí jsou překlady Shakespearových her, ale i překlady dalších autorů, které můžeme zjednodušeně nazvat světovými klasiky. Specifickým případem je pak překlad bible, který je v českém jazykovém prostředí předmětem téměř kontinuálních překladatelských aktualizací¹¹⁶ a inovací od svého nejstaršího překladu v půli čtrnáctého století až do století jednadvacátého. Obecně však lze říci, že textů, které jsou znovu přeloženy do téhož cílového jazyka například v rozmezí jedné generace, není mnoho. Tato skutečnost znamená, že ne pro každého překladatele, jehož idiolekt se rozhodneme zkoumat, nalezneme vhodný text, jež by byl někdy předtím nebo poté přeložen a tedy vhodný pro porovnání.

¹¹⁵ „Very few texts are translated more than once into the same target language and during the same period. Some texts are retranslated over a longer stretch of time, but then we could argue that the stylistic elements we identify may be explained in terms of the evolution of the target language or the poetics of a socially and historically defined group of translators“ (Baker, 2000, s. 261–262).

¹¹⁶ Kontinuita aktualizace českého biblického překladu není samozřejmě v průběhu dějin zcela plynulá, zásadně ji ovlivňuje společenské prostředí, míra zájmu o biblický text a také míra kontroly, která je v dané době u překladu biblického textu uplatňována. Zvýšenou aktivitu zaznamenáváme v dobách výrazných duchovních hnutí a relativní „publikační volnosti“, jako je kupříkladu 15. a 16. století (tři redakce biblického překladu v průběhu 15. století, opakované a aktualizované dotisky biblí z Melantrichovy a Veleslavínovy tiskárny a několik osobitých novozákonní překladů z bratrského i utrakvistického prostředí, které vrcholí překladem Bible kralické na konci 16. století), ale třeba také období po roce 1989 (nové překladatelské impulzy porevolučního dvacetiletí vyvrcholily v roce 2009, kdy byly vydány hned tři nové úplné biblické překlady: Bible, překlad pro 21. století, Studijní překlad Bible a Jeruzalémská Bible, jež ovšem byla překládána již od začátku 80. let).

Ve své podstatě je tato metoda tedy vhodnou tedy spíše pro průzkum samotné existence překladatelského idiolektu a hlubšího zkoumání problematiky možných rozdílů mezi překladatelskými idiolekty jako takovými než přímo pro atribuci překladového textu určitému překladateli.

I v našem případě půjde spíše o ověření možností této metody pro průzkum překladové stránky nejstaršího českého překladu bible než přímo o atribuční průzkum.

Konkrétní inspirací pro náš průzkum je práce Dominika Vajna *Two-Dimensional Theory of Style of Translation* (2009), ve které na dvou anglických překladech Platónovy *Republiky* zkoumal rozdíl mezi dvěma překladatelskými styly. Sledoval přitom type-token ratio u obou překladů, tedy poměr mezi počtem jedinečných lexikálních jednotek a jejich opakovaným výskytem v textu.

Biblický překlad skýtá pro podobný průzkum relativně vhodné podmínky, na několika místech se zde totiž objevují téměř paralelní texty různého rozsahu. Nejtypičtější je situace především v synoptických evangeliích, v kterých se některé pasáže téměř doslovně opakují, podobné paralely se však objevují i jinde, jedná se například o starozákonní citáty převzaté do novozákonního textu, opakující se pasáže v některých žalmech apod.

Pro náš průzkum jsou zásadní dva texty, které se objevují v Knihách královských, konkrétně v 2Rg v kapitolách 5–8 a 10 a ve 4Rg v kapitolách 18–20. Tyto texty mají své téměř doslovné paralely na dvou dalších místech Starého zákona: 2Rg v 1. Paralipomenon v kapitolách 11, 13–14, 17–19 a 4Rg v Izaiášově proroctví, v kapitolách 36–39.

První paralelní text (2Rg 5–8 a 10; 1Par 11, 13–14, 17–19) budeme nazývat **Text A**. Jedná o text o plánech a bojích krále Davida (plán stavby chrámu, boj proti Pelištejcům, zneuctění Davidových poslušů králem Ammonitských a boj proti Ammonitským). Paralelní znění tohoto textu jsou překládána pokaždé překladatelem jiné překladatelské skupiny (text z 2Rg je přeložen v rámci skupiny K, text z 1Par v rámci skupiny P).

Druhý paralelní text (4Rg 18–20; Is 36–39) budeme nazývat **Text B**. Vypráví o boji, ochoření a uzdravení krále Ezechiáše. Paralelní znění tohoto textu jsou překládána v rámci jedné překladatelské skupiny K (a podle naší hypotézy možná dokonce jedním překladatelským idiolektem).¹¹⁷

Tato situace nám nabízí jedinečnou možnost porovnat míru blízkosti překladatelského řešení na překladech téměř shodných textů jednou napříč dvěma překladatelskými skupinami

¹¹⁷ Vybrané texty jsou vhodné pro podobné porovnání jak tematicky, tak rozsahem. V obou se popisují válečná tažení, vysílání poslušů i utěšování někoho, kdo prošel neštěstím; paralely Textu A (2Rg a 1Par) obsahují celkem 596 shodných slov, paralely Textu B (4Rg a Is) obsahují celkem 611 shodných slov.

K a P a podruhé v rámci téže překladatelské skupiny K (která alespoň z našeho dosavadního průzkumu vyhlíží spíše jako jeden nerozlišitelný překladatelský idiolekt).

Budeme zkoumat, nakolik se v rámci paralelních Textů A a B shoduje překlad lexikálních jednotek, které jsou v latinském originále totožné. Průzkum provedeme na dvou typech lexikálních jednotek, slovesech a navazovacích a spojovacích výrazech.¹¹⁸

Naše hypotéza předpokládá, že paralelní verze Textu A, které jsou překládány v rámci dvou překladatelských skupin, se budou v překladových ekvivalentech shodovat méně než paralelní verze Textu B, které jsou překládány v rámci jedné překladatelské skupiny K. Předpokládáme, že rozdíl mezi mírou shodnosti překladu bude statisticky signifikantní, proto jej zhodnotíme testem chí-kvadrát (sr. 5.1.1).

6.1.1 Příprava textů pro průzkum

Přestože jsou obě latinské verze Textů A i B velmi podobné, nejsou stoprocentně shodné. Proto bylo nutné jejich latinské předlohy pro průzkum předpřipravit, aby nám v případě paralel Textu A i Textu B zbyly pouze zcela shodné korpusy latinských slov – v rámci tohoto průzkumu jsme se přitom zaměřili na slovesa a spojovací a navazovací výrazy. Nejprve jsme tedy porovnali latinské varianty obou textů a vypustili jsme z nich všechna slovesa a spojovací výrazy, které se v textech neshodovaly (například synonymní výrazy, slova či skupiny slov které v jednom z textů přebývaly apod.). Za shodná jsme pokládali ta slova, která mají shodné lexikální lemma, u sloves tedy nezáleželo na jejich konkrétním tvaru.

Příklad takto zpracovaného textu uvádíme v tabulkách 53 (Text A) a 54 (Text B). Slova označená tučně jsou slova, která se v obou latinských paralelách shodují, slova označená kurzivou jsou slova, která se neshodují a nebudou do průzkumu zahrnuta.

¹¹⁸ Text z Knih královských a Knih Paralipomenon citujeme z Bible olomoucké, kde se zachovalo jejich nejstarší znění. Text z Izaiáše citujeme z Bible drážďanské, nedochovaná místa doplňujeme z Proroků rožmberských.

Tabulka 55: Text A

2. Královská 5,1–3	2Rg 5,1–3	1Par 11,1–3	1Par 11,1–3
smy my tvá kost a tvé maso	os tuum et caro tua sumus	os tuum sumus et caro tua	Kost tvá jsmy i tělo tvé
a před včerajším dnem	et nudius tertius	et nudius tertius	i třetího dne
Ty budeš pásti lid můj izrahelský a ty budeš vévodů	tu pascēs populum meum Israhel et tu eris dux	tu pascēs populum meum Israhel et tu eris princeps	Ty budeš pásti lid můj izrahelský, 0 ty budeš kniežetem

Tabulka 56: Text B

4. Královská 20,1	4Rg 20,1	Isaias 38,1	Izaiáš 38,1
Tehda v těch dnech roznemohl se Ezechiáš na smrt i <i>přišel</i> k němu Izaiáš, syn Amos, prorok, <i>i</i> vecě k němu: „Toť praví	in diebus illis aegrotavit Ezechias usque ad mortem et <i>venit</i> ad eum Isaias filius Amos prophetes dixitque ei: haec dicit	in diebus illis aegrotavit Ezechias usque ad mortem et <i>introivit</i> ad eum Isaias filius Amos propheta <i>et</i> dixit ei: haec dicit	Za těch dní roznemohl se jest Ezechiáš až do smrti i <i>všel</i> <i>jest</i> k němu Izaiáš, syn Amos, prorok, <i>i</i> řekl k němu: „Toť praví

Následně jsme k slovům, který se shodovala v obou latinských paralelních textech, dohledali jejich staročeské ekvivalenty, a vytvořili tak databázi staročeských překladových ekvivalentů sloves a navazovacích a spojovacích výrazů, které mají v původních paralelních latinských textech shodnou lexikální předlohu.

U jednotlivých dvojic překladových ekvivalentů jsme následně zjišťovali, zda se shodují či ne. Příklad z takto zpracované databáze sloves z Textu A a Textu B nabízí tabulky 55 a 56.¹¹⁹

¹¹⁹ Pro zjednodušení zápisu i hodnocení jsou v naší databázi všechny české i latinské slovesné tvary uváděné v infinitivu.

Tabulka 57: Ukázka databáze slovesných dvojic – Text A

2Rg (K)	1Par (P)	Vulgáta	2Rg	1Par	shoda
5,2	11,2	pascere	<i>pásti</i>	<i>pásti</i>	ano
5,19	14,10	ascendere	<i>jíti</i>	<i>vzjíti</i>	ne
5,19	14,10	ascendere	<i>pojíti</i>	<i>vzjíti</i>	ne
5,19	14,10	consulere	<i>poraditi sě</i>	<i>poraditi sě</i>	ano
5,19	14,10	dicere	<i>řéci</i>	<i>řéci</i>	ano
5,19	14,11	dicere	<i>vecěti</i>	<i>řéci</i>	ne
5,20	14,11	dicere	<i>vecěti</i>	<i>řéci</i>	ne
5,20	14,11	dividere	<i>rozdělití</i>	<i>rozdělití</i>	ano
5,20	14,11	dividere	<i>rozdělití</i>	<i>rózno dělití</i>	ne
5,20	14,11	percutere	<i>pobiti</i>	<i>udeřiti</i>	ne

Tabulka 58: Ukázka databáze slovesných dvojic – Text B

4Rg (K)	Is (K)	Vulgáta	4Rg	Is	shoda
18,21	36,6	perforare	<i>probodnúti</i>	<i>probodnúti</i>	ano
18,22	36,7	aufferre	<i>zatratiti</i>	<i>zahladiti</i>	ne
18,27	36,12	bibere	<i>píti</i>	<i>píti</i>	ano
18,27	36,12	comedere	<i>jiesti</i>	<i>jiesti</i>	ano
18,27	36,12	loqui	<i>mluviti</i>	<i>mluviti</i>	ano
18,27	36,12	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
18,27	36,12	sedere	<i>seděti</i>	<i>seděti</i>	ano
18,28	36,13	audire	<i>slyšěti</i>	<i>slyšěti</i>	ano
18,28	36,13	clamare	<i>zavolati</i>	<i>volati</i>	ano
18,28	36,13	stare	<i>státi</i>	<i>státi</i>	ano

6.2 Průzkum překladu shodných latinských dvojic sloves z paralelních textů

ProrR Is 37,23–24 Koho si haněl a koho si potupně zpravoval? A na koho si povýšil hlas a povzdvih výsost svú očí? Na svatého izrahelského. Skrzě sluhy své mluvil <si> proti hospodinu ...
Cui exprobrasti et quem blasphemasti? Et super quem exaltasti vocem et levasti altitudinem oculorum tuorum? Ad Sanctum Israel. In manu servorum tuorum exprobrasti Domino ...

BiblOI 4Rg 19,22–23 Koho si hadil a z koho si klam činil? Proti komus povzvedl hlasu svého a povzdvihls očí svú vzhóru? Proti svatému izrahelskému. Skrze sluhy tvé pošpileval si hospodinem ...
19,22 Cui exprobrasti et quem blasphemasti? Contra quem exaltasti vocem et elevasti in excelsum oculos tuos? Contra Sanctum Israel. Per manum servorum tuorum exprobrasti Domino ...

V první části našeho průzkumu jsme se rozhodli prozkoumat staročeské překladové ekvivalenty shodných sloves z paralelních verzí Textu A i Textu B. Slovesa jsme vybrali jako zástupce plnovýznamových slovních druhů. Předpokládáme, že právě tento slovní druh je přeložitelný více synonymními výrazy a nabízí překladateli větší možnosti využití jeho lexikálních a stylistických preferencí.

Předpokládáme přitom, že překladová řešení paralelních sloves Textu A se budou méně shodovat než překladová řešení paralelních sloves Textu B, která byla překládána v rámci téže překladatelské skupiny K. Zároveň chceme zjistit, zda a jaká slovesa jsou v našem korpusu překládána shodně bez ohledu na překladatelský idiolekt; tedy která latinská slovesa mají alespoň v rámci našeho vzorku ustálený překlad napříč kulturním překladatelským společenstvím.

Shodných latinských slovesných dvojic excerpovaných z Textu A (2Rg – skupina K a 1Par – skupina P) bylo 96; shodných latinských slovesných dvojic vyexcerpovaných z Textu B (Is – skupina K a 4Rg K) bylo 98. Kompletní výčet těchto sloves uvádíme v Příloze 2, v tabulkách I – IV. Všechna tato slovesa jsme srovnali s jejich staročeskými překladovými ekvivalenty; zajímalo nás, zda slovesa shodná v latinských paralelních textech jsou shodně překládána i ve variantních textech staročeských. Za shodné jsme pokládali překladové ekvivalenty tehdy, jestliže se shodovaly ve svém základním slovesném lemmatu, nebrali jsme tedy zřetel na jejich konkrétní tvar v textu; za shodné jsme považovali i varianty vidových dvojic. Z průzkumu jsme vyloučili všechny tvary sloves *esse* a *habere*, kde jsme předpokládali shodný či velmi podobný překlad bez ohledu na překladatelský idiolekt.

Míra shodnosti překladových ekvivalentů vypadala v obou textech následovně:

	Text A (2Rg K a 1Par P) (96)	Text B (4Rg K a Is K) (98)
shodný překlad	58	74
rozdílný překlad	38	24

Na první pohled je zřejmé, že shoda v překladu sloves je u Textu B vyšší než u Textu A. Je ale důležité zjistit, zda je rozdíl mezi nimi statisticky relevantní, zda tedy lze předpokládat, že rozdílné výsledky u Textů A a B nejsou náhodné, nýbrž podmíněné odlišnými vlastnostmi obou skupin. K tomuto zjištění jsme použili test chí-kvadrát, jehož výsledek by měl prokázat podmíněnost nebo nepodmíněnost rozdílného výsledku.¹²⁰ Výsledek testu chí-kvadrát shrnuje Tabulka 57.

¹²⁰ Jako hladinu významnosti stanovujeme $\alpha=0,05$. Jako statisticky významné hodnotíme výsledky, kdy p -hodnota $\leq \alpha$. Pro vyšší přesnost výsledků byla při výpočtu p užitá Yatesova korekce.

Tabulka 59

	Text A (2Rg K a 1Par P) (96)	Text B (4Rg K a 1s K) (98)
shodný překlad	58	74
rozdílný překlad	38	24
p	p = 0,036	

Hodnota p je 0,036, což znamená, že rozdíl mezi mírou shodných překladů v Textu A a Textu B je statisticky významný. Tento výsledek můžeme interpretovat tak, že vyšší míra shodnosti překladových ekvivalentů sloves v paralelách Textu B není náhodná, nýbrž podmíněna skutečností, že obě paralely byly překládány touž překladatelskou skupinou K (či přímo shodným překladatelským idiolektem). Tuto skutečnost můžeme interpretovat dvojím způsobem. Můžeme předpokládat, že tyto texty překládali dva překladatelé v rámci jedné překladatelské skupiny K. Překladatel textu, který byl překládán později (tedy pravděpodobně 1s) věděl o již přeložené paralele v 4Rg a k jejímu textu při překladu přihlížel.

Pravděpodobnější podle nás však je interpretace, že se jedná o jeden a tentýž překladatelský idiolekt, který se projevil v překladu obou paralelních verzí Textu B. Překladatel přitom mohl přihlížet ke své předchozí práci, spíše však předpokládáme, že shody v překladu sloves v obou paralelách jsou v první řadě dány jeho překladatelským idiolektem, jeho lexikálními a stylistickými preferencemi. Tuto hypotézu podle nás paradoxně podporuje i skutečnost, že i v překladech paralel Textu B nejsou všechny shodné latinské slovesné dvojice přeloženy stejně – což bychom očekávali v případě, že překladatel přihlížel ke svému (nebo cizímu) již přeloženému paralelnímu textu a snažil by se o shodné znění obou textů. Dvacet čtyři odlišně přeložených slovesných dvojic svědčí spíše o tom, že u jisté části lexika překladatel zvolil pokaždé odlišný ekvivalent zkrátka proto, že jeho lexikální a stylistické preference se v průběhu překládání mírně proměnily; tato změna však zasáhla jen menšinu překládaného lexika.

6.2.1 Na okraj průzkumu překladu shodných slovesných dvojic: Slovesa překládaná shodně napříč překladatelskými skupinami

Část sloves, kterými jsme se v našem průzkumu zabývali, byla zajímavá tím, že byla téměř bez výjimky překládána shodně v textech překladatelských skupin K i P. Jedná se přitom o slovesa relativně hojně doložená: *facere* (9×, převládající překlad *učiniti*), *mittere* (13×, převládající překlad *poslati*) a *revertere* (4×, překlad *vrátiti se*). Přestože z těchto tří lexikálních jednotek nalezených v pouhých vzorcích textů nelze vyvozovat nějaké

dalekosáhlé závěry, domníváme se, že ukazují na tendenci, na kterou jsme upozorňovali v 3.1.2 – překladové ekvivalenty některých slov mohou být součástí „obecného kulturního idiolektu“ překladatelů své doby; jejich latinské předlohy jsou obecně překládány „jednoekvivalentně“. V případě sloves se snad může jednat jednak o slovesa s poněkud oslabenou sémantickou složkou (*facere*) a dále o slovesa s jednoznačným přesně určeným významem, jakými jsou slovesa pohybu (*revertere*). Bylo by velmi zajímavé tuto problematiku prozkoumat v rámci dalších textů nejstaršího českého překladu bible jak u těchto tří sloves, tak případně u dalších lexikálních jednotek, jejichž ekvivalenty se budou shodovat napříč překladatelskými skupinami.

6.3 Průzkum překladu shodných latinských dvojic navazovacích a spojovacích výrazů z paralelních textů

Druhým typem lexikálních jednotek, které v našem průzkumu zkoumáme, jsou navazovací a spojovací výrazy. Pod tuto relativně širokou kategorii zahrnujeme všechny latinské spojovací a navazovací výrazy, které souřadně spojují větné členy či větné celky, případně k sobě připojují celky nadvětné, a které se shodují v obou paralelách Textu A i Textu B.¹²¹ V zásadě se jedná především o spojky a adverbia, případně o text strukturující částice. Tuto kategorii slov jsme si vybrali proto, že se již dříve v našem průzkumu ukázala jako velmi zajímavá entita pro průzkum jednotlivých překladatelských idiolektů (sr. NVČ 3.6.1; *autem* 4.4). Jedná se totiž o slova hojně frekventovaná a s vícerymi možnostmi překladatelského řešení. Zároveň se podle našeho mínění jedná o slova, jejichž ekvivalenty překladatel vybírá do jisté míry mimovolně, podle svých vnitřních stylistických preferencí, a která tedy například nepodléhají skupinové překladatelské dohodě a snad ani nějakému děletrvajícimu a promyšlenému rozhodování ze strany překladatele. Lze tedy předpokládat, že právě v překladu těchto slov se může projevit individuální překladatelský idiolekt. V rámci tohoto průzkumu předpokládáme, že překladová řešení paralelních spojovacích výrazů v Textu A se budou shodovat méně často než překladová řešení paralelních spojovacích výrazů v Textu B, která byla překládána v rámci téže překladatelské skupiny K.

Shodných latinských dvojic spojovacích výrazů excerpovaných z Textu A (2Rg *K* a 1Par *P*) bylo 49; shodných latinských dvojic spojovacích výrazů excerpovaných z Textu B (Is

¹²¹ Z průzkumu tedy byly vyřazeny jednoznačně podřadící latinské spojky, u kterých jsme předpokládali shodný překlad napříč oběma idiolekty a tedy možné riziko falešné negativy průzkumu. Vyřazeny byly spojky *cum*, *donec*, *quod*, *si*, *sicut*, *usque*, *ut* a jejich staročeské překladové ekvivalenty.

K a 4*Rg K*) bylo 53. Jejich kompletní výčet nalezneme v Příloze 2, v tabulkách V – VIII. U všech těchto shodných latinských výrazů jsme pak zjistili jejich staročeské ekvivalenty v prvním biblickém překladu a míru jejich shody. Příklad z takto zpracované databáze spojovacích výrazů z Textu A a Textu B nabízejí tabulky 58 a 59.

Tabulka 60: Ukázka databáze dvojic spojovacích výrazů – Text A

2 <i>Rg</i> (K)	1 <i>Par</i> (P)	Vulgáta	2 <i>Rg</i>	1 <i>Par</i>	shoda
5,1	11,1	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
5,2	11,2	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
5,2	11,2	et	<i>a</i>	<i>o</i>	ne
5,19	14,10	et	<i>tehda</i>	<i>i</i>	ne
5,20	14,11	et	<i>i</i>	<i>a</i>	ne
7,5	17,5	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
7,6	17,5	et	<i>o</i>	<i>a</i>	ne
7,9	17,8	et	<i>o</i>	<i>et</i>	ne
7,14	17,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
7,18	17,16	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano

Tabulka 61: Ukázka databáze dvojic spojovacích výrazů – Text B

4 <i>Rg</i> (K)	Is (K)	Vulgáta	4 <i>Rg</i>	Is	shoda
18,21	36,6	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
18,21	36,6	sic	<i>tak'</i>	<i>takež</i>	ne
18,22	36,7	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,22	36,7	nonne	<i>však</i>	<i>však</i>	ano
18,27	36,12	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,27	36,12	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,27	36,12	numquid	<i>zdali</i>	<i>zdali</i>	ano
18,28	36,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,28	36,13	et	<i>o</i>	<i>a</i>	ne
18,31	36,16	haec enim	<i>nebt' tak</i>	<i>to'</i>	ne

Míra shodnosti překladových ekvivalentů spojovacích a navazovacích výrazů vypadala v obou textech následovně:

	Text A (2 <i>Rg K</i> a 1 <i>Par P</i>) (49)	Text B (4 <i>Rg K</i> a Is <i>K</i>) (53)
shodný překlad	21	42
rozdílný překlad	28	11

Rozdíl mezi Textem A a Textem B je v případě spojovacích a navazovacích výrazů ještě o něco patrnější než u sloves. Zatímco u Textu A, jehož paralely jsou překládány v rámci dvou překladatelských skupin, mírně převažuje počet neshodných překladů, v paralelách

Textu B jsou shodné latinské dvojice spojovacích výrazů přeloženy stejným způsobem ve více než tři čtvrtině případů. K zjištění, zda takový rozdíl můžeme pokládat za statisticky signifikantní, použijeme opět test chí-kvadrát (viz poznámka 120).

Tabulka 62

	Text A (2Rg K a 1Par P) (49)	Text B (4Rg K a 1s K) (53)
shodný překlad	21	42
rozdílný překlad	28	11
p	p = 0,00035	

Hodnota p je 0,00035, což znamená, že rozdíl mezi mírou shodných překladů v Textu A a Textu B je statisticky velmi významný ($p < 0,001$). Můžeme tedy téměř s jistotou říci, že tento rozdíl není náhodný, ale že je podmíněn charakteristikou zkoumaných souborů – shodný způsob překladu v rámci skupiny K (či dokonce společný překladatelský idiolekt obou paralel) je příčinou vysoké míry shodných překladů v rámci Textu B. Tuto skutečnost můžeme opět interpretovat dvojným způsobem. Můžeme předpokládat že paralely Textu B překládali dva překladatelé v rámci jedné překladatelské skupiny K a že jeden z nich přihlížel k již přeloženému textu. Mnohem pravděpodobnější se nám však jeví hypotéza, že vysoká míra shodnosti překladů navazovacích a spojovacích výrazů v rámci paralel Textu B ukazuje na shodný překladatelský idiolekt obou textů. Tuto hypotézu podle nás podporují i závěry průzkumu překladu spojovacího a navazovacího *autem*, kde se jak v Rg tak v Pror projevovaly shodné preference k výběru nejčastějších překladových ekvivalentů (sr. 4.4). Vzhledem k vysokým počtům a variabilitě zkoumaných POT je zde velmi nepravděpodobné jakékoli „přihlížení“ ke stylu již přeložených biblických knih. Nejpravděpodobnějším vysvětlením podobného způsobu překladu tedy zůstává jak u *autem*, tak u překladů spojovacích výrazů v paralelách Textu B v první řadě shodný překladatelský idiolekt, jehož přítomnost se projevuje ve shodných lexikálních a stylistických preferencích.

6.4 Zhodnocení metody

Průzkum překladových řešení paralelních biblických textů se ukázal jako velmi zajímavá metoda, která má potenciál rozpoznat přítomnost jedinečného překladatelského idiolektu. V našem pokusu jednoznačně prokázal rozdíl v překladovém přístupu skupiny K a skupiny P a zároveň, především v průzkumu překladových ekvivalentů navazovacích a spojovacích výrazů, podpořil naši hypotézu že v překladu Knih královských (v našem vzorku

konkrétně 4Rg) a knih prorockých (v našem vzorku konkrétně Is) se projevuje týž překladatelský idiolekt. Můžeme tedy předpokládat, že tyto knihy přeložil tentýž překladatel.

Pokládáme tuto metodu za velmi vhodnou i pro další průzkum nejstaršího českého biblického překladu, přestože jsou její možnosti limitovány omezeným množstvím paralelních textů v bibli. Velmi zajímavé využití by mohla tato metoda mít v průzkumu evangelií, kde by mohla podpořit (či vyvrátit) hypotézu, že evangelia jsou v rámci skupiny P dílem jediného překladatele, a tím přispět k hlubšímu průzkumu této zajímavé, ale atribučně zatím spíše opomíjené skupiny textů.

7 Závěr

V naší disertační práci jsme se pokusili prozkoumat překladovou a překladatelskou stránku nejstaršího úplného staročeského biblického překladu, a to zejména na problematice atribuce překladu tzv. prorockých knih. Hlavní otázkou našeho průzkumu bylo, zda můžeme na základě relevantních jazykových a stylistických entit, tzv. překladatelských znaků, zjistit, zda se překladatelský idiolekt prorockých knih nějakým způsobem vyděluje z obecného překladatelského stylu textů skupiny K, či zda je překladatelský idiolekt prorockých knih od stylu textů skupiny K v zásadě nerozlišitelný. Jako porovnávací texty nám přitom sloužily biblické knihy přeložené skupinou P, které mají výrazně odlišný překladový styl.

Průzkum jsme prováděli v první řadě na lexikálním materiálu těchto staročeských památek a to prostřednictvím několika atribučních metod modifikovaných pro průzkum překladového textu – průzkumem překladových ekvivalentů latinských plnovýznamových lexikálních jednotek (kapitola 3), průzkumem překladových ekvivalentů latinských neplnovýznamových lexikálních jednotek (kapitola 4) a průzkumem dubletních tvarů (kapitola 5). Všechny tyto průzkumy v zásadě ukázaly, že překladový idiolekt prorockých textů nelze prostřednictvím atribučně relevantních překladatelských znaků vydělit z celkového překladatelského stylu skupiny K.

Při průzkumu ekvivalentů plnovýznamových latinských lexikálních jednotek (kapitola 3) se ekvivalenty prorockých knih buď shodovaly s ekvivalenty dalších textů skupiny K (sr. např. *Domini* 3.2.2) nebo vykazovaly velmi podobný překladatelský přístup, například hojné užívání synonym (sr. např. *blasphemare* 3.3.4 a *benedicere* 3.3.6).

Při průzkumu ekvivalentů dvou neplnovýznamových latinských lexikálních jednotek (kapitola 4) se ukázalo, že prorocké texty užívají víceméně shodného okruhu synonymních překladových ekvivalentů jako další texty skupiny K, což je skutečnost, kterou lze (narozdíl od shodných synonym ekvivalentů slov plnovýznamových) hůře vysvětlovat například společnou skupinovou dohodou.

Průzkum užívání dvou dubletních tvarů (kapitola 5), který byl hodnocen testem chí-kvadrát, ukázal, že prorocké knihy užívají týchž dubletních tvarů jako ostatní texty skupiny K a v natolik shodné míře, že je není možné relevantně odlišit ani prostřednictvím chí-kvadrátového testu. Mezi užitím dublet v prorockých textech a v srovnávacích textech skupiny P byl přitom rozdíl velmi významný.

Průzkum, který porovnával překlady dvou biblických textů, které se v latinské Vulgátě vyskytují v téměř paralelním znění (kapitola 6), nebyl v zásadě atribučním průzkumem prorockých textů jako takovým. Jeho cílem bylo zjistit, zda v případě překladu shodných textů v rámci téže překladatelské skupiny (K) a napříč dvěma překladatelskými skupinami (K a P) bude možné vysledovat relevantní rozdíl v míře shody užitých překladových ekvivalentů. Výsledky průzkumu překladu slovesných tvarů a spojovacích a navazovacích výrazů ukázaly, že takový rozdíl v překladatelském přístupu existuje a že jde o rozdíl statisticky významný.

V rámci celého našeho průzkumu jsme objevili pouze jediný překladatelský znak, v rámci něhož se texty prorockých knih a zbylé texty skupiny K výrazněji lišily, šlo o užití tzv. navazovacích výrazů časových (3.6.1), tento rozdíl je však možné vyložit i působením jiných faktorů než je faktor odlišného překladatelského idiolektu.

Výsledky našeho průzkumu lze interpretovat dvěma následujícími způsoby:

1) První možnou interpretací je přijetí hypotézy Vladimíra Kyase, že **skupina K je složena z několika překladatelských osobností a že překladatel proroků je samostatná překladatelská individualita**. Pak ovšem musíme na základě našeho průzkumu prohlásit, že překladatelské idiolekty těchto osobností jsou v rámci překladatelské skupiny K natolik podobné, že je od sebe není možno odlišit. V tomto případě můžeme například uvažovat o existenci jakéhosi redaktora překladu v rámci skupiny K, který by texty, připravené jednotlivými překladateli, v závěrečné fázi lexikálně a stylisticky sjednotil do té míry, že by setřel veškerá překladatelská specifika a vytvořil jednotný „skupinový“ překladatelský idiolekt.

Slabinu této interpretace nalézáme jednak tam, kde shledáváme shodný rys spíše v překladatelské tendenci (užívání synonym) než ve výběru konkrétních překladových ekvivalentů, jednak ve výsledcích průzkumu překladu sémanticky oslabených latinských lexémů. Velká různorodost překladových ekvivalentů frekventovaných latinských lexémů a zároveň procentuální podobnost výskytu těchto ekvivalentů v rámci textů předpokládaných překladatelů skupiny K nás staví před otázku, zda můžeme podobnost na takovéto úrovni připsat redaktorské péči. Pochopitelně nelze vyloučit, že možný redaktor upravoval texty i na rovině lexémů strukturujících a neplnovýznamových a vtiskl díky své pečlivé práci všem jednotný charakter, patrný i při procentuálním zhodnocení překladových ekvivalentů frekventovaných latinských lexémů (jako je kupříkladu *autem* 4.4). Toto vysvětlení se nám však jeví jako přehnaně složitá interpretace prakticky velmi jednoduché textologické situace – velmi podobného překladatelského idiolektu v několika různých textech.

2) Na základě našeho dosavadního průzkumu se kloníme spíše k interpretaci, že **v rámci našeho vzorku skupiny K lze podobný způsob překladu připsat jedné překladatelské individualitě.** Tato interpretace, která se odchyľuje od názoru Vladimíra Kyase, se zdá být nejjednodušším vysvětlením pro nápadné shody překladatelských znaků v rámci námi zkoumaných textů. Tímto způsobem lze také jednoduše objasnit nemožnost vydělení specifičtějšího překladatelského idiolektu ze skupiny K. Zdá se nám tedy pravděpodobné, že autorem Tob, Act, Rg, Ma a Pror je jediná překladatelská osobnost, která by mohla totožná s tzv. Dominikánem. Hypotézu můžeme pochopitelně vztáhnout pouze na vzorek zkoumaných textů, nikoliv na celý biblický překlad. Není možné říci, zda jsou jeho dílem i nějaké další či dokonce všechny biblické knihy, které byly doposud přisovány jedné překladatelské skupině, totiž skupině K. Teprve podrobný průzkum dalších textů této skupiny (epištol a Apokalypsy) může vnést více světla do otázky shody Dominikánova překladatelského idiolektu a překladatelského idiolektu překladatelské skupiny K.

Přestože textů skupiny P, konkrétně Knih Paralipomenon a Matoušova a Lukášova evangelia bylo užíváno v našem vzorku jen jako textů srovnávacích a průzkum na ně nebyl specificky zaměřen, ukázalo se i v jejich případě několik zajímavých skutečností.

Zatímco v případě užívání ekvivalentů plnovýznamových latinských slov se tyto texty jevíly jako velmi podobné, v dalším průzkumu, především v průzkumu dublet (kapitola 5), se mezi nimi ukázaly relativně výrazné rozdíly. Tato skutečnost by mohla podporovat Kyasovu hypotézu, že překladatel Par a překladatel Ev jsou dvě rozdílné překladatelské osobnosti v rámci překladatelské skupiny P.

7.1 Podněty k dalšímu průzkumu

Průzkum představený v této práci není samozřejmě zdaleka průzkumem konečným. Bylo by jej záhodno postupně rozšířit na celý text prvního českého překladu bible, atribučně prozkoumat příslušnost dalších biblických knih a potvrdit či zpřesnit hypotézy, které ve svých pracích uvedl Vladimír Kyas, prostřednictvím metod nastíněných v naší práci, i možných metod dalších. Díky kompletnímu kritickému vydání staročeského biblického překladu v edici *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká* a díky postupnému zapojování elektronických verzí textů Bible olomoucké a Bible litoměřicko-třeboňské do textové banky Vokabuláře webového je tento úkol v současné době v mnohém usnadněn. Pomocí při dalším průzkumu by také mohlo být, že jsme v rámci této práce vytipovali překladatelské znaky, které pokládáme za atribučně relevantní a vhodné k dalšímu zkoumání prvního staročeského

překladu bible (viz tabulky 34, 47 a 54). Stále se však nejedná o úkol jednoduchý – znamená zpracování velkého množství textového materiálu a pečlivé hodnocení získaných výsledků. Na základě našich zkušeností bychom doporučovali, aby byly nejprve prozkoumány zbylé texty připisované skupině K – epištoly a Apokalypsa. Následně by bylo záhodno prozkoumat texty připisované překladatelům skupiny P. Výsledky, které jsme prozatím získali (především náznak existence více překladatelských idiolektů), totiž naznačují, že by vztahy mezi jednotlivými texty skupiny P mohly být velmi zajímavé.

V rámci našeho průzkumu bylo identifikováno několik překladatelských znaků, které jsou hojně zastoupeny ve všech knihách a zároveň je v jejich případě velmi nepravděpodobný vliv sjednocujících tendencí v rámci jedné překladatelské skupiny – jedná se především o ekvivalenty neplnovýznamových latinských lexémů (4) a dublety (5). Tyto překladatelské znaky by bylo podle nás možné po pečlivé přípravě podrobit i složitějším statistickým analýzám, například analýze shlukové. Nelze vyloučit, že by takovýto průzkum, provedený v rámci úplného biblického textu, přinesl nové a zajímavé výsledky, které by mohly překladatelskou práci na první staročeské bibli zase o něco více osvětlit.

Příloha 1: Tabulky s kompletním výčtem všech latinských POT překládaných jako NVČ se substantivem *doxa* a NVČ se substantivem *čas* (k 3.6.1.1)

Poznámka ke způsobu zápisu

Ve dvou tabulkách jsme shrnuli totální výskyt NVČ s *doxa* a NVČ s *čas* v staročeském textu jednotlivých knih našeho vzorku. V latinských předlohách všech textů vzorku jsme zjišťovali přítomnost těch podmínek originálního textu, které jsou častými předlohami českých NVČ, tedy přítomnost latinských výrazů, za které je konkrétní NVČ dodáván. Vzhledem k charakteru jednotlivých POT – jedná se většinou o latinské spojky, příslovce, případně částice, jejichž výskyt se v předlohách jednotlivých knih pohybuje často v řádu stovek – je naše srovnání jen informačního charakteru. Může ale naznačit, zda nevýskyt těchto NVČ v některých textech není ovlivněn absencí POT v textu latinské předlohy.

Všechny výskyty POT v latinských předlohách překladu zjišťujeme jen u těch výrazů, za které je NVČ v rámci našeho vzorku dosazován více než jednou. Latinské výrazy, které jsou ojedinělými předlohami NVČ, uvádíme v tabulkách pouze informačně a jejich přítomnost v ostatních textech nezjišťujeme.

Případy, kdy v latinském textu schází ekvivalentní vyjádření POT, tedy když je český výraz dodáván nad rámec latinského textu bez zjevné ekvivalentní předlohy v originálu, posuzujeme jako specifický typ POT s nulovou předlohou, řadíme je vždy na konec tabulky a označujeme nulou (0).

Tabulka I: NVČ s *doxa*

	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
NVČ s <i>doxa</i> <i>celkem</i>	3	2	4	5	7	7	1	1	2	2	0	1	0	0	0	0	0
et <i>celkem</i> doxa	352	1120	1552	1084	1446	1083	2398	683	2438	2761	2746	1045	2161	1489	1463	1267	1594
autem <i>celkem</i> doxa	36	359	226	174	162	121	80	167	15	40	92	74	28	139	123	279	313
-que <i>celkem</i> doxa	88	157	425	345	397	435	97	130	176	230	334	176	94	262	506	92	84
ergo <i>celkem</i> doxa	9	29	111	62	63	35	20	8	11	52	25	35	10	31	42	55	38
vero <i>celkem</i> doxa	15	45	10	11	11	12	9	48	3	8	3	2	3	36	30	25	17
tunc <i>celkem</i> doxa	20	23	4	7	11	7	5	8	16	6	2	11	6	6	3	87	13
porro <i>celkem</i> doxa	0	0	34	24	11	22	0	0	0	4	8	9	0	78	33	2	2
adhuc <i>celkem</i> doxa	1	3	5	12	6	7	9	7	18	15	6	6	21	4	5	8	14
igitur <i>celkem</i> doxa	3	15	17	27	25	29	0	19	0	11	3	5	0	25	40	3	0
ecce ¹²² <i>celkem</i> doxa	1	4	9	4	13	6	6	0	14	2	26	20	13	0	3	32	18
unde cum statim interea quando at 0	1	1		1	1		1		1		1						

¹²² Jako *ecce* zde uvádíme pouzen počty „*ecce* mimo přímou řeč“, sr. 4.3.2.

Tabulka II: : NVČ s čas

	Tob	Act	1Rg	2Rg	3Rg	4Rg	1Ma	2Ma	Is	Jr	Ez	Dn	XIIB	1Par	2Par	Mt	L
<i>nvč s čas celkem</i>	3	2	4	5	7	7	1	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0
autem celkem	36	359	226	174	162	121	80	167	15	40	92	74	28	139	123	279	313
čas	0	2	1	2	2	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
porro celkem	0	0	34	24	11	22	0	0	0	4	8	9	0	78	33	2	2
čas	0	0	1	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
tunc celkem	20	23	4	7	11	7	5	8	16	6	2	11	6	6	3	87	13
čas	1	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
et celkem	352	1120	1552	1084	1446	1083	2398	683	2438	2761	2746	1045	2161	1489	1463	1267	1594
čas	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
hodie			1														
hoc vice				1													
per vicem										1							
per vices										1							
ergo					1												
super hoc																	
0			1			1		1									

Příloha 2: Kompletní databáze shodných latinských sloves a spojovacích výrazů a jejich překladových ekvivalentů (k 6. kapitole)

Tabulka I: Databáze všech shodných latinských sloves a jejich staročeských překladových ekvivalentů z paralelního Textu A (řazeno podle pořadí v 2Rg)

2Rg (K)	1Par (P)	Vulgáta	2Rg	1Par	shoda
5,2	11,2	pascere	<i>pásti</i>	<i>pásti</i>	ano
5,19	14,10	ascendere	<i>jíti</i>	<i>vzjíti</i>	ne
5,19	14,10	ascendere	<i>pojíti</i>	<i>vzjíti</i>	ne
5,19	14,10	consulere	<i>poraditi sě</i>	<i>poraditi sě</i>	ano
5,19	14,10	dicere	<i>řéci</i>	<i>řéci</i>	ano
5,19	14,11	dicere	<i>vecěti</i>	<i>řéci</i>	ne
5,20	14,11	dicere	<i>vecěti</i>	<i>řéci</i>	ne
5,20	14,11	dividere	<i>rozděliti</i>	<i>rozděliti</i>	ano
5,20	14,11	dividere	<i>rozděliti</i>	<i>rózno děliti</i>	ne
5,20	14,11	percutere	<i>pobiti</i>	<i>udeřiti</i>	ne
5,20	14,11	vocare	<i>nazvati</i>	<i>nazvati</i>	ano
5,24	14,15	audire	<i>uslyšeti</i>	<i>uslyšeti</i>	ano
5,24	14,15	percutere	<i>pobiti</i>	<i>potepati</i>	ne
5,25	14,16	facere	<i>učiniti</i>	<i>učiniti</i>	ano
5,25	14,16	praecipere	<i>příkázati</i>	<i>příkázati</i>	ano
6,3	13,7	imponere	<i>vložiti</i>	<i>vstaviti</i>	ne
6,5	13,8	ludere	<i>hráti</i>	<i>hráti</i>	ano
6,8	13,11	contristare	<i>zamútiti sě</i>	<i>smútiti sě</i>	ne
7,2	17,1	dicere	<i>vecěti</i>	<i>vecěti</i>	ano
7,2	17,1	habitare	<i>bydliti</i>	<i>bydliti</i>	ano
7,3	17,2	facere	<i>učiniti</i>	<i>učiniti</i>	ano
7,4	17,3	dicere	<i>řéci</i>	<i>řéci</i>	ano
7,5	17,5	aedificare	<i>dělati</i>	<i>dělati</i>	ano
7,5	17,5	dicere	<i>praviti</i>	0	ne
7,5	17,5	loquor	<i>řéci</i>	<i>řéci</i>	ano
7,5	17,5	vadere	<i>jíti</i>	<i>jíti</i>	ano
7,6	17,6	educere	<i>vyvésti</i>	<i>vyvésti</i>	ano
7,7	17,6	aedificare	<i>udělati</i>	<i>udělati</i>	ano
7,7	17,6	pascere	<i>pásti</i>	<i>pásti</i>	ano
7,8	17,7	dicere	<i>praviti</i>	<i>praviti</i>	ano
7,8	17,7	ferre	<i>vzieti</i>	<i>vzieti</i>	ano
7,9	17,8	interficere	<i>zbíti</i>	<i>zbíti</i>	ano
7,12	17,11	suscitare	<i>vzkřiesiti</i>	<i>zbuditi</i>	ne
7,18	17,16	dicere	<i>řéci</i>	<i>řéci</i>	ano
7,18	17,16	sedere	<i>sěděti</i>	<i>státi</i>	ne
7,19	17,17	videre	<i>zdáti</i>	<i>zdáti</i>	ano
7,27	17,25	revelare	<i>zjeviti</i>	<i>zjeviti</i>	ano
7,29	17,27	benedicere	<i>požehnánie dáti</i>	<i>žehnati</i>	ne
8,1	18,1	facere	<i>státi sě</i>	<i>státi sě</i>	ano
8,1	18,1	ferre	<i>otjieti</i>	<i>otjieti</i>	ano
8,1	18,1	humiliare	<i>ponůžiti</i>	<i>skrotiti pod sě</i>	ne
8,1	18,1	percutere	<i>pobiti</i>	<i>pobiti</i>	ano
8,2	18,2	percutere	<i>pobiti</i>	<i>pobiti</i>	ano
8,3	18,3	percutere	<i>pobiti</i>	<i>pobiti</i>	ano

8,4	18,4	subnervare	<i>zprětrhati žíly</i>	<i>podřezati</i>	ne
8,5	18,5	percutere	<i>pobiti</i>	<i>pobiti</i>	ano
8,6	18,6	ponere	<i>posaditi</i>	<i>položiti</i>	ne
8,7	18,7	ferre	<i>pobрати</i>	<i>pobрати</i>	ano
8,9	18,9	audire	<i>uslyšěti</i>	<i>uslyšěti</i>	ano
8,9	18,9	percutere	<i>pobiti</i>	<i>pobiti</i>	ano
8,10	18,10	congratulator	<i>radovati sě</i>	<i>radovati sě</i>	ano
8,10	18,10	expugnare	<i>pobiti</i>	<i>převáleti</i>	ne
8,10	18,10	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
8,15	18,14	facere	<i>činiti</i>	<i>činiti</i>	ano
8,15	18,14	regnare	<i>kralovati</i>	<i>kralovati</i>	ano
10,1	19,1	morior	<i>umřieti</i>	<i>umřieti</i>	ano
10,1	19,1	regnare	<i>kralovati</i>	<i>kralovati</i>	ano
10,2	19,2	consolare	<i>tázati</i>	<i>utěšiti</i>	ne
10,2	19,2	dicere	<i>vecěti</i>	<i>řeci</i>	ne
10,2	19,2	facere	<i>učiniti</i>	<i>učiniti</i>	ano
10,2	19,2	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
10,3	19,3	dicere	<i>vecěti</i>	<i>pověděti</i>	ne
10,3	19,3	explorare	<i>shledati</i>	<i>špehovati</i>	ne
10,3	19,3	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
10,3	19,3	putare	<i>mnieti</i>	<i>mnieti</i>	ano
10,4	19,4	dimittere	<i>pustiti</i>	<i>propustiti</i>	ne
10,4	19,4	praescindere	<i>přěstřici</i>	<i>rozstřhati</i>	ne
10,4	19,4	radere	<i>oholiti</i>	<i>oblyšiti</i>	ne
10,5	19,5	crescere	<i>otrósti</i>	<i>otrósti</i>	ano
10,5	19,5	manere	<i>ostati</i>	<i>ostati</i>	ano
10,5	19,5	mittere	<i>poslati</i>	<i>vyslati</i>	ne
10,5	19,5	revertere	<i>vrátiti sě</i>	<i>vrátiti sě</i>	ano
10,6	19,6	conducere	<i>najieti</i>	<i>přivěsti sobě</i>	ne
10,6	19,6	facere	<i>učiniti</i>	<i>učiniti</i>	ano
10,6	19,6	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
10,7	19,8	audire	<i>uslyšěti</i>	<i>uslyšěti</i>	ano
10,7	19,8	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
10,8	19,9	dirigere	<i>zřiediti</i>	<i>šikovati</i>	ne
10,8	19,9	egredior	<i>vyjiti</i>	<i>vyjiti</i>	ano
10,9	19,10	eligere	<i>zvoliti</i>	<i>vybrati</i>	ne
10,12	19,13	facere	<i>učiniti</i>	<i>učiniti</i>	ano
10,13	19,14	fugere	<i>poběžěti</i>	<i>potisknúti</i>	ne
10,14	19,15	fugere	<i>poběžěti</i>	<i>běžěti</i>	ne
10,14	19,15	fugere	<i>poběžěti</i>	<i>poběhnúti</i>	ano
10,14	19,15	ingredior	<i>vjiti</i>	<i>vjiti</i>	ano
10,14	19,15	revertere	<i>vrátiti sě</i>	<i>vrátiti sě</i>	ano
10,14	19,15	videre	<i>uzřieti</i>	<i>uzřieti</i>	ano
10,15	19,16	videre	<i>viděti</i>	<i>uzřieti</i>	ne
10,16	19,16	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
10,17	19,17	dirigere	<i>zřiediti</i>	<i>zpósobiti</i>	ne
10,17	19,17	nuntiare	<i>pověděti</i>	<i>vzkázati</i>	ne
10,17	19,17	pugnare	<i>bojovati</i>	<i>bojovati</i>	ano
10,17	19,17	transire	<i>táhnúti</i>	<i>přebřísti</i>	ne
10,18	19,18	fugere	<i>poběhnúti</i>	<i>poběžěti</i>	ano
10,19	19,19	auxilium praeberere	<i>pomáhati</i>	<i>dávati pomoci</i>	ne
10,19	19,19	videre	<i>viděti</i>	<i>uzřieti</i>	ne

Tabulka II: Databáze všech shodných latinských sloves a jejich staročeských překladových ekvivalentů z paralelního Textu A (řazeno abecedně podle infinitivních tvarů latinských sloves)

2Rg (K)	1Par (P)	Vulgáta	2Rg	1Par	shoda
7,5	17,5	aedificare	dělati	dělati	ano
7,7	17,6	aedificare	udělati	udělati	ano
5,19	14,10	ascendere	jíti	vzjíti	ne
5,19	14,10	ascendere	pojíti	vzjíti	ne
5,24	14,15	audire	uslyšěti	uslyšěti	ano
8,9	18,9	audire	uslyšěti	uslyšěti	ano
10,7	19,8	audire	uslyšěti	uslyšěti	ano
10,19	19,19	auxilium praebere	pomáhati	dávati pomoci	ne
7,29	17,27	benedicere	požehnáníe dáti	žehnati	ne
10,6	19,6	conducere	najieti	přivěsti sobě	ne
8,10	18,10	congratular	radovati sě	radovati sě	ano
10,2	19,2	consolare	tázati	utěšiti	ne
5,19	14,10	consulere	poraditi sě	poraditi sě	ano
6,8	13,11	contristare	zamútiti sě	smútiti sě	ne
10,5	19,5	crescere	otrósti	otrósti	ano
5,19	14,10	dicere	řěci	řěci	ano
5,19	14,11	dicere	vecěti	řěci	ne
5,20	14,11	dicere	vecěti	řěci	ne
7,2	17,1	dicere	vecěti	vecěti	ano
7,4	17,3	dicere	řěci	řěci	ano
7,5	17,5	dicere	praviti	0	ne
7,8	17,7	dicere	praviti	praviti	ano
7,18	17,16	dicere	řěci	řěci	ano
10,2	19,2	dicere	vecěti	řěci	ne
10,3	19,3	dicere	vecěti	pověděti	ne
10,4	19,4	dimittere	pustiti	propustiti	ne
10,8	19,9	dirigere	zřiediti	šikovati	ne
10,17	19,17	dirigere	zřiediti	způsobiti	ne
5,20	14,11	dividere	rozděliti	rozděliti	ano
5,20	14,11	dividere	rozděliti	różno děliti	ne
7,6	17,6	educere	vyvésti	vyvésti	ano
10,8	19,9	egredior	vyjíti	vyjíti	ano
10,9	19,10	eligere	zvoliti	vybrati	ne
10,3	19,3	explorare	shlédati	špehovati	ne
8,10	18,10	expugnare	pobiti	převáleti	ne
5,25	14,16	facere	učiniti	učiniti	ano
7,3	17,2	facere	učiniti	učiniti	ano
8,1	18,1	facere	státi sě	státi sě	ano
8,15	18,14	facere	činiti	činiti	ano
10,2	19,2	facere	učiniti	učiniti	ano
10,6	19,6	facere	učiniti	učiniti	ano
10,12	19,13	facere	učiniti	učiniti	ano
7,8	17,7	ferre	vzieti	vzieti	ano
8,1	18,1	ferre	otjieti	otjieti	ano
8,7	18,7	ferre	pobрати	pobрати	ano
10,13	19,14	fugere	poběžěti	potisknúti	ne

10,14	19,15	fugere	<i>poběžžeti</i>	<i>běžžeti</i>	ne
10,14	19,15	fugere	<i>poběžžeti</i>	<i>poběžhnúti</i>	ano
10,18	19,18	fugere	<i>poběžhnúti</i>	<i>poběžžeti</i>	ano
7,2	17,1	habitare	<i>bydliti</i>	<i>bydliti</i>	ano
8,1	18,1	humiliare	<i>ponížžiti</i>	<i>skrotiti pod sě</i>	ne
6,3	13,7	imponere	<i>vložžiti</i>	<i>vstaviti</i>	ne
10,14	19,15	ingredior	<i>vjíti</i>	<i>vjíti</i>	ano
7,9	17,8	interficere	<i>zbíti</i>	<i>zbíti</i>	ano
7,5	17,5	loquor	<i>řěci</i>	<i>řěci</i>	ano
6,5	13,8	ludere	<i>hráti</i>	<i>hráti</i>	ano
10,5	19,5	manere	<i>ostati</i>	<i>ostati</i>	ano
8,10	18,10	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
10,2	19,2	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
10,3	19,3	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
10,5	19,5	mittere	<i>poslati</i>	<i>vyslati</i>	ne
10,6	19,6	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
10,7	19,8	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
10,16	19,16	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
10,1	19,1	moriar	<i>umřieti</i>	<i>umřieti</i>	ano
10,17	19,17	nuntiare	<i>pověděti</i>	<i>vzkázati</i>	ne
5,2	11,2	pascere	<i>pásti</i>	<i>pásti</i>	ano
7,7	17,6	pascere	<i>pásti</i>	<i>pásti</i>	ano
5,20	14,11	percutere	<i>pobiti</i>	<i>udeřiti</i>	ne
5,24	14,15	percutere	<i>pobiti</i>	<i>potepati</i>	ne
8,1	18,1	percutere	<i>pobiti</i>	<i>pobiti</i>	ano
8,2	18,2	percutere	<i>pobiti</i>	<i>pobiti</i>	ano
8,3	18,3	percutere	<i>pobiti</i>	<i>pobiti</i>	ano
8,5	18,5	percutere	<i>pobiti</i>	<i>pobiti</i>	ano
8,9	18,9	percutere	<i>pobiti</i>	<i>pobiti</i>	ano
8,6	18,6	ponere	<i>posaditi</i>	<i>položžiti</i>	ne
5,25	14,16	praecipere	<i>příkázati</i>	<i>příkázati</i>	ano
10,4	19,4	praescindere	<i>přěstřžici</i>	<i>rozstřžhati</i>	ne
10,17	19,17	pugnare	<i>bojovati</i>	<i>bojovati</i>	ano
10,3	19,3	putare	<i>mnieti</i>	<i>mnieti</i>	ano
10,4	19,4	radere	<i>oholiti</i>	<i>oblyšiti</i>	ne
8,15	18,14	regnare	<i>kralovati</i>	<i>kralovati</i>	ano
10,1	19,1	regnare	<i>kralovati</i>	<i>kralovati</i>	ano
7,27	17,25	revelare	<i>zjeviti</i>	<i>zjeviti</i>	ano
10,5	19,5	revertere	<i>vrátiti sě</i>	<i>vrátiti sě</i>	ano
10,14	19,15	revertere	<i>vrátiti sě</i>	<i>vrátiti sě</i>	ano
7,18	17,16	sedere	<i>sědžeti</i>	<i>státi</i>	ne
8,4	18,4	subnervare	<i>zpřetrhati žíly</i>	<i>podřžžzati</i>	ne
7,12	17,11	suscitare	<i>vzkřiesiti</i>	<i>zbuditi</i>	ne
10,17	19,17	transire	<i>táhnúti</i>	<i>přěbřžstti</i>	ne
7,5	17,5	vadere	<i>jíti</i>	<i>jíti</i>	ano
7,19	17,17	videre	<i>zđáti</i>	<i>zđáti</i>	ano
10,14	19,15	videre	<i>uzřžieti</i>	<i>uzřžieti</i>	ano
10,15	19,16	videre	<i>vidžeti</i>	<i>uzřžieti</i>	ne
10,19	19,19	videre	<i>vidžeti</i>	<i>uzřžieti</i>	ne
5,20	14,11	vocare	<i>nazvati</i>	<i>nazvati</i>	ano

Tabulka III: Databáze všech shodných latinských sloves a jejich staročeských překladových ekvivalentů z paralelního Textu B (řazeno podle pořadí v 4Rg)

4Rg (K)	Is (K)	Vulgáta	4Rg	Is	shoda
18,21	36,6	perforare	<i>probodnutí</i>	<i>probodnutí</i>	ano
18,22	36,7	aufferre	<i>zatrátiti</i>	<i>zahladiti</i>	ne
18,27	36,12	bibere	<i>píti</i>	<i>píti</i>	ano
18,27	36,12	comedere	<i>jiesti</i>	<i>jiesti</i>	ano
18,27	36,12	loqui	<i>mluviti</i>	<i>mluviti</i>	ano
18,27	36,12	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
18,27	36,12	sedere	<i>seděti</i>	<i>seděti</i>	ano
18,28	36,13	audire	<i>slyšěti</i>	<i>slyšěti</i>	ano
18,28	36,13	clamare	<i>zavolati</i>	<i>volati</i>	ano
18,28	36,13	stare	<i>státi</i>	<i>státi</i>	ano
18,29	36,14	dicere	<i>praviti</i>	<i>praviti</i>	ano
18,29	36,14	posse eruere	<i>moci zprostiti</i>	<i>moci zprostiti</i>	ano
18,29	36,14	seducere	<i>spúščěti sě</i>	<i>svěsti z cěsty</i>	ne
18,30	36,15	dicere	<i>řěci</i>	<i>řěci</i>	ano
18,30	36,15	eruere	<i>zprostiti</i>	<i>zprostiti</i>	ano
18,30	36,15	liberare	<i>vykúpiti</i>	<i>vysvoboditi</i>	ne
18,31	36,16	audire	<i>poslúchati</i>	<i>poslúchati</i>	ano
18,31	36,16	dicere	<i>praviti</i>	<i>praviti</i>	ano
18,31	36,16	facere	<i>učiniti</i>	<i>učiniti</i>	ano
18,31	36,16	nolle		<i>0 neroditi</i>	ne
18,37	36,22	nuntiare	<i>rozpraviti</i>	<i>pověděti</i>	ne
18,37	36,22	scindere	<i>rozedřieti</i>	<i>rozedřieti</i>	ano
19,1	37,1	audire	<i>uslyšěti</i>	<i>uslyšěti</i>	ano
19,1	37,1	scindere	<i>rozedřieti</i>	<i>roztrhnúti</i>	ne
19,2	37,2	operire	<i>odieti</i>	<i>odieti</i>	ano
19,4	37,4	audire	<i>uslyšěti</i>	<i>uslyšěti</i>	ano
19,4	37,4	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
19,5	37,5	venire	<i>přijieti</i>	<i>přijieti</i>	ano
19,6	37,6	blasphemare	<i>posuzovati</i>	<i>úkory udávati</i>	ne
19,6	37,6	dicere	<i>pověděti</i>	<i>dieti</i>	ne
19,6	37,6	dicere	<i>praviti</i>	<i>praviti</i>	ano
19,7	37,7	audire	<i>uslyšěti</i>	<i>uslyšěti</i>	ano
19,7	37,7	revertere	<i>vrátiti sě</i>	<i>vrátiti sě</i>	ano
19,8	37,8	invenire	<i>nalézti</i>	<i>nalézti</i>	ano
19,8	37,8	revertere	<i>vrátiti sě</i>	<i>vrátiti sě</i>	ano
19,9	37,9	audire	<i>uslyšěti</i>	<i>uslyšěti</i>	ano
19,9	37,9	dicere	<i>řěci</i>	<i>řěci</i>	ano
19,9	37,9	dicere	<i>řěci</i>	<i>řěci</i>	ano
19,9	37,9	egredi	<i>vyjěti</i>	<i>vyjěti</i>	ano
19,9	37,9	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
19,9	37,9	pugnare	<i>bojovati</i>	<i>bojovati</i>	ano
19,14	37,14	ascendere	<i>vjíti</i>	<i>jíti</i>	ne
19,14	37,14	expandere	<i>spiěti</i>	<i>rozpiěti</i>	ne
19,15	37,16	facere	<i>učiniti</i>	<i>učiniti</i>	ano
19,15	37,16	sedere	<i>seděti</i>	<i>seděti</i>	ano
19,16	37,17	aperire	<i>otevřieti</i>	<i>otevřieti</i>	ano
19,16	37,17	audire	<i>uslyšěti</i>	<i>slyšěti</i>	ano
19,16	37,17	inclinare	<i>nakloniti</i>	<i>nachýliti</i>	ne

19,16	37,17	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
19,16	37,17	videre	<i>viděti</i>	<i>viděti</i>	ano
19,20	37,21	dicere	<i>praviti</i>	<i>praviti</i>	ano
19,20	37,21	dicere	<i>řěci</i>	<i>řěci</i>	ano
19,20	37,21	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
19,21	37,22	movere	<i>hýbati</i>	<i>hýbati</i>	ano
19,21	37,22	subsannare	<i>pohrdati</i>	<i>pohrdati</i>	ano
19,22	37,23	blasphemare	<i>klam činiti</i>	<i>potupně zpravovati</i>	ne
19,22	37,23	exaltare	<i>povzvednutí</i>	<i>povýšiti</i>	ne
19,22	37,23	exprobrare	<i>haditi</i>	<i>haněti</i>	ne
19,23	37,24	dicere	<i>řěci</i>	<i>řěci</i>	ano
19,23	37,24	exprobrare	<i>pošpílevati</i>	<i>mluviti proti</i>	ne
19,28	37,29	ascendere	<i>vzjíti</i>	<i>vzjíti</i>	ano
19,28	37,29	ponere	<i>zavěsiti</i>	<i>položiti</i>	ano
19,28	37,29	reducere	<i>dověsti</i>	<i>přivěsti</i>	ne
19,28	37,29	venire	<i>přijieti</i>	<i>přijieti</i>	ano
19,29	37,30	comedere	<i>jiesti</i>	<i>jiesti</i>	ano
19,29	37,30	metere	<i>žieti</i>	<i>žieti</i>	ano
19,29	37,30	plantare	<i>saditi</i>	<i>saditi</i>	ano
19,29	37,30	seminare	<i>sieti</i>	<i>sieti</i>	ano
20,1	38,1	aegrotare	<i>roznemoci se</i>	<i>roznemoci se</i>	ano
20,1	38,1	dicere	<i>praviti</i>	<i>praviti</i>	ano
20,1	38,1	dicere	<i>vecěti</i>	<i>řěci</i>	ne
20,2	38,2	orare	<i>modliti se</i>	<i>modliti se</i>	ano
20,2	38,3	ambulare	<i>choditi</i>	<i>choditi</i>	ano
20,3	38,3	dicere	<i>řěci</i>	<i>řěci</i>	ano
20,3	38,3	flere	<i>plakati</i>	<i>plakati</i>	ano
20,3	38,3	meminisse	<i>pomnieti</i>	<i>pomnieti</i>	ano
20,3	38,3	obsecrare	<i>prositi</i>	<i>prositi</i>	ano
20,5	38,5	audire	<i>slyšěti</i>	<i>slyšěti</i>	ano
20,5	38,5	videre	<i>viděti</i>	<i>viděti</i>	ano
20,6	38,6	protegere	<i>obrániti</i>	<i>obrániti</i>	ano
20,8	38,22	ascendere	<i>vzníti</i>	<i>vzníti</i>	ano
20,8	38,22	dicere	<i>řěci</i>	<i>vecěti</i>	ne
20,11	38,8	descendere	<i>sejíti</i>	<i>sejíti</i>	ano
20,12	39,1	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
20,13	39,2	laetari	<i>obradovati se</i>	<i>obveseliti se</i>	ne
20,13	39,2	ostendere	<i>ukázati</i>	<i>ukázati</i>	ano
20,14	39,3	dicere	<i>řěci</i>	<i>řěci</i>	ano
20,14	39,3	venire	<i>přijieti</i>	<i>přijieti</i>	ano
20,14	39,3	venire	<i>přijieti</i>	<i>přijieti</i>	ano
20,15	39,4	videre	<i>viděti</i>	<i>viděti</i>	ano
20,15	39,4	videre	<i>viděti</i>	<i>viděti</i>	ano
20,16	39,5	audire	<i>slyšěti</i>	<i>slyšěti</i>	ano
20,16	39,5	dicere	<i>vecěti</i>	<i>řěci</i>	ne
20,17	39,6	aufferre	<i>pobрати</i>	<i>otněsti</i>	ne
20,17	39,6	venire	<i>blížiti se</i>	<i>přijieti</i>	ne
20,18	39,7	gignere	<i>poroditi</i>	<i>poroditi</i>	ano
20,18	39,7	tollere	<i>vzieti</i>	<i>vzieti</i>	ano
20,19	39,8	dicere	<i>vecěti</i>	<i>vecěti</i>	ano

Tabulka IV: Databáze všech shodných latinských sloves a jejich staročeských překladových ekvivalentů z paralelního Textu B (řazeno abecedně podle infinitivních tvarů latinských sloves)

4Rg (K)	Is (K)	Vulgáta	4Rg	Is	shoda
20,1	38,1	aegrotare	<i>roznemoci se</i>	<i>roznemoci se</i>	ano
20,2	38,3	ambulare	<i>choditi</i>	<i>choditi</i>	ano
19,16	37,17	aperire	<i>otevřieti</i>	<i>otevřieti</i>	ano
19,14	37,14	ascendere	<i>vjíti</i>	<i>jíti</i>	ne
19,28	37,29	ascendere	<i>vzjíti</i>	<i>vzjíti</i>	ano
20,8	38,22	ascendere	<i>vzníti</i>	<i>vzníti</i>	ano
18,28	36,13	audire	<i>slyšeti</i>	<i>slyšeti</i>	ano
18,31	36,16	audire	<i>poslúchati</i>	<i>poslúchati</i>	ano
19,1	37,1	audire	<i>uslyšeti</i>	<i>uslyšeti</i>	ano
19,4	37,4	audire	<i>uslyšeti</i>	<i>uslyšeti</i>	ano
19,7	37,7	audire	<i>uslyšeti</i>	<i>uslyšeti</i>	ano
19,9	37,9	audire	<i>uslyšeti</i>	<i>uslyšeti</i>	ano
19,16	37,17	audire	<i>uslyšeti</i>	<i>slyšeti</i>	ano
20,5	38,5	audire	<i>slyšeti</i>	<i>slyšeti</i>	ano
20,16	39,5	audire	<i>slyšeti</i>	<i>slyšeti</i>	ano
18,22	36,7	aufferre	<i>zatrati</i>	<i>zahladiti</i>	ne
20,17	39,6	aufferre	<i>pobratiti</i>	<i>otnésti</i>	ne
18,27	36,12	bibere	<i>píti</i>	<i>píti</i>	ano
19,6	37,6	blasphemare	<i>posuzovati</i>	<i>úkory udávati</i>	ne
19,22	37,23	blasphemare	<i>klam činiti</i>	<i>potupně zpravovati</i>	ne
18,28	36,13	clamare	<i>zavolati</i>	<i>volati</i>	ano
18,27	36,12	comedere	<i>jiesti</i>	<i>jiesti</i>	ano
19,29	37,30	comedere	<i>jiesti</i>	<i>jiesti</i>	ano
20,11	38,8	descendere	<i>sejíti</i>	<i>sejíti</i>	ano
18,29	36,14	dicere	<i>praviti</i>	<i>praviti</i>	ano
18,30	36,15	dicere	<i>řeci</i>	<i>řeci</i>	ano
18,31	36,16	dicere	<i>praviti</i>	<i>praviti</i>	ano
19,6	37,6	dicere	<i>pověděti</i>	<i>dieti</i>	ne
19,6	37,6	dicere	<i>praviti</i>	<i>praviti</i>	ano
19,9	37,9	dicere	<i>řeci</i>	<i>řeci</i>	ano
19,9	37,9	dicere	<i>řeci</i>	<i>řeci</i>	ano
19,20	37,21	dicere	<i>praviti</i>	<i>praviti</i>	ano
19,20	37,21	dicere	<i>řeci</i>	<i>řeci</i>	ano
19,23	37,24	dicere	<i>řeci</i>	<i>řeci</i>	ano
20,1	38,1	dicere	<i>praviti</i>	<i>praviti</i>	ano
20,1	38,1	dicere	<i>vecěti</i>	<i>řeci</i>	ne
20,3	38,3	dicere	<i>řeci</i>	<i>řeci</i>	ano
20,8	38,22	dicere	<i>řeci</i>	<i>vecěti</i>	ne
20,14	39,3	dicere	<i>řeci</i>	<i>řeci</i>	ano
20,16	39,5	dicere	<i>vecěti</i>	<i>řeci</i>	ne
20,19	39,8	dicere	<i>vecěti</i>	<i>vecěti</i>	ano
19,9	37,9	egredi	<i>vyjěti</i>	<i>vyjěti</i>	ano
18,30	36,15	eruerere	<i>zprostiti</i>	<i>zprostiti</i>	ano
19,22	37,23	exaltare	<i>povzvednutí</i>	<i>povýšiti</i>	ne
19,14	37,14	expandere	<i>spieti</i>	<i>rozpieti</i>	ne
19,22	37,23	exprobrare	<i>haditi</i>	<i>haněti</i>	ne
19,23	37,24	exprobrare	<i>pošpílěvati</i>	<i>mluviti proti</i>	ne

18,31	36,16	facere	<i>učiniti</i>	<i>učiniti</i>	ano
19,15	37,16	facere	<i>učiniti</i>	<i>učiniti</i>	ano
20,3	38,3	flere	<i>plakati</i>	<i>plakati</i>	ano
20,18	39,7	gignere	<i>poroditi</i>	<i>poroditi</i>	ano
19,16	37,17	inclinare	<i>nakloniti</i>	<i>nachýliti</i>	ne
19,8	37,8	invenire	<i>naléztí</i>	<i>naléztí</i>	ano
20,13	39,2	laetari	<i>obradovati</i> <i>sě</i>	<i>obveseliti</i> <i>sě</i>	ne
18,30	36,15	liberare	<i>vykúpiti</i>	<i>vysvoboditi</i>	ne
18,27	36,12	loqui	<i>mluviti</i>	<i>mluviti</i>	ano
20,3	38,3	meminisse	<i>pomnieti</i>	<i>pomnieti</i>	ano
19,29	37,30	metere	<i>žieti</i>	<i>žieti</i>	ano
18,27	36,12	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
19,4	37,4	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
19,9	37,9	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
19,16	37,17	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
19,20	37,21	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
20,12	39,1	mittere	<i>poslati</i>	<i>poslati</i>	ano
19,21	37,22	movere	<i>hýbati</i>	<i>hýbati</i>	ano
18,31	36,16	nolle	0	<i>neroditi</i>	ne
18,37	36,22	nuntiare	<i>rozpraviti</i>	<i>pověděti</i>	ne
20,3	38,3	obsecrare	<i>prositi</i>	<i>prositi</i>	ano
19,2	37,2	operire	<i>odieti</i>	<i>odieti</i>	ano
20,2	38,2	orare	<i>modliti</i> <i>sě</i>	<i>modliti</i> <i>sě</i>	ano
20,13	39,2	ostendere	<i>ukázati</i>	<i>ukázati</i>	ano
18,21	36,6	perforare	<i>probodnúti</i>	<i>probodnúti</i>	ano
19,29	37,30	plantare	<i>saditi</i>	<i>saditi</i>	ano
19,28	37,29	ponere	<i>zavěsiti</i>	<i>položiti</i>	ano
18,29	36,14	posse eruere	<i>moci</i> <i>zprostiti</i>	<i>moci</i> <i>zprostiti</i>	ano
20,6	38,6	protegere	<i>obrániti</i>	<i>obrániti</i>	ano
19,9	37,9	pugnare	<i>bojovati</i>	<i>bojovati</i>	ano
19,28	37,29	reducere	<i>dověsti</i>	<i>přivěsti</i>	ne
19,7	37,7	revertere	<i>vrátiti</i> <i>sě</i>	<i>vrátiti</i> <i>sě</i>	ano
19,8	37,8	revertere	<i>vrátiti</i> <i>sě</i>	<i>vrátiti</i> <i>sě</i>	ano
18,37	36,22	scindere	<i>rozedřieti</i>	<i>rozedřieti</i>	ano
19,1	37,1	scindere	<i>rozedřieti</i>	<i>roztrhnúti</i>	ne
18,27	36,12	sedere	<i>seděti</i>	<i>seděti</i>	ano
19,15	37,16	sedere	<i>seděti</i>	<i>seděti</i>	ano
18,29	36,14	seducere	<i>spúščěti</i> <i>sě</i>	<i>svěsti</i> <i>z cěsty</i>	ne
19,29	37,30	seminare	<i>sieti</i>	<i>sieti</i>	ano
18,28	36,13	stare	<i>státi</i>	<i>státi</i>	ano
19,21	37,22	subsannare	<i>pohrdati</i>	<i>pohrdati</i>	ano
20,18	39,7	tollere	<i>vzieti</i>	<i>vzieti</i>	ano
19,5	37,5	venire	<i>přijieti</i>	<i>přijieti</i>	ano
19,28	37,29	venire	<i>přijieti</i>	<i>přijieti</i>	ano
20,14	39,3	venire	<i>přijieti</i>	<i>přijieti</i>	ano
20,14	39,3	venire	<i>přijieti</i>	<i>přijieti</i>	ano
20,17	39,6	venire	<i>blžúti</i> <i>sě</i>	<i>přijieti</i>	ne
19,16	37,17	videre	<i>viděti</i>	<i>viděti</i>	ano
20,5	38,5	videre	<i>viděti</i>	<i>viděti</i>	ano
20,15	39,4	videre	<i>viděti</i>	<i>viděti</i>	ano
20,15	39,4	videre	<i>viděti</i>	<i>viděti</i>	ano

Tabulka V: Databáze všech shodných latinských spojovacích výrazů a jejich staročeských překladových ekvivalentů z paralelního Textu A (řazeno podle pořadí v 2Rg)

2Rg (K)	1Par (P)	Vulgáta	2Rg	1Par	shoda
5,1	11,1	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
5,2	11,2	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
5,2	11,2	et	<i>a</i>	<i>0</i>	ne
5,19	14,10	et	<i>tehda</i>	<i>i</i>	ne
5,20	14,11	et	<i>i</i>	<i>a</i>	ne
7,5	17,5	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
7,6	17,5	et	<i>0</i>	<i>a</i>	ne
7,9	17,8	et	<i>0</i>	<i>et</i>	ne
7,14	17,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
7,18	17,16	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
7,18	17,16	et	<i>a</i>	<i>0</i>	ne
7,19	17,17	sed et	<i>A ještět'</i>	<i>Ale i</i>	ne
7,28	17,26	nunc ergo	<i>a ted'</i>	<i>protož již</i>	ne
8,1	18,1	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
8,1	18,1	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
8,1	18,1	post haec	<i>potom</i>	<i>potom</i>	ano
8,1	18,1	autem	<i>tehda</i>	<i>0</i>	ne
8,2	18,2	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
8,6	18,6	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
8,7	18,7	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
8,10	18,10	quippe	<i>nebo</i>	<i>nebo</i>	ano
8,10	18,10	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
8,10	18,10	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
8,17	18,16	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
8,17	18,16	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
8,18	18,17	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
10,1	19,1	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,1	19,1	autem	<i>zatiem</i>	<i>pak</i>	ne
10,2	19,2	que	<i>tehda</i>	<i>i</i>	ne
10,4	19,4	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,4	19,4	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
10,5	19,5	et	<i>a</i>	<i>tož</i>	ne
10,6	19,6	autem	<i>tehda</i>	<i>a</i>	ne
10,7	19,8	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
10,9	19,10	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,9	19,10	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,9	19,10	igitur	<i>tehda</i>	<i>protož již</i>	ne
10,10	19,11	autem	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
10,12	19,13	autem	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
10,12	19,13	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
10,14	19,15	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,14	19,15	que	<i>a zatiem</i>	<i>i</i>	ne
10,16	19,16	autem	<i>a</i>	<i>mezi nimi</i>	ne
10,16	19,16	et	<i>i</i>	<i>aby</i>	ne
10,17	19,17	et	<i>i</i>	<i>0</i>	ne
10,17	19,17	et	<i>a</i>	<i>0</i>	ne
10,18	19,18	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,18	19,18	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
10,18	19,18	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano

Tabulka VI: Databáze všech shodných latinských spojovacích výrazů a jejich staročeských překladových ekvivalentů z paralelního Textu A (řazeno abecedně podle latinských výrazů)

2Rg (K)	1Par (P)	Vulgáta	2Rg	1Par	shoda
8,1	18,1	autem	<i>tehda</i>	<i>0</i>	ne
10,1	19,1	autem	<i>zatiem</i>	<i>pak</i>	ne
10,6	19,6	autem	<i>tehda</i>	<i>a</i>	ne
10,10	19,11	autem	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
10,12	19,13	autem	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
10,16	19,16	autem	<i>a</i>	<i>mezi nimi</i>	ne
5,1	11,1	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
5,2	11,2	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
5,2	11,2	et	<i>a</i>	<i>0</i>	ne
5,19	14,10	et	<i>tehda</i>	<i>i</i>	ne
5,20	14,11	et	<i>i</i>	<i>a</i>	ne
7,5	17,5	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
7,6	17,5	et	<i>0</i>	<i>a</i>	ne
7,9	17,8	et	<i>0</i>	<i>et</i>	ne
7,14	17,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
7,18	17,16	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
7,18	17,16	et	<i>a</i>	<i>0</i>	ne
8,1	18,1	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
8,1	18,1	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
8,2	18,2	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
8,6	18,6	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
8,7	18,7	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
8,10	18,10	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
8,10	18,10	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
8,17	18,16	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
8,17	18,16	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
8,18	18,17	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
10,1	19,1	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,4	19,4	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,4	19,4	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
10,5	19,5	et	<i>a</i>	<i>tož</i>	ne
10,7	19,8	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
10,9	19,10	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,9	19,10	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,12	19,13	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
10,14	19,15	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,16	19,16	et	<i>i</i>	<i>aby</i>	ne
10,17	19,17	et	<i>i</i>	<i>0</i>	ne
10,17	19,17	et	<i>a</i>	<i>0</i>	ne
10,18	19,18	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
10,18	19,18	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
10,18	19,18	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
10,9	19,10	igitur	<i>tehda</i>	<i>protož již</i>	ne
7,28	17,26	nunc ergo	<i>a ted'</i>	<i>protož již</i>	ne
8,1	18,1	post haec	<i>potom</i>	<i>potom</i>	ano
10,2	19,2	que	<i>tehda</i>	<i>i</i>	ne
10,14	19,15	que	<i>a zatiem</i>	<i>i</i>	ne

8,10	18,10	quippe	<i>nebo</i>	<i>nebo</i>	ano
7,19	17,17	sed et	<i>A ještet'</i>	<i>Ale i</i>	ne

Tabulka VII: Databáze všech shodných latinských spojovacích výrazů a jejich staročeských překladových ekvivalentů z paralelního Textu B (řazeno podle pořadí v 4Rg)

4Rg (K)	Is (K)	Vulgáta	4Rg	Is	shoda
18,21	36,6	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
18,21	36,6	sic	<i>takt'</i>	<i>takež</i>	ne
18,22	36,7	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,22	36,7	nonne	<i>však</i>	<i>však</i>	ano
18,27	36,12	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,27	36,12	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,27	36,12	numquid	<i>zdali</i>	<i>zdali</i>	ano
18,28	36,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,28	36,13	et	<i>0</i>	<i>a</i>	ne
18,31	36,16	haec enim	<i>nebť tak</i>	<i>toť</i>	ne
18,34	36,19	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,37	36,22	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,37	36,22	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,37	36,22	et	<i>0</i>	<i>i</i>	ne
19,1	37,1	et	<i>i</i>	<i>a</i>	ne
19,2	37,2	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,7	37,7	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,7	37,7	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
19,8	37,8	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ano
19,13	37,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,13	37,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,13	37,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,14	37,14	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,15	37,16	et	<i>i</i>	<i>a</i>	ne
19,16	37,17	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,18	37,19	enim	<i>neb</i>	<i>neb</i>	ano
19,18	37,19	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,18	37,19	sed	<i>ale</i>	<i>ale</i>	ano
19,22	37,23	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,22	37,23	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,22	37,23	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,23	37,24	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,28	37,29	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,29	37,30	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,29	37,30	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,1	38,1	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
20,2	38,2	et	<i>i</i>	<i>a</i>	ne
20,3	38,3	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,3	38,3	quomodo	<i>kterak</i>	<i>kterak</i>	ano
20,6	38,6	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,6	38,6	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,6	38,6	et	<i>0</i>	<i>a</i>	ne
20,8	38,22	quia	<i>že</i>	<i>že</i>	ano
20,13	39,2	autem	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
20,13	39,2	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,13	39,2	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,13	39,2	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,13	39,2	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne

20,14	39,3	autem	<i>tehda</i>	<i>tehda</i>	ano
20,17	39,6	et	<i>i</i>	<i>a</i>	ne
20,18	39,7	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,18	39,7	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
20,19	39,8	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano

Tabulka VIII: Databáze všech shodných latinských spojovacích výrazů a jejich staročeských překladových ekvivalentů z paralelního Textu B (řazeno abecedně podle latinských výrazů)

4Rg (K)	Is (K)	Vulgáta	4Rg	Is	shoda
20,13	39,2	autem	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
20,14	39,3	autem	<i>tehda</i>	<i>tehda</i>	ano
19,18	37,19	enim	<i>neb</i>	<i>neb</i>	ano
18,21	36,6	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
18,22	36,7	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,27	36,12	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,27	36,12	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,28	36,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,28	36,13	et	<i>0</i>	<i>a</i>	ne
18,34	36,19	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,37	36,22	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,37	36,22	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
18,37	36,22	et	<i>0</i>	<i>i</i>	ne
19,1	37,1	et	<i>i</i>	<i>a</i>	ne
19,13	37,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,13	37,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,13	37,13	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,14	37,14	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,15	37,16	et	<i>i</i>	<i>a</i>	ne
19,16	37,17	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,18	37,19	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,22	37,23	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,22	37,23	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,22	37,23	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,23	37,24	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,28	37,29	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,29	37,30	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,29	37,30	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,1	38,1	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
20,2	38,2	et	<i>i</i>	<i>a</i>	ne
20,3	38,3	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,6	38,6	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,6	38,6	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,6	38,6	et	<i>0</i>	<i>a</i>	ne
20,13	39,2	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,13	39,2	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,13	39,2	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,13	39,2	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
20,17	39,6	et	<i>i</i>	<i>a</i>	ne
20,18	39,7	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
20,18	39,7	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ne
20,19	39,8	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,2	37,2	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,7	37,7	et	<i>a</i>	<i>a</i>	ano
19,7	37,7	et	<i>i</i>	<i>i</i>	ano
19,8	37,8	et	<i>a</i>	<i>i</i>	ano
18,31	36,16	haec enim	<i>nebt' tak</i>	<i>tot'</i>	ne
18,22	36,7	nonne	<i>však</i>	<i>však</i>	ano

18,27	36,12	numquid	<i>zdali</i>	<i>zdali</i>	ano
20,8	38,22	quia	<i>že</i>	<i>že</i>	ano
20,3	38,3	quomodo	<i>kterak</i>	<i>kterak</i>	ano
19,18	37,19	sed	<i>ale</i>	<i>ale</i>	ano
18,21	36,6	sic	<i>tak'</i>	<i>takež</i>	ne

Soupis specifických zkratk užívaných v této práci

	Zkratky citovaných rukopisů
BiblDrážď	Bible drážďanská
BiblOl	Bible olomoucká
ProrR	Proroci rožmberští
NZ	Nový zákon
SZ	Starý zákon
Pas	Pasionál
ŽKP	Život Krista Pána
	Další zkratky
POT	Podmínky originálního textu
Pz	Překladatelský znak
NVČ	navazovací výraz časový
StčS	Staročeský slovník
MP	označení poznámky autorky práce
om.	ommitit; označuje nepřeložené latinské lexémy v textu staročeské bible
s. v.	sub voce; hledej pod heslem (v daném slovníku)

Zkratky biblických knih

Zkratky biblických knih vycházejí ze zkratků užívaných ve Staročeském slovníku (viz Úvodní stati, 1968, s. 119). Pouze za zkratku označující Skutky apoštolské (Actus apostolorum) byl v rámci této práce místo formy **A** zvolen tvar **Act** pro svou explicitnost a pro zkratku označující Knihy Makabejské (Machabeorum) byl pro úsporu místa v tabulkách a grafech místo formy **Mach** zvolen tvar **Ma**.

Starý zákon

Gn	Genesis	Na	Nahum
Ex	Exodus	Hab	Habacuc
Lv	Leviticus	So	Sophonias
Nu	Numeri	Agg	Aggaeus
Dt	Deuteronomium	Zch	Zacharias
Jos	Josue	Mal	Malachias
Jdt	Liber Judicum	1Ma	1. Machabeorum
Ru	Ruth	2Ma	2. Machabeorum
1Rg	1. Regum		
2Rg	2. Regum		
3Rg	3. Regum		
4Rg	4. Regum		

Nový zákon

1Par	1. Paralipomenon	Mt	Matthaeus
2Par	2. Paralipomenon	Mc	Marcus
1Esd	1. Esdrae	L	Lucas
Neh	Nehemias (2. Ezdrae)	J	Joannes
3Esd	3. Esdrae	Act	Actus Apostolorum
Tob	Tobias	R	Epistola ad Romanos
Jdt	Judit	1C	Epistola 1. ad Corinthios
Est	Esther	2C	Epistola 2. ad Corinthios
Job	Job	G	Epistola ad Galatas
Ps	Psalmi	E	Epistola ad Ephesios
Pr	Proverbia	Ph	Epistola ad Philippenses
Eccl	Ecclesiastes	C	Epistola ad Colossenses
Ct	Canticum Canticorum	1Th	Epistola 1. ad Thessalonicenses
Sap	Liber Sapientiae	2Th	Epistola 2. ad Thessalonicenses
Sir	Sirach	1T	Epistola 1. ad Timotheum
Is	Isaias	2T	Epistola 2. ad Timotheum
Jr	Jeremias	Tt	Epistola ad Titum
Lam	Lamentationes Jeremiae	Phm	Epistola ad Philemonem
Bar	Baruch	Hb	Epistola ad Hebraeos
Ez	Ezechiel	Ja	Epistola Jacobi
Dn	Daniel	1P	Epistola 1. Petri
Os	Oseas	2P	Epistola 2. Petri
Jl	Joel	1J	Epistola 1. Joannis
Am	Amos	2J	Epistola 2. Joannis
Abd	Abdias	3J	Epistola 3. Joannis
Jon	Jonas	Jud	Epistola Judae
Mi	Michaeas	Ap	Apocalypsis

Užíváme také zkratky označující širší skupiny biblických knih:

Rg	souhrnné označení všech Knih královských (1Rg, 2Rg, 3Rg, 4Rg)
Par	souhrnné označení Knih Paralipomenon (1Par, 2Par)
Pror	souhrnné označení knih prorockých (Is–Mal)
Ma	souhrnné označení Knih Makabejských (1Ma, 2Ma)
Ev	souhrnné označení pro evangelium Matoušovo a Lukášovo (Mt, L), které jsou součástí vzorku zkoumaných textů

Citovaná literatura

- Bennet, A.: *The Author*. Routledge, London – New York 2005.
- Baker, M.: *Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator*. *Target* 12, 2, 2000, s. 241–266.
- Dobrovský, J.: *Über der ersten text der Böhmischen Bibelübersetzung*. *Neuere Abhandlungen der königlichen Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften* 3, 1798, s. 240–266.
- Doležel, L.: *Narativní způsoby v české literatuře*. Československý spisovatel, Praha 1993.
- kol.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002.
- Foucault, M.: *What is an Author?* In: *Textual Strategies: Perspectives in Post-Structuralist Criticism*. Methuen, London 1979, s. 141–160.
- Freitinger, P.: *K latinské předloze staročeského překladu bible*. *Křesťanská revue* 49, 1982, s. 27–32.
- Freitinger, P.: *Ještě k latinské předloze staročeského překladu bible*. *Křesťanská revue* 50, 1983, s. 127–133.
- Freitinger, P.: *První česká bible*. *Křesťanská revue* 54, 1987, s. 81–86.
- Freitinger, P.: *Bible Jana z Dražic a staročeské překlady písma*. *Listy filologické* 110, 1987, s. 159–165.
- Gebauer, J.: *Historická mluvnice jazyka českého I–IV*, F. Tempský, Praha 1894, 1896, 1898, 1929.
- Graciotti, S.: *La bibbia paleoboema della biblioteca di Brera*. *Publicazioni dell'Universita cattolica del Sacro Cuore*, Milano 1964.
- Grišunin, A. L.: *Opyt obsledovanija upotrebitel'nosti jazykovych dubletov v celjach atribucii*. In: *Voprosy tekstologii*, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva 1960, s. 146–195.
- Hanuš, J.: *Zjevení sv. Brigity v literatuře české*. *Listy filologické* 13, 1886, s. 141–157.
- Heller, J.: *Vocabularium biblicum septem linguarum – Biblický slovník sedmi jazyků*. Vyšehrad, Praha 2000.
- Homolková, M.: *Staročeský překlad Matoušova evangelia s výkladem Mikuláše z Lyry*. *Disertační práce*. FF MU, Brno 2007.
- Jireček, J.: *Rozbor prvotního českého překladu starého zákona*. *Časopis muzea království českého*, 38, 1864, s. 136–177, 288–301, 371–398.
- Jireček, J.: *K rozboru staročeského překladu starého zákona*. *Časopis muzea království českého*, 46, 1872, s. 385–401.
- Knittlová, D.: *K teorii i praxi překladu*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2000.

- Kresingerová, H.: Vysvětlivky ve staročeském biblickém překladu prorockých knih. *Linguistica Copernicana*, 2012, v tisku.
- Kyas, V.: Staročeská povídka o Tobiášovi. *Listy filologické* 92, 1968, s. 62–72.
- Kyas, V.: První český překlad bible. Academia, Praha 1971.
- Kyas, V.: Česká bible v dějinách národního písemnictví. Vyšehrad, Praha 1997.
- Laan, N.: Stylometry and Method. The Case of Euripides. *Literary and Linguistic Computing*, 1995, 4, s. 271–278.
- Love, H.: *Attributing Authorship: An Introduction*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Malura, J.: Předmluva. In: *Život Krista Pána* (ed. M. Stluka). Host, Brno 2006, s. XI–XXX.
- kol.: *Manuál lexikografie*. H&H, Jinočany 1995.
- Menčík, F.: *Knížky o hře šachové*. Nákladem matice české, Praha 1879, zejm. s. XI–XX.
- Merell, J.: *Bible v českých zemích*. Česká katolická charita, Praha 1956.
- Nida, E. A. *Překladatelské tradice v západním světě*. In: *Překlad literárního díla*. Praha: Odeon 1970, s. 51–81.
- Novotný, A.: *Biblický slovník 1, 2*, Kalich, Praha 1956.
- kol.: *Nový biblický slovník. Návrat domů*, Praha 1996.
- Petersen, D. L.: *The Prophetic Literature: An Introduction*. Westminster John Knox Press, Louisville, 2002.
- Popovič, A.: *Teória prekladového textu*. Tatran, Bratislava 1975.
- Popovič, A. a kol.: *Originál a preklad*. Tatran, Bratislava 1983.
- Pražák, J. – Novotný, F. – Sedláček, J.: *Latinsko-český slovník A–K, L–Z*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1975.
- Pytlíková, M.: *Staročeské překlady tzv. Dominikána: Příspěvek k atribuci prekladového textu*. Diplomová práce. FF UK, Praha 2002.
- Pytlíková, M.: *Eunuchus a jeho protějšky v staročeském biblickém textu*. In: *Čeština doma a ve světě 3 a 4*, FF UK, Praha 2003, s. 125–135.
- Pytlíková, M.: *Signalizace přímé řeči v prorocké promluvě*. In: *Varia 18. Zborník materiálov z 18. kolokvia mladých jazykovedcov*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov 2009, s. 586–595.
- kol.: *Překládání a čeština*. H&H, Jinočany 1994.
- Rendtorff, R.: *Hebrejská bible a dějiny*. Vyšehrad, Praha 1996.
- Rygl, J.: *Určování autorství anonymních textů na základě automaticky nalezených charakteristických znaků*. Diplomová práce. FI MU, Brno 2011.

- kol.: Slovník literární teorie. Československý spisovatel, Praha 1984.
- Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká, Kvas, V. (ed.). Díl I. Academia, Praha 1981; Díl II. Academia, Praha 1985; Díl III. Academia, Praha 1988; Díl IV. Ferdinand Schöningh, Paderborn 1996 ; Díl V. (ed. Pečírková, J. a kol.) Academia, Praha 2009.
- Spěváček, J.: Devotio moderna, Čechy a roudnická reforma. *Medievalia Historica Bohemica* 4, 1995, s. 171–197.
- Spunar, P.: První staročeský překlad bible v kulturním kontextu 14. století. *Religio* 1, 1994, s. 39–45.
- Stejskal, K.: Die älteste tschechische Bibelhandschrift in kunsthistorischer Sicht. In: *Dresdener Bibel (Drážďanská anebo Leskovecká bible)*. *Biblia Slavica* I/1. H. Rothe und F. Scholz, Paderborn – München – Wien – Zürich 1993, s. 411–425.
- kol.: Staročeský slovník – Úvodní stati. Academia, Praha 1968.
- Stluka, M.: Jazykový rozbor staročeských Životů Krista Pána. Diplomová práce. FF UK, Praha 2000.
- Stluka, M.: Lexikum počátků staročeské prózy. Disertační práce. FF UK, Praha 2011.
- Swoboda, H.: Moderní statistika. Svoboda, Praha 1977.
- Šimek, F.: Legendu o Barlaamovi a Josafatovi přeložil do staré češtiny Tomáš ze Štítného. *Listy filologické* 70, 1946, s. 79–97.
- Šimek, F.: Barlaam a Josafat. *Orbis*, Praha 1946, zejm. s. 14–15.
- Štokar, M. P.: Analiz jazyka i stilja kak sredstvo atribucii. In: *Voprosy tekstologii*, Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, Moskva 1960, s. 100–145.
- Trávníček, F.: Historická mluvnice československá, Melantrich, Praha 1935.
- Vajn, D.: Two-Dimensional Theory of Style of Literary Translations. Master Thesis. College of Art and Law, University of Birmingham, Birmingham 2009.
- Vašák, P.: Metody určování autorství. Academia, Praha 1980.
- Vašák, P. a kol.: Textologie. Karolinum, Praha 1993.
- Vašica, J.: Eseje a studie ze starší české literatury. *Verbum a Tilia*, Opava 2002, s. 122–124.
- Vidmanová, A.: K původní podobě a textové tradici staročeského Pasionálu. *Listy filologické*, 108, 1985. s. 16–45.
- Vilikovský, Jan.: Písemnictví českého středověku. Universum, Praha 1948.
- Vilkovský, Ján.: Překlad jako tvorba. Ivo Železný, Praha 2002.
- Volín, J.: Statistické metody ve fonetickém výzkumu. Nakladatelství EPOCH, Praha 2007.
- Westermann, C.: *Basic Forms of Prophetic Speech*. James Clarke & Co., Cambridge 1991.
- Zajíčková, V.: Staročeský Pasionál. Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 2010.

Sekundární literatura

- Bible – ekumenický překlad. Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1979.
- Bible svatá (podle posledního vydání kralického z roku 1613). The British and Foreign Bible Society, Londýn 1965.
- Biblia sacra – Vulgata. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1983.
- Biblia Sacra iuxta latinam vulgatum versionem. Sv. XIII–XVIII. Typis Polyglottis Vaticanis, Řím 1969–1987.
- Concordantiae Bibliorum Sacrorum emendatae. Vídeň 1713.
- Dostál, A.: Historická mluvnice česká II (časování), Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1967.
- kol.: Encyklopedie bible A–L, M–Ž. Gemini, Praha 1992.
- Filipec, J. – Čermák, F.: Česká lexikologie. Academia, Praha 1986.
- Goldenberg, Gideon: Direct Speech and the Hebrew Bible. In: Studies in Hebrew and Arameic Syntax. Eds.: K. Jongeling – H. L. Murre-van den Berg. Leiden: Brill 1991, s. 79–96.
- Horálek, K.: Příspěvky k teorii překladu. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1973.
- Hrdlička, M.: Translatologický slovník. Jednota tlumočnicků a překladatelů, Praha – Bratislava 1998.
- Komárek, K.: Osobní jména v českých biblích. Votobia, Olomouc 2000.
- Komárek, M.: Historická mluvnice česká I (hláskosloví). Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1969.
- Králík, O.: Atribuce děl starší literatury. In: Osvobozená slova, Torst, Praha 1995, s. 47–65.
- Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J.: Historická mluvnice češtiny. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1986.
- Levý, J.: Umění překladu. Panorama, Praha 1983.
- Levý, J.: České teorie překladu 1. Ivo Železný, Praha 1996.
- Mounin, G.: Teoretické problémy překladu. Karolinum, Praha 1999.
- Němec, I.: Vývojové postupy české slovní zásoby. Academia, Praha 1968.
- Němec, I.: Rekonstrukce lexikálního vývoje. Academia, Praha 1980.
- Novotný, F.: Základní latinská mluvnice. H&H, Jinočany 1992.
- Popovič, A.: Preklad a výraz. Slovenská akadémia ved, Bratislava 1966.
- Popovič, A.: Poetika umeleckého prekladu. Tatran, Bratislava 1971.
- kol.: Slovník judaismus, křesťanství, islám. Mladá fronta, Praha, 1994.

Šebánek, J. a kol.: Česká diplomatika do roku 1848. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1971.

Těšitelová M.: Kvantitativní lingvistika. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1987.

Vašica, J.: Literární památky epochy velkomoravské. Lidová demokracie, Praha 1966.

Vážný, V.: Historická mluvnice česká II (skloňování). Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1964.

Vintr, Josef.: Die älteste tschechische Psalterübersetzung. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Vídeň 1986.

Vraštil, J.: České překlady biblické. In: Bohovědný slovník, díl III. (ed. Podlaha, A.), Praha 1926, s. 334–341.

Jazykové slovníky

Bělič, J. – Kamiš, A. – Kučera, K.: Malý staročeský slovník. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1979.

Gebauer, J.: Slovník staročeský I–II. Academia, Praha, 1970.

kol.: Elektronický slovník staré češtiny. Dostupné z

<http://vokabular.ujc.cas.cz/informace.aspx?t=ESSC&o=slovníky>

kol.: Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum – Slovník středověké latiny v Českých zemích. Sešity 1–13 Academia, Praha 1977–1991; sešity 14–21 Koniasch Latin Press, 1992–2011.

kol.: Latinsko-český slovník. Leda, Praha 2000.

kol.: Slovník spisovného jazyka českého, Academia, Praha 1994.

kol.: Staročeský slovník (sešity 1–23), Academia, Praha 1968–1999.

Užívané rukopisy

Bible drážďanská (BiblDrážď). Původně Drážďany, Král. knih. O 85, nyní částečně zachovaná v opisech a fotokopiích.

Bible olomoucká (BiblOl). Olomouc, SVK III1/I,II.

Bible litoměřicko-třeboňská (BiblLitTřeb). Litoměřice, Biskupská knihovna B I F/3 a Třeboň SOA A 2.

Proroci rožmberští (ProrR). Praha, UK XVII D 33.

Při práci s rukopisy bylo užíváno fotokopií uložených v oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR.

Užívané programy

VulSearch 4.1.5 (autor: Michael Tweedale)

Elektronická verze klementinské Vulgáty podle znění z roku 1592. Freeware. Dostupné z <http://vulsearch.sourceforge.net/index.html>.

AntConc 3.2.1w (autor: Laurence Anthony)

Konkordanční program. Freeware. Dostupné z <http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/software.html>.

WConcord 3.0 (autoři: Zdeněk Martínek a Leslie Sigrist)

Konkordanční program. Freeware. Dostupné z <http://www.linglit.tu-darmstadt.de/index.php?id=linguistics>.

EpiInfo 3.5.1

Statistický program užívaný při zpracování testu chí-kvadrát. Freeware. Dostupné z <http://wwwn.cdc.gov/epiinfo/html/downloads.htm>

Užívané webové stránky

<http://vulsearch.sourceforge.net/cgi-bin/vulsearch>

On-line verze programu VulSearch s možností kompletního prohledávání biblického textu.

<http://www.intratext.com/y/LAT0001.htm>

Text Vulgáty upravený k prohledávání.

<http://biblos.com/>

Text bible v originálních jazycích i v mnoha překladech, stránka obsahuje také několik výkladových slovníků biblického textu a několik konkordancí.

<http://vokabular.ujc.cas.cz/>

Vokabulář webový: Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny.

Resumé

Translating and translators in the first redaction of the Old Czech Bible: A research

The aim of this thesis is a survey of the first translation of the Old Czech Bible. This translation, originating in about 1360, is the third oldest Bible translation in Europe. It is also undoubtedly a collective translation project with more than a single translator participating. Ten to eleven translators are generally recognized within this translation (Kyas, 1997). These are further divided into two groups labelled “K” and “P,” according to the Czech equivalents used for the Latin word *sacerdos* (*kněz* or *pop*).

This thesis focuses on the style of the translation of the Prophetic Books, the eighteen books from Isaiah to Malachi, which are attributed to an individual translator from group K. His style is considered unique in the entire Old Czech Bible translation, although it is in some respects similar to the other books produced by the group K (Kyas, 1971 and 1997). The main question dealt with in this research is whether the uniqueness of style in the translation of the Prophetic Books could be recognized on the basis of relevant linguistic and stylistic features and discerned from the styles of the other texts of group K (especially the Books of Kings, the Books of Maccabees, the Acts of the Apostles and the Book of Tobit), since earlier research carried out in this area indicates that all these texts could be more similar than previously assumed (Pytlíková, 2002).

In the theoretical part of this thesis, an attribution method based on the authorship attribution method of P. Vašák (1980) is introduced and modified for the attribution of translated texts. In the research that follows, this method is applied on the lexicon of the Prophetic Books. The Old Czech equivalents of specific Latin words in the Prophetic Books are compared to the equivalents within the other books of group K and to the equivalents within the four books of group P (two Books of Chronicles and the Gospels of Matthew and Luke), which are translated in a significantly different style. The research is focused on the equivalents of Latin notional words (Chapter 3), Latin function words (Chapter 4) and Old Czech doublets (Chapter 5) within the texts in question. Chapter 6 compares the translations of two biblical parallel texts – Text parallel A (2 Rg 5–8; 10 and 1 Par 11; 13–14; 17–19) and Text parallel B (4 Rg 18–20 and Is 36–39), to find out whether the translation of identical texts within the same group K (Text B) and a translation across two groups K and P (Text A) can relevantly differ in the amount of corresponding translation equivalents.

All these surveys have shown that the style of the translation of the Prophetic Books is generally not discernable from the style of the other books of the translation group K, although it is remarkably different from the style of the translation group P. The Prophetic Books and the other books by group K use the same or similar equivalents, or at least show similar trends. Some minor discrepancies between the Prophetic Books and the other books of group K can be explained by the differences in genre and style of the original Latin texts. These outcomes were confirmed by a chi-square test, evaluating the results in Chapters 5 and 6.

Based on the above outcomes, this thesis proposes that the Prophetic Books were not the only work of their translator. The similarity of their style with the style of the other books translated by group K indicates that all these books can be the work of the same translator. This translator might perhaps be identified as the so-called Dominican, an illustrious person of the Czech medieval literature, who translated two other important pieces of prose, *Legenda aurea* and *Vita Christi*, into Old Czech.